

**МВС УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

**МОЖЛИВОСТІ ЕКСПЕРТНОЇ
СЛУЖБИ**

Черкаси 2025

Під час розслідування злочинів будь-якої категорії нерідко виникає необхідність у використанні спеціальних знань. У кримінально-процесуальній діяльності спеціальні знання використовуються у двох основних формах: при залученні спеціалістів у ході окремих слідчих (судових) дій та в межах проведення експертизи.

Спеціальні знання – це професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, набуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки, техніки й інших суспільно корисних сферах людської діяльності, що використовуються разом з науково-технічними засобами під час проведення експертизи. Змістом спеціальних знань є теоретично обґрунтовані й перевірені практикою положення і правила, які відносяться до будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва й ін.

Потрібно наголосити, що відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України №8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. йдеться про неприпустимість «призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань».

Метою призначення судової експертизи є одержання, а результатом – встановлення фактичних даних у кримінальній справі.

Змістом судової експертизи є проведення науково-обґрунтованого дослідження.

Під дослідженням слід розуміти процес виявлення, фіксації, оцінки й пояснення експертом схованих властивостей об'єктів на основі спеціальних знань із використанням спеціальних науково-технічних засобів і експертних методик. Дослідження припускає одержання таких нових фактичних даних, які до цього слідчому не були відомі і які іншим способом (у т.ч. за допомогою інших слідчих дій, наприклад, огляду речових доказів) установити неможливо.

Уникнувши помилок при вилученні, фіксації та упакуванні слідів та речових доказів, необхідно також дотримуватись певних правил при призначенні експертиз, адже їх відсутність на цій стадії в подальшому допоможе експерту дати однозначний, повний, обґрунтований та коректний висновок, а слідчому чи суду скоротить час проведення досудового розслідування чи судового розгляду:

- питання повинні бути конкретизовані, по можливості лаконічними, базуватися на попередньо з'ясованих слідчим фактичних обставинах у кримінальному провадженні (матеріалах дослідчої перевірки) і не виходити за межі спеціальних знань експертів і фахівців;

- питання викладаються тільки в логічній послідовності. Спочатку формулюються ті з них, від яких залежить рішення інших. Перелік питань повинен бути максимально повним, для того, щоб висновок мав вичерпний характер, але не механічним переписуванням з методичних збірників повного списку питань, які можуть вирішуватися тією чи іншою експертизою;

- неприпустимим є постановка перед експертом питань, які з урахуванням сучасного стану експертної та криміналістичної науки в державі, не можуть бути вирішені.

Якщо слідчий при підготовці клопотання слідчому судді про призначення тієї чи іншої експертизи не може зорієнтуватися в якісному та кваліфікованому призначенні конкретної експертизи (експертного дослідження), буде доцільним завчасно проконсультуватися в експертній установі за відповідним напрямком, можливо погодити перелік питань, на які можливо буде надати відповідь, виходячи із обставин справи. На цій же стадії можливо уточнити іншу, не менш важливу інформацію стосовно об'єктів дослідження (надання доступу експерту, необхідності застосування руйнуючих методів під час дослідження тощо) та необхідної кількості порівняльних зразків.

Не менш важливим є і вимоги щодо правильного оформлення як постанови про призначення експертизи, так і самого висновку експерта відповідно до нормативних документів.

З метою надання правильних та однозначних висновків, дотримання методичних рекомендацій щодо дослідження тих чи інших об'єктів, у розпорядженні експертів є ряд

процесуальних механізмів, які прописані в Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі Інструкція), затверджена наказом МВС України від 17.07.2017 №591, зареєстрована у Міністерстві юстиції України 18.08.2017 № 1024/30892.

1. Довідка про невідповідність.

Документ складається на стадії реєстрації документів про призначення експертизи, які надійшли до експертного підрозділу (або під час отримання матеріалів по пошті) та свідчить про факт відмови працівників документального забезпечення. Підставами складання цього документу є неповнота надання матеріалів згідно опису, відсутність чи неналежне упакування об'єкта дослідження, відсутність реквізитів, супровідних листів, інших необхідних документів.

2. Акт про невідповідність.

Документ складається на стадії попереднього дослідження, після розпакування об'єктів дослідження, порівняльного матеріалу та встановлення невідповідності переліку, зазначеному в документі про призначення експертизи.

3. Клопотання експерта.

Клопотання складаються за необхідності:

- уточнення запитань, змісту та обсягу експертного завдання;
- надання дозволу на пошкодження, знищення чи зміну стану чи властивостей об'єкта дослідження;
- надання додаткових чи порівняльних зразків;
- надання доступу до об'єкта дослідження.

Зазначені документи за необхідності складаються на стадії попереднього дослідження, після визначення мети дослідження, проведення оцінки наданих матеріалів, формування уяви про досліджувані об'єкти та планування експертного дослідження.

4. Повідомлення про неможливість проведення експертизи.

Документ складається у разі:

- незадоволення вимог, зазначених у клопотаннях, зазначених у п. 3, якщо це унеможливило надання відповіді на жодне з поставлених запитань у термін від 30 до 45 днів;
- несплати вартості судової експертизи або експертного дослідження впродовж 30 днів з дня отримання розрахунку вартості у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Призначення ініціаторами експертиз із допущенням тих чи інших прорахунків породжують в подальшому переписку між ними та експертними підрозділами, чим збільшують термін розслідування провадження чи розгляду справи в суді, адже до виконання клопотання чи отримання відповіді про його незадоволення з тих чи інших причин, виконання експертизи призупиняється на певний термін, а також збільшують суттєве навантаження експертів додатковим документообігом.

Окремим питанням є встановлення ініціаторами строків проведення експертизи в наступних формулювань: «у найкоротший термін», «негайно до виконання» тощо. Вказівка щодо строку проведення експертизи, як структурний елемент ухвали суду чи постанови про призначення експертизи є лише у ст. 144 ЦПК України, а також у ст. 28 КПК України – в контексті розумних строків проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. ГПК України, КАС України та КУпАП питання строків проведення експертиз не визначають. Ряд нормативних документів встановлюють строки проведення судової експертизи залежно від складності, яку можуть визначити лише експерт та керівник експертної установи. Крім того, в Інструкції враховано завантаження експерта, і визначається коли в його провадженні перебуває одночасно більше десяти експертиз або менша кількість експертиз, якщо вони складні, то визначені строки можуть бути переглянуті або встановлені додатково з урахуванням необхідного реального (розумного) строку на їх виконання.

Розглянемо деякі особливості призначення певного виду судових експертиз:

Дактилоскопична експертиза

Завданням дактилоскопичної експертизи є ідентифікація живих осіб, невпізнаних трупів, а також встановлення причетності осіб до вчинення злочинів за допомогою відбитків рук, отриманих у ході дактилоскопичної реєстрації; слідів рук, вилучених при огляді місця події тощо. Поряд з цим експертизою вирішується завдання виявлення, вилучення та фіксації слідів папілярних узорів на наданих об'єктах, встановлення їх придатності для ідентифікації та ін.

Діагностичні запитання:

Чи є на наданому для дослідження об'єкті сліди папілярних узорів? Якщо є, чи придатні вони для ідентифікації?

Якою рукою та якими пальцями руки залишено сліди папілярних узорів?

Ідентифікаційні запитання:

Чи залишені сліди папілярних узорів, вилучені в різних місцях (на різних об'єктах), однією особою?

Чи залишені сліди папілярних узорів конкретною особою, дактилокарта на ім'я якої надана для порівняльного дослідження?

Чи ідентичні відбитки рук невпізаного трупа (невстановленої особи) та відбитки в дактилокарті на ім'я конкретної особи?

Перелік запитань може бути розширений у разі появи нових методів, випробувального обладнання або методик окремих видів досліджень.

Запитання щодо визначення давнини залишення слідів папілярних узорів і встановлення причин невиявлення слідової інформації в межах проведення дактилоскопичних досліджень не вирішуються.

Запитання щодо перевірки за дактилоскопичним обліком не може бути вирішене під час дактилоскопичного дослідження.

Об'єкти дослідження: предмети з імовірною наявністю слідів папілярних узорів; предмети з виявленими слідами папілярних узорів, які не вилучені з поверхні об'єктів; дактилоскопичні плівки або інші липкі та полімерні матеріали з перекопійованими слідами папілярних узорів; зліпки з об'ємних слідів папілярних узорів; зображення (цифрові, фотографічні тощо) папілярних узорів; дактилокарта як об'єкт дослідження.

Наведений перелік об'єктів дактилоскопичної експертизи (дослідження) не є вичерпним.

Заборонено приймати для дослідження кисті рук (стопи ніг) або їхні фрагменти.

Вимоги до об'єктів, що направляються на дактилоскопичну експертизу.

Сліди папілярних узорів, виявлені при ОМП, повинні направлятися на дослідження разом з предметами, на яких вони знайдені (мають бути знайдені). Поверхня ділянок предмета зі слідами (імовірними слідами) **не повинна торкатися матеріалу упаковки**; предмет в упаковці кріпиться нерухомо; матеріал упаковки не повинен деформуватися під час транспортування; предмети треба упаковувати, використовуючи для амортизації гумові відтяжки, вату, пластилін, папір тощо.

Об'єкти упаковуються належним чином та на поверхні упакування або на прикріпленій до неї бирці роблять написи, де вказуються: найменування упакованого предмету; місце та час його вилучення; найменування події, до якої цей предмет відноситься. Все це засвідчується підписами слідчого, понятих та спеціаліста.

Коли сліди скопійовані на аркуш дактилоскопичної плівки, то її необхідно помістити в конверт, який опечатується та завіряється підписами учасників огляду. На конверті робляться пояснюючі написи.

Коли сліди рук копіюються на липку стрічку, яка наклеюється на спеціальний бланк або чистий аркуш паперу, пояснювальні написи ставляться на цьому аркуші. При цьому

необхідно зробити записи про кожний окремо відрізок стрічки із зазначенням місця його вилучення. Поряд з кожним відрізком доцільно також схематично замалювати предмет та вказати місце знаходження на ньому слідів. Схема завіряється підписами слідчого, понятих та спеціаліста.

При виготовленні зліпків з об'ємних слідів рук до них у процесі копіювання за допомогою шпагату (ниток) прикріплюють бирки з відповідними написами.

Зразки для експертного дослідження.

Дактилоскопичні карти, які надаються для порівняльного дослідження, оформлюються у відповідності з вимогами нормативних документів.

Бланки дактилокарт виготовляються на цупкому білому папері щільністю не менше 120 г/м². У порядку виключення дактилокарти можуть виготовлятися на чистих аркушах паперу з не меншою щільністю та мати такі ж реквізити.

Дактилокарта на особу містить такі відомості: стать; прізвище, ім'я та по батькові; число, місяць, рік народження; місце народження; відбитки всіх нігтьових фаланг пальців рук, контрольні відбитки пальців рук, відбитки долонь рук (у разі каліцтва робиться відповідна відмітка); підпис особи, яка піддається дактилоскопіюванню; дата проведення дактилоскопіювання; орган, де проводилося дактилоскопіювання; підстава для дактилоскопіювання; посада, прізвище і підпис працівника, який заповнив дактилокарту.

Дактилокарта на впізнаний труп містить такі відомості: стать; прізвище, ім'я та по батькові; число, місяць, рік народження; місце народження; відбитки всіх нігтьових фаланг пальців рук, їх контрольні відбитки, відбитки долонь рук (у разі каліцтва робиться відповідна відмітка); дата проведення дактилоскопіювання; орган, на території якого знайдено труп; підстава для дактилоскопіювання; посада, прізвище та підпис працівника, який заповнив дактилокарту.

У дактилокартах прізвище, ім'я та по батькові записуються українською та російською мовами та друкованими літерами.

Дактилокарта на невпізнаний труп містить такі відомості: стать; відбитки всіх нігтьових фаланг пальців рук, їх контрольні відбитки, відбитки долонь рук (у разі каліцтва робиться відповідна відмітка); дата проведення дактилоскопіювання; орган, на території якого знайдено труп; посада, прізвище і підпис працівника, який заповнив дактилокарту.

Вимоги до якості дактилокарт: зображення папілярних ліній повинно бути чорним на світлому фоні, барвник розподілений рівним шаром, отримане зображення - однотонне, центри папілярних візерунків розташовані в центрі відповідних граф, послідовність розташування відбитків для обох рук – зліва на право.

У разі проведення пороеджеоскопічної експертизи у відбитках та відтисках на дактилокартах повинна бути відображена будова пор та країв папілярних ліній. Для відбору зразків у цих випадках, як правило, залучаються спеціалісти.

Трасологічна експертиза

Завданням трасологічної експертизи є ідентифікація різноманітних об'єктів за ознаками їх зовнішньої будови, які відобразились в слідах на місці події, а також діагностування різноманітних обставин, пов'язаних з розслідуванням - напрям руху (злочинця, транспорту), часу походження слідів, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, способу та послідовності дій злочинця тощо.

До виявлення слідчим слідоутворюючих об'єктів на вирішення трасологічної експертизи можуть ставитися питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів від взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Розрізняються такі основні підвиди трасологічної експертизи:

1. Слідів людини:

- слідів взуття;
- слідів рельєфу шкіряних покривів людини;
- слідів зубів;

- слідів одягу (рукавичок тощо);
- 2. Слідів знарядь та інструментів:
  - слідів злому;
  - слідів на механічних замках, запірних та контрольних пристроях;
  - слідів зміни (знищення) рельєфних знаків;
  - слідів пошкоджень на одязі.
- 3. Встановлення взаємної належності частин одному цілому.
- 4. Виробів масового виробництва.
- 5. Предметів, які містять інформацію про моторні навички особи.
- 6. Слідів транспортних засобів.
- 7. Слідів ніг (лап) тварини.

Не виключається можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворюючих об'єктів.

УВАГА! З приводу можливостей експертиз по таких об'єктах і підготовки матеріалів для їх проведення слід консультиватись з експертом (спеціалістом).

До виявлення слідчим слідоутворюючих об'єктів на вирішення трасологічної експертизи можуть ставитися питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів від взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Загальні вимоги до об'єктів, що направляються на експертизу

Для вирішення ідентифікаційних завдань трасологічної експертизи в розпорядження експертів надаються:

- а) предмети зі слідами, а коли вилучити їх неможливо, то копії слідів (дактилоплівки, зліпки, пластичні копії);
- б) об'єкти, якими, за припущенням слідчого, могли бути залишені ці сліди;
- в) дані про час виявлення слідів, умови, в яких знаходились об'єкти зі слідами до їх направлення на експертизу.

Якщо експерту надсилається копія сліду на дактилоплівці або інша копія сліду, необхідно надати схему його розміщення на предметі (місцевості).

Сліди (об'єкти) перед вилученням обов'язково фотографуються за правилами масштабної зйомки.

Об'єкти дослідження направляються в упаковці, яка забезпечує їх збереження: конверти, пакети, коробки (в залежності від об'єкта), які підписуються (вказується дата, коротка фабула, місце вилучення), опечатуються та засвідчуються підписом слідчого.

Поверхня предмета, на якому розташовані сліди, що легко пошкоджуються (наприклад, поверхневі сліди ніг, різного роду нашарування), не повинна контактувати з матеріалом упаковки.

Речові докази та порівняльні зразки упаковуються окремо. Для порівняльних зразків зазначається: дата їх отримання, в кого вилучені (відібрані) зразки, кількість та які саме зразки направляються на дослідження. Упакування таке, як і речових доказів.

Порівняльні зразки позначаються індивідуалізуючими позначками та посвідчуються підписом слідчого. Рекомендації, що стосуються підготовки порівняльних зразків за підвидами трасологічної експертизи, викладені у відповідних частинах цього розділу.

Експертиза слідів людини (взуття, шкірних покривів, зубів, одягу, зокрема, рукавичок, матеріальних об'єктів, які містять інформацію про моторні навички особи) та слідів ніг (лап) тварин

Головними завданнями цього виду трасологічної експертизи є ідентифікація взуття, яким залишені сліди, встановлення особливостей пересування людини; ідентифікація людини за слідами тильної сторони кисті, нігтів, передпліччя та плеча, колін, ліктів, а також відбитків лоба, губ, щік та ін.; встановлення, внаслідок якої дії залишені сліди зубів, які

особливості має зубний апарат, яким залишено слід, встановлення конкретної частини зубного апарату певної особи, якою залишені сліди зубів; встановлення механізму взаємодії об'єкта з одягом, одягом з якого матеріалу залишені сліди, встановлення конкретного екземпляру одягу (рукавичок), яким залишені сліди, виявлені на місці події, механізму утворення слідів крові, інше.

Експертиза слідів взуття

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи придатні для ідентифікації сліди ніг або взуття, виявлені на місці події?
2. Взуттям якого типу залишені ці сліди?
3. Які особливості має підошва взуття, сліди якого виявлені?
4. Взуттям якого розміру залишені сліди?
5. Які особливості ніг людини відображені в поодиноких слідах або в доріжці слідів?
6. Чи відповідають елементи доріжки слідів, виявленої на місці події, елементам доріжки слідів, залишеної підозрюваним?
7. Чи не залишені сліди, які надійшли з різних місць подій, тим самим взуттям або тією самою людиною?
8. Чи не залишені сліди взуттям, вилученим у підозрюваного?

На розсуд слідчого (судді) можуть ставитися й інші запитання, що не виходять за межі компетенції судового експерта-трасолога. З метою вирішення зазначених запитань призначається судова трасологічна експертиза. Для цього судовому експертові надають конкретні об'єкти.

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Коли об'єктом експертизи є зліпок (відбиток) сліду взуття, то експерту, крім цього об'єкта, направляється і саме взуття. В цьому випадку порівняльні зразки виготовляються експертом.

Взуття направляється на дослідження в тому вигляді, в якому воно було виявлене. Якщо взуття після події і до моменту вилучення носилося або ремонтувалося, то про це обов'язково зазначається в постанові про призначення експертизи.

У випадку, коли неможливо виготовити зліпок (відкопіювати слід), на дослідження направляються фотознімки, виготовлені за правилами масштабної фотозйомки. Однак у цьому випадку вирішення ідентифікаційних питань у більшості випадків виключається.

Зліпки упаковуються в коробки, при цьому обов'язково прокладаються декількома шарами паперу, м'якого картону, тканини, іншим, з метою виключення їх пошкодження. Відкопійовані сліди упаковуються в паперові конверти та зберігаються в темному сухому місці. Сліди на об'єкті-носії упаковуються в коробки, при цьому поверхня зі слідом не повинна контактувати з верхніми клапанами коробки. Для цього, в залежності від розмірів і матеріалу предмета-носія, його краї необхідно закріпити між дерев'яними дощечками (шматками щільного картону) або в картонну полосу (з щільного картону) так, щоб його кути кріпилися в підготовлених отворах.

Експертиза слідів рельєфу шкірних покривів людини

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи залишений слід ділянкою тіла людини?
2. Чи придатний слід для ідентифікації особи?
3. Якою ділянкою тіла залишений слід?
4. Чи залишений слід ділянкою тильної сторони кисті (передпліччя та плеча, колін, ліктів, відбитків лоба, губ, щік, іншим) певної особи?
5. Чи являються виявлені сліди результатом впливу нігтів рук людини?
6. Чи не залишений слід нігтем певної особи? (дане питання може бути вирішене при відображенні в сліді зовнішньої поверхні нігтя).

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Сліди шкірних покривів найкраще вилучати з предметом-носієм або частиною; у разі неможливості такі сліди копіюються на дактилоплівку, об'ємні сліди за допомогою полімерних мас, які забезпечують передачу мікрорельєфу.

Важливо враховувати, що сліди шкіряних рукавичок в ряді випадків можуть бути схожими на відбитки шкірного покриву людини. В слідах рукавичок зазвичай відображаються ознаки, що дозволяють відрізнити їх від шкірного покриву людини: шви, різні візерунки вишивки, рядки тощо.

Вдавлені відбитки різних ділянок шкірного рельєфу (ліктів, колін, нігтів, кистей рук) зручніше отримувати на м'якому пластиліні, полімерних масах.

Експертиза слідів зубів

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є виявлені сліди наслідком контакту зубного апарату?
2. Чи залишені сліди зубів на предметі або тілі людини зубами певної особи?
3. Внаслідок якої дії щелеп (надкус, перекус), при якому положенні та яким боком були нанесені сліди зубів?
4. Якими зубами (корінними, різцями, іклами), якої щелепи (верхньої, нижньої) залишені сліди?
5. Якщо сліди зубів залишені людиною, то чи придатні вони для ототожнення?
6. Які особливості є в зубному апараті людини, яка залишила сліди? (дане питання вирішується комплексною експертизою - трасологічною та судово-медичною).

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Сліди зубів вилучаються з об'єктами-носіями (з продуктами харчування, з жувальною гумою, з ділянками шкіри трупа потерпілого (вилучається судово-медичним експертом), з предметами (недопалки, пломби, металеві ковпачки від пляшок).

Упакування здійснюється в коробки та інші ємності (що виключають пошкодження об'єктів), попередньо об'єкти обгортаються фольгою. Зберігати в холодильнику, в ємності з водою, коробці з льодом, продукти, що швидко псуються - в 0,5% розчині формаліну.

На дослідження направляються: предмети, на яких виявлені сліди зубів; якщо предмет не може бути вилучений - зліпки з полімерних мас, якщо неможливо виготовити зліпки, то масштабні знімки.

У якості порівняльних зразків виступають зліпки, виготовлені із зубів підозрюваного зубним лікарем або техніком у присутності слідчого або оперативного працівника та понятих. При цьому обов'язково виготовляються сліди надкусу та відкусу. Відбір порівняльних зразків здійснюється на пластилін, віск, інші аналогічні матеріали.

Експертиза слідів одягу

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи являються виявлені сліди слідами одягу?
2. Яким видом, ділянкою одягу утворені сліди?
3. Який вид матеріалу одягу відобразився в слідах?
4. Які дефекти виробничого походження, зношеності або ремонту відобразилися в слідах одягу?
5. Які конструктивні особливості одягу відобразилися в сліді?
6. Який механізм утворення слідів одягу?
7. Одним чи кількома видами одягу утворені сліди?
8. Чи є в слідах одягу ознаки, які вказують на наявність фурнітури?
9. Чи залишені сліди конкретним екземпляром одягу?

10. Чи залишені сліди ногами людини в панчохах (шкарпетках)?
11. Яка довжина стопи людини, що залишила сліди?
12. Чи придатні сліди для ідентифікації?
13. Чи залишені сліди даною особою та даними шкарпетками (панчохами)?
14. Рукавичками якого типу залишені сліди?
15. Чи відобразилися в слідах рукавичок певні особливості?
16. Чи залишені сліди рукавичками, вилученими у даної особи?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

На дослідження необхідно надати сліди одягу. В якості експериментальних зразків:

- а) власне одяг, який був на підозрюваному в момент залишення слідів;
- б) для дослідження слідів ніг у шкарпетках або панчохах - надати пофарбовані відбитки слідів ніг у шкарпетках або панчохах. Крім цього, представляються власне панчохи (шкарпетки), які були на ногах підозрюваного в момент залишення слідів;
- в) для дослідження слідів рукавичок - рукавички, які були на руках підозрюваного в момент залишення слідів.

Експертиза предметів, які містять інформацію про моторні навички особи

Головним завданням даної експертизи є встановлення особливостей рухових навичок особи за деформаціями матеріальних об'єктів. У більшості випадків об'єктами досліджень є ручні шви, обв'язувальні матеріали (вірьовки, ремені тощо), зав'язані вузлами.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Одним чи різними способами виконані шви?
2. До якого виду належить даний вузол, чи не має він ознак, що вказують на професію виконавця?
3. Чи не належать декілька вузлів до одного виду?

Вимоги: перед направленням об'єкта на експертизу доцільно сфотографувати вузол з протилежних сторін за правилами масштабної зйомки, що усуне труднощі дослідження у випадках, коли в процесі експертизи провадитимуться експерименти (розв'язування і зав'язування вузла тощо).

Розв'язувати вузол забороняється. Коли знімають петлю з трупа, вірьовку розрізають, не пошкоджуючи вузол. Кінці вірьовки в місцях відрізу перев'язують мотузком.

Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин

Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин проводиться з метою ідентифікації конкретної тварини за слідами її ніг (лап) та зубів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи залишені дані сліди ногами (лапами), зубами даної тварини?
2. Чи залишені сліди підков коня даними підковками?
3. Чи залишені сліди, знайдені в різних місцях, ногами (лапами), зубами однієї і тієї ж самої тварини?

Вимоги: на експертизу направляються зліпки слідів ніг (лап), зубів, виявлених на місці події. Як порівняльні матеріали надаються експериментальні зліпки слідів ніг (лап), зубів тварини, яка ідентифікується, якщо слід об'ємний, або відбитки ніг (лап), якщо слід поверхневий.

Якщо сліди залишені ногами підкованого коня, то після виготовлення порівняльних зліпків підкови слід зняти і також направити експертові.

Експертиза слідів знарядь, агрегатів та інструментів і залишених ними слідів (злому, на механічних замках, запірних та контрольних пристроях, пошкоджень на одязі), слідів транспортних засобів, з встановлення взаємної приналежності частин

ОДНОМУ ЦІЛОМУ.

Експертиза слідів знарядь, агрегатів та інструментів

Головним завданням цієї експертизи є:

- встановлення конкретного екземпляра або виду (характерних особливостей) знаряддя, інструмента, агрегату за слідами його дії;
- встановлення механізму (способу) злому (іншої дії), напряму, в якому проводився злом перешкоди (з внутрішньої або зовнішньої сторони), факту та способу відмикання (зламу) пристрою, видів предметів, що були використані для цього, ідентифікація цих предметів, а для пломб, крім того, ідентифікація пломбувальних лещат;
- встановлення характеру пошкоджень на одязі, знаряддя, яким утворенні пошкодження на одязі.

Експертиза слідів зламу

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є на поверхні об'єкта сліди впливу стороннього предмету?
2. Чи даним знаряддям (інструментом) було вчинено злам або іншу дію (зрубано дерево, спиляно гілку, перекушено дріт тощо)?
3. Чи не залишено сліди зламу, вилучені з різних місць подій, тим самим знаряддям?
4. Одним чи кількома знаряддями було вчинено злам?
5. Знаряддям (інструментом) якого типу, виду, залишено сліди?
6. Які характеристики має знаряддя (інструмент) (форма, розміри, інше)?
7. З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було вчинено злам перешкоди (стіни, вікна, ґрат та ін.)?
8. Яким способом розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердлення тощо)?
9. До якого типу відноситься знаряддя, яке залишило сліди (сокира, лом, ніж тощо)?
10. Яка групова належність інструмента, який залишив сліди?
11. Які ознаки має знаряддя, що залишило сліди?
12. Чи не залишені сліди конкретним знаряддям (інструментом)?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

На дослідження представляються:

- предмет, на якому є сліди від знаряддя;
- якщо предмет представити неможливо, то зліпки (з масштабними фотознімками) об'ємних об'єктів. Якщо об'єкт є громіздким (наприклад, прес), надаються його слідоутворюючі деталі. Вилучення частин об'єктів доцільно проводити за участю експерта (спеціаліста). Якщо об'єктом дослідження є сліди свердління, розпилювання, роздроблення, експертові слід надавати також стружки, ошурки, тирсу, тріски, що знайдені при ОМП, і вказати їх локалізацію відносно перешкоди чи іншого об'єкта. Якщо з обставин справи видно, що згадані частки можуть утворитися внаслідок дії не лише тих знарядь, які перевіряються, про це слід повідомити експерта.

На частинах предметів зі слідами необхідно позначити їх просторове положення (верх, низ, зовнішня або внутрішня сторона та ін.).

Якщо потрібно встановити напрям зруйнування віконного скла, експертові надається рама із залишками осколків, а також всі осколки з місця події. Знаряддя представляється тільки в оригіналі.

Експертиза слідів на механічних замках

Насамперед необхідно з'ясувати співвідношення таких понять, як «дефект замка» і «несправність замка». На будь-якому замку як під час виготовлення, так і в процесі експлуатації можуть з'явитися ті або інші вади: подряпини, потертості, незначні деформації

зовнішніх поверхонь тощо. З погляду товарної характеристики ці вади є дефектом, оскільки вони псують зовнішній вигляд виробу. Проте замок з подібними дефектами не може вважатися несправним, оскільки вони не впливають на його замикання і відмикання. Водночас несправність замка завжди передбачає наявність якогось дефекту.

Отже, поняття дефекту ширше, ніж поняття несправності: будь-яка несправність може розглядатися як дефект, але не кожен дефект можна вважати несправністю.

Несправним слід уважати тільки такий замок, у якому наявність дефекту призводить до того, що замикання і відмикання замка, як це передбачено його конструкцією, не забезпечуються або ж він став легше відмикатися стороннім предметом.

Завдання судового експерта полягає в тому, щоб установити не лише факт несправності, але й її причину, оскільки визначити причину несправності - означає сприяти правильному напрямку проведення розслідування.

Проте не слід плутати такі поняття, як несправність замка і неможливість використати замок для замикання. Досить часто несправні замки (з відсутніми штифтами, сувальдами тощо) застосовують для замикання різних об'єктів. Але деякі несправності унеможливають використання замка для замикання (поломка кінця дужки, що замикається, значна деформація голівки засува тощо). Тому, якщо в процесі дослідження буде встановлено факт несправності, необхідно визначити, чи можливо цей замок використати для замикання.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи справний механізм замка? Якщо ні, то в чому полягає несправність?
2. Чи працездатний механізм замка?
3. Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами тощо)?
4. У який спосіб відімкнено (зламано) замок?
5. Чи одним способом відімкнено (зламано) надані замки?
6. У якому стані (замкненому, відімкненому) знаходився замок у момент його пошкодження?
7. Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?
8. Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у громадянина "Н"?
9. Знаряддям якого виду зламано замок?
10. Чи зламано замок знаряддям, вилученим у громадянина "Н"?
11. Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?
12. Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?

Експертиза слідів на запірних та контрольних пристроях

Пломба - це пристрій разового використання, який забезпечує контролювання об'єкта шляхом індикації несанкціонованого доступу до нього та має маркувальні позначення або ідентифікаційних номер.

Ознаки порушення цілісності пломб умовно поділені на дві групи. До першої групи належать ознаки, що залишаються на зовнішній поверхні пломби й пломбувальному дроті. До другої групи належать ознаки, що відобразилися на внутрішніх поверхнях тіла пломби.

Коло питань, які вирішує судовий експерт під час проведення ідентифікаційного (діагностичного) дослідження:

1. Чи є на наданих пломбах будь-які сліди дії стороннього предмета?
2. Чи проводилося навішування наданої пломби відповідно до правил?
3. Чи утворені сліди дії стороннього предмета в результаті її розкриття чи повторного навішування?
4. Які ознаки розкриття і повторного навішування наявні на досліджуваній пломбі?
5. Чи піддавалися розширенню вхідні та вихідні отвори цих пломб?
6. Чи проводилося перепломбування наданої для дослідження пломби?

7. Який зміст маркувальних позначень на поверхні досліджуваної пломби?
8. Чи можливе витягання пломбувального елемента з наданої для дослідження пломби без її пошкодження?
9. Чи наявні пошкодження на досліджуваній пломбі? Якщо наявні, то які саме?
10. Чи відповідає фактичний стан досліджуваних індикаторних пломб або пломб-наклейок зразкам?
11. Чи аналогічні за конструкцією, розмірними характеристиками та способом нанесення маркувальних позначень надані для дослідження пломби?
12. Чи аналогічні за конструкцією, розмірними характеристиками та способом нанесення маркувальних позначень досліджувана пломба і пломба, надана як зразок?
13. Чи наявні пошкодження на досліджуваному пломбувальному елементі? Якщо наявні, то які саме?
14. Чи складала раніше одне ціле надані для дослідження фрагменти пломбувального елемента?

Під час ідентифікаційних досліджень судовий експерт може вирішити такі питання:

1. Чи залишені відтиски на поверхнях досліджуваної пломби плашками наданих лещат?
2. Чи залишені відтиски на поверхнях пломб плашками наданих лещат?
3. Чи залишені відтиски на поверхнях досліджуваної пломби і пломби, наданої як порівняльний зразок, плашками наданих лещат?
4. Чи утворені сліди дії стороннього предмета на досліджуваній пломбі наданим для дослідження знаряддям (інструментом)?

Експертне дослідження пломб доцільно розпочинати з вивчення обставин справи і прийнятого порядку опломбування. Для судового експерта, який спеціалізується на проведенні таких досліджень, знання порядку опломбування є невід'ємною частиною його компетенції

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Якщо об'єктом дослідження є замки, експертові, крім них, направляються відмички й інші предмети, які могли використовуватися для відкривання або злому замка (для вирішення окремих питань усі ключі від цих замків).

Замки надаються на дослідження в тому стані, в якому вони знайдені на місці події та вилучені. **Встромляти у замкову щілину будь-які предмети (в т.ч. штатні ключі), а також проводити інші експерименти із замками до їх експертного дослідження забороняється.**

<p>Вилучення замків з сейфів та інших сховищ доцільно доручати експертові (спеціалістові).</p>

Для вирішення питання, чи не розкривалася пломба, експертові надається сама пломба, пломбувальні лещата, якими її повинні були пломбувати, або експериментальні пломби, обтиснені цими лещатами.

Щоб забезпечити проведення експертних експериментів, слід надати експертові 10-15 необтиснених пломб, аналогічних тим, що досліджуються, а також зразки матеріалів (дріт, шпагат, шнур), які використовувалися під час опломбування.

Експертиза пошкоджень на одягу

На вирішення судової експертизи зазвичай ставлять запитання загального характеру:

1. Який характер пошкоджень тканини, тобто дією якого предмета (гострого чи тупого) вони утворені?
2. Чи не утворилися пошкодження тканини від дії наданого для дослідження предмета?
3. Якими є механізм і послідовність утворення пошкоджень?

4. Які властивості має даний предмет?
5. Який механізм взаємодії об'єкта з одягом (сліди тертя, відбиток тощо)?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

На дослідження необхідно представляти:

- весь пошкоджений одяг (від пальто до білизни включно);
- відомості, чи не зазнавав одяг прання або хімічної чистки.

УВАГА! Коли ставиться питання про нанесення пошкоджень конкретним знаряддям, надається саме знаряддя. При цьому воно повинно бути уважно оглянуто: чи немає на ньому слідів речовини, схожої на кров, волосинок, мікроскопічних шматочків тканин з каналів рани, ниток та волокон тканин. При виявленні подібних нашарувань необхідно спочатку призначити біологічну, гістологічну експертизу (в залежності від виявлених об'єктів) і лише після цього трасологічну.

Експертиза слідів транспортних засобів (ТЗ)

Головним завданням цієї експертизи є встановлення особливостей транспортного засобу, ознаки ходової частини ТЗ, який залишив сліди, ознаки конфігурації шини, якою залишені сліди; встановлюються: напрям руху ТЗ, ідентифікація шин ТЗ та ін.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Яка ширина бігової доріжки протектора?
2. Яка модель шини, якою залишено слід?
3. Вантажним чи легковим автомобілем залишені сліди?
4. Чи є дані сліди результатом дії частин транспортного засобу?

Вимоги: на експертизу надаються предмети зі слідами ТЗ, відомості про походження та можливі зміни в слідах, відомості про ТЗ.

В якості порівняльного матеріалу направляються шини ТЗ, відбитки шин, зліпки із вдавнених слідів протектора шин транспортного засобу, осколки фар, підфарників, інше, в залежності від поставлених питань.

Експертиза із встановлення взаємної приналежності частин одному цілому

Експертизою встановлюється, чи мають частини предмета (знайдені уламки, шматки, осколки тощо) спільну лінію розділення, тобто чи становили вони раніше одне ціле.

У криміналістиці розрізняють три види «цілого»: однорідні (монолітні), складені і комплектні об'єкти.

Якщо для дослідження надаються однорідні об'єкти, то перед судовим експертом ставляться такі запитання:

1. Чи складала раніше єдине ціле ... (клаптик газети, уламки скла, фрагмент тріски тощо), виявлені під час огляду місця події, з об'єктом (предметом), наданим для дослідження?

2. У який спосіб відокремлено від об'єкта (предмета) його частину?

3. Частиною якого предмета був раніше наданий для дослідження об'єкт?

У разі надіслання для дослідження об'єктів, що належать до складених предметів, ставляться такі запитання:

1. Чи складала раніше єдине ціле ... (спусковий гачок, автомобільний дверний замок тощо), виявлені під час огляду місця події, з об'єктом (предметом), наданим для дослідження?

2. Частиною якого предмета був раніше наданий для дослідження об'єкт?

Запитання, що вирішуються судовим експертом під час дослідження об'єктів, які належать до комплектного цілого, формулюють так:

1. Чи складала раніше комплектне ціле ... (пара взуття, ніж і піхви, футляр і окуляри тощо), виявлені під час огляду місця події?

На експертизу надаються всі знайдені частини, які, можливо, раніше склали один предмет. При упаковці кожен фрагмент упаковується окремо, і в кожній упаковці зазначається місце та взаєморозташування виявлених фрагментів.

Експертиза засобів виробництва, масових виробів

Головним завданням цієї експертизи є встановлення способу виготовлення виробів, виготовлення виробів на одному і тому ж комплекті обладнання та інше.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи виготовлений даний виріб (дані вироби) масового виробництва на певному агрегаті (прес-формі, штампі та ін.)?
2. Заводським чи саморобним способом закупорені пляшки?
3. Яким способом відкривалися або закупорювалися пляшки (інша тара)?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Якщо завданням експертизи є ідентифікація агрегату (штампа, прес-форми тощо), на якому виготовлено виріб масового виробництва, то експертові бажано надати, крім виробу, також і можливість оглянути агрегат, який ідентифікується.

Особа, яка призначила експертизу, повинна з'ясувати, чи не піддавався агрегат, який ідентифікується, ремонту або налагодженню. Якщо отримано позитивну відповідь на це питання повідомити експерта, в чому полягав ремонт (налагодження), зокрема, які деталі замінювалися. У цих випадках бажано надати вироби, виготовлені на даному агрегаті до його ремонту.

Для вирішення питання, заводським чи саморобним способом закупорені пляшки, представлені на дослідження, обов'язкове надання зразків укупування та врахування того, що в заводських умовах воно робиться на декількох лініях.

Експертиза підошви взуття особи внаслідок наїзду транспортного засобу під час ДТП

Судова експертиза з трасологічного дослідження підошви взуття потерпілої особи внаслідок наїзду транспортного засобу під час дорожньо-транспортної пригоди вирішує діагностичні питання (встановлення наявності на взутті (його підошві, частині взуття) слідів зсуву (тертя), відмінних від слідів експлуатаційного характеру та напрям їх утворення).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи маються на взутті (його підошві, частині взуття), що надане на дослідження, сліди зсуву (тертя), окрім слідів експлуатаційного характеру (чи відмінних від слідів носіння взуття)?
2. Якщо так, то який їх характер та напрямок їх утворення?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Для проведення судової трасологічної експертизи з дослідження підошви взуття потерпілої особи внаслідок наїзду транспортного засобу під час ДТП надаються:

- пара взуття;
- взуття на праву чи ліву ногу;
- матеріали справи (за необхідності).

Упакування взуття повинно забезпечувати збереження первісного стану та не втратити його до початку проведення експертизи.

УВАГА! Заборонено перед проведенням експертизи чистити взуття від бруду чи інших нашарувань, адже сліди тертя можливо спостерігати не лише на матеріалі, а й на нашаруванні бруду чи залишків ґрунту на підошві.

Такі ж заходи слід вживати й у випадку вилучення взуття в морзі під час огляду трупа чи в лікарні під час освідчування потерпілого.

Експерт може за необхідності запросити матеріали справи (протоколів огляду місця події, матеріали судово-медичних досліджень тощо), та використовувати інформацію під час проведення експертизи, зазначивши у вступній частині висновку експерта відповідне джерело. Це можуть бути дані про погодні умови, стан дорожнього покриття, положення потерпілого в момент зіткнення, стан пошкоджень, які потерпілий отримав внаслідок наїзду транспортного засобу тощо.

Експертиза ідентифікаційних номерів, змінених або знищених рельєфних знаків

Об'єктами досліджень цього виду можуть бути відновлені спіяні (забиті), слабо видимі номери та інші рельєфні зображення на різного роду виробих. Експертизою встановлюються факт та спосіб зміни зображень.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є дані сліди наслідком знищення рельєфного знака (номера зброї, автомобіля, інше)?
2. Яким способом був змінений (знищений) рельєф номера на представленому об'єкті?
3. Яким був початковий рельєф номера (знаку)?
4. Чи були на даному виробі маркувальні позначення?
5. Чи піддавались зміні маркувальні позначення на даному виробі?

УВАГА! Вироби, які підлягають дослідженню, не можна відчищати від забруднень, фарби, іржі тощо.

Експертиза холодної зброї

Головне завдання експертизи — встановлення належності до холодної зброї саморобних ножів, кинджалів, кастетів та подібних за призначенням предметів. Крім того, експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення зазначених предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення заводське обладнання.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є даний предмет холодною зброєю?
2. Якщо є, то до якого типу, виду холодної зброї він належить?
3. Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?
4. Чи використовувалося при виготовленні даної холодної зброї заводське обладнання?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Об'єкт упаковується за загальним правилом, крім цього, упаковка повинна виключити можливість травмування особи, яка перевозить цей предмет.

Балістична експертиза

Головні завдання балістичної експертизи:

- встановлення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах;
- визначення виду системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї і боєприпасів;
- визначення технічного стану зброї, боєприпасів і придатності їх до стрільби;
- встановлення можливості пострілів без натискування на спусковий гачок;
- встановлення належності саморобних стріляючих пристроїв і патронів до них до вогнепальної зброї та боєприпасів;
- встановлення способу виготовлення саморобних вогнепальних пристроїв;
- встановлення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї і перешкоди та ін.).

Експертиза вогнепальної зброї та слідів її складових деталей

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи відноситься наданий предмет до вогнепальної зброї? Якщо так, то до якого виду, зразку (моделі)?
2. Де і коли (підприємство-виробник, фірма, рік випуску) виготовлена надана зброя?
3. Якому виду, зразку (моделі) зброї належать надані деталі (частини); чи не є вони деталями конкретного екземпляра зброї (зброї з певним номером або зброї, наданої разом з деталями)?
4. Чи справна надана зброя (чи знаходиться в робочому стані)? Якщо несправна, то в чому полягають несправності, яка причина їхнього виникнення, як вони впливають на можливість використання зброї (при стрільбі, інших операціях)?
5. Чи придатна зброя до стрільби?
6. Яким способом (промисловим, саморобним) виготовлена зброя (її окремі деталі)?
7. Чи не внесені зміни (конструктивні зміни) в будову наданої зброї? Якщо так, то які саме, з якою метою, яким способом (промисловим, саморобним)?
8. Які матеріали, предмети використані при виготовленні саморобної зброї чи при змінах будови зброї промислового виготовлення, які технічні засоби, інструменти при цьому застосовувалися?
9. Судячи з ознак виготовлення саморобної зброї, якими могли бути кваліфікація, професійні навички особи, що її виготовила?
10. Чи можливе проведення пострілів з наданої зброї без натискування на спусковий гачок (за певних умов або при різних можливих умовах)?
11. Які тактико-технічні і балістичні характеристики наданої зброї (основні або окремі з них)?
12. Яким снарядом (кулею, шротом, картечцю) зроблений останній постріл із гладкоствольної рушниці?
13. Чи проводився зі зброї постріл після останнього чищення каналу ствола?
14. Яким порохом (вид, марка) зроблений останній постріл зі зброї?
15. Який первинний зміст знищених (спиляних, забитих і т.п.) маркувальних позначень, номеру, що були на зброї?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертів для проведення дослідження.

При призначенні експертизи в розпорядження експертів надається вогнепальна зброя, виявлена на МП чи та, що вилучається у підозрюваних осіб; за необхідності - протоколи огляду і схеми із зазначенням місця виявлення вогнепальної зброї.

Зброя на дослідження направляється у тому стані, в якому була виявлена. Заряджену зброю необхідно розрядити, вказавши це в постанові про призначення експертизи.

Упакування зброї повинне проводитися таким чином, щоб захистити частини цієї зброї від пошкоджень, дії вологи, атмосферних опадів, пилу й інших речовин.

Частини зброї повинні бути приведені в такий стан, при якому вони були б міцно з'єднані одна з одною (затвор закритий, курок опущений і поставлений на запобіжник, магазин закріплений засувкою і т.п.).

У тих випадках, коли необхідна ідентифікація зброї по стріляній кулі і є підстава думати, що канал ствола може бути підданий корозії (зброя до вилучення знаходилася у воді, канал ствола покритий продуктами згоряння пороху і т.п.), що ускладнить дослідження чи зробить його неможливим, варто обережно прочистити канал ствола чистою тканиною та змазати мастилом.

Для ідентифікації зброї за стріляними кулями і гільзами на дослідження повинні бути надані:

- кулі чи гільзи, виявлені на МП;
- зброя, з якої ймовірно вони були вистріляні;

- при можливості - патрони для експериментальної стрільби з наданої зброї.

Не рекомендується надсилати на експертизу замість самої зброї кулі та гільзи, отримані під час експериментальної стрільби з цієї зброї самим слідчим.

При упакуванні зброї слід:

- переконатися, що зброя не заряджена й у патроннику немає патрона;
- при неможливості витягти патрон з патронника вийняти ковзний затвор. У пістолеті (револьвері) відтягнути затвор (кожух затвора) назад (у револьвері - курок) і поставити до шляпки гільзи патрона прокладку (товстий картон, шматочок пробки), після чого плавно подати кожух затвора вперед, до перешкоди. У револьвері - спустити курок, притримуючи його пальцем;

- надягти на дульний зріз зброї ковпачок з чистого паперу, обв'язавши його навколо ствола ниткою;

- упакувати зброю в щільний папір (при наявності на зброї слідів пальців рук вона упаковується в картонну коробку з використанням прокладок, які розміщують з таким розрахунком, щоб сліди не були ушкоджені), опечатати, зробити відповідні написи (де, коли, по якій справі, яка зброя вилучена). Особливо відзначити наявність патрона в патроннику. окремо упакувати магазин і затвор, якщо останній вийнятий;

- при упакуванні гладкоствольної мисливської зброї слід обгорнути стволи з обох боків чистим білим папером і обв'язати його ниткою;

- упакувати окремо: стволи, цівку, ствольні колодки з ложею, після чого загорнути всі три об'єкти в загальний згорток (коробку), позначивши відповідним написом.

Експертиза боєприпасів і слідів пострілу

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. До якого виду (типу, зразку і т.п.) належать надані патрони; для стрільби з якої зброї вони призначені?

2. Яким способом (промисловим, саморобним) виготовлені надані патрони чи їхні окремі елементи?

3. До патронів якого виду (типу, зразка, призначення і т.п.) належать надані елементи (кулі, гільзи, пижі, капсулі)?

4. Чи не внесені в будову (розміри, форму та ін.) патронів чи їхніх окремих елементів (куль, гільз) зміни з метою використання для стрільби зі зброї, для якої ці патрони не призначені; у чому ці зміни полягають; для стрільби з якої зброї можуть застосовуватися ці патрони після внесених змін?

5. Чи придатні надані патрони для стрільби?

6. Які технічні та балістичні характеристики наданих патронів (основні або окремі з них), чи відповідають вони нормам, встановленим для патронів даного типу. Якщо ні, то які можливі причини цього?

7. Де і коли (підприємство-виробник, фірма, рік виготовлення) виготовлені патрони (чи їхні гільзи)?

8. Чи не виготовлені надані патрони (їхні елементи) з використанням однотипних чи тих самих матеріалів, технічних засобів, інструментів, технологічних операцій?

9. Чи не виготовлені патрони (їхні елементи) із застосуванням матеріалів, інструментів, вилучених, у певному місці (у певної особи)?

Вимоги: при призначенні експертизи в розпорядження експертів надаються, патрони, кулі і гільзи, виявлені на МП чи ті, що вилучаються у підозрюваних осіб; за необхідності протоколи огляду і схеми із зазначенням місця виявлення патронів, куль, гільз.

Упакування куль: якщо куль декілька, то кожна з них загортається в папір і укладається окремо в пробірку (переважніше) чи в маленьку коробочку. Пробірки (коробочки) опечатуються і забезпечуються бирками з відповідними написами, підписами слідчого і понятих.

Кулю можна закріпити на аркуші картону під поліетиленовою плівкою, обшивши

його по краях ниткою, кінці якої скріплюються печаткою. На картоні робиться пояснювальний напис, засвідчений підписами слідчого та понятих.

Якщо на кулях наявні сліди якої-небудь речовини, їх не видаляють. Кулю загортають у чистий білий папір і вміщують в окрему пробірку, що опечатується.

Гільзи упаковуються й опечатуються аналогічно кулям. Усі гільзи можуть бути поміщені в один пакет (коробку), але кожна загорнена окремо.

Експертиза слідів пострілу (слідів зброї на кулях, гільзах та інших елементах боєприпасів; слідів пострілу на уражених об'єктах)

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Зі зброї якого виду (зразка, калібру) постріляна куля, надана на дослідження?
2. Зі зброї якого виду (зразка, калібру) зроблений постріл патроном, гільза якого надана на дослідження?
3. З гладкоствольної зброї якого калібру постріляно шріт (картеч), надані на дослідження?
4. Чи не постріляні надані кулі з тієї самої зброї?
5. Чи не належать надані гільзи патронам, постріли якими зроблені з того ж самого екземпляра зброї?
6. Чи не постріляна надана куля (шріт, картеч) з наданої зброї?
7. Чи не належить надана гільза патрону, постріл яким зроблено з наданої зброї?
8. Чи не постріляна надана куля зі зброї невідповідного (більшого чи меншого) калібру або зброї зі зміненою будовою, технічними дефектами?
9. Чи не був використаний патрон, гільза якого надана на дослідження, для пострілу зі зброї, призначеної для стрільби патронами іншого типу (калібру), або зброї зі зміненою будовою, технічними дефектами?
10. Чи не складали до пострілу надані на дослідження куля і гільза один патрон?
11. Яка з наданих куль (постріляних з одного екземпляра зброї) вистріляна першою?
12. Чи є наданий предмет елементом патрона (кулею, шротом, пижем, їхньою частиною), що використовувався при пострілі? Якщо так, то патрону якого типу (калібру й ін.) він належав?
13. Яка причина деформації (поділу на частини, зміни форми) кулі, наданої на дослідження?
14. Чи не рикошетувала, чи не проходила через перешкоди надана куля до влучення в уражений об'єкт? Якщо так, то яким міг бути вид (матеріал і т. п.) цієї перешкоди?
15. Чи є ушкодження на ураженому об'єкті вогнепальним?
16. Пострілом зі зброї якого виду, снарядом якого виду (калібру, будови, призначення) утворене вогнепальне пошкодження?
17. Якого кількості пострілів утворені вогнепальні пошкодження на даному об'єкті?
18. Яка черговість утворення декількох вогнепальних пошкоджень?
19. Які з вогнепальних пошкоджень на об'єкті є вхідними і вигідними?
20. Який напрям вогнепального каналу (каналів) в ураженому об'єкті (у горизонтальній і вертикальній площинах, стосовно навколишнього оточення і т.п.)?
21. Яким могло бути (з урахуванням ознак слідів пострілу, інших обставин) взаємне розташування потерпілого та особи, що стріляла, поза потерпілого?
22. Чи є на наданому об'єкті сліди близького пострілу?
23. З якої відстані зроблений постріл, яким утворене ушкодження на об'єкті?
24. З якого місця (ділянки місцевості, ділянки МП) був зроблений постріл?
25. Яка давнина пострілу патроном, гільза якого надана на дослідження?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Об'єкти зі слідами пострілу (одяг, частини уражених пострілом предметів) повинні бути упаковані таким чином, щоб максимально зберегти їх від різних сторонніх впливів

(тертя, згинання). Самі сліди варто захистити додатковими засобами (прокладками, обшиванням тканиною). Об'єкти з підвищеною вологістю (предмети одягу, на яких є рідка кров тощо) повинні бути попередньо просушені без застосування нагрівальних приладів.

На упаковці чи на прикріпленій до неї бирці вказуються:

- а) найменування предмета і місце його вилучення;
- б) номер кримінального провадження;
- в) дата вилучення;
- г) посада та прізвище слідчого, що проводив ОМП; його підпис і підписи понятих.

Про опечатування тих чи інших предметів вказується в протоколі.

Необхідно вказати вид печатки (пластилінова, сургучна), текст відбитка печатки.

Упакування об'єктів зі слідами пострілу.

- об'єкт зі слідами пострілу фотографують за правилами масштабної фотозйомки. Якщо об'єкт зі слідами пострілу незначний за розмірами, його вилучають цілком;

- одяг зі слідами близького пострілу обшивається в місцях їхнього відкладення білою бяззю. За відсутності такої ділянки можуть бути перекладені аркушами білого паперу, а одяг складений слідами всередину. За неможливості вилучити об'єкт цілком чи відокремити його частину вживають заходів до збереження і вилучення додаткових слідів: незгорілі порошинки копіюють на фотоплівку чи зволожений фотопапір, збирають їх у пробірку, роблять зіскрібки кіптяви (у пробірку).

Почеркознавча експертиза

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, в тому числі цифрових записів і підпису. Цією експертизою також вирішуються деякі не ідентифікаційні завдання (встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, із наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи виконано рукописний текст певною особою?
2. Чи виконано підпис тією особою, від імені якої він зазначений, або іншою особою?
3. Чи виконані декілька рукописних текстів (підписів) однією особою?
4. Чи виконано рукописний текст (підпис) навмисно зміненим почерком?
5. Чи виконано рукописний текст (підпис) у незвичних умовах під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?
6. Чи перебувала особа, яка виконала рукописний текст (підпис), у незвичайному стані?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Для проведення досліджень слідчий має надати експертові вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (літерного чи цифрового складу, у відповідності до об'єкту дослідження) чи підпису особи, яка ідентифікується.

Вільними зразками є рукописи та підписи особи, яка ідентифікується, виконані до порушення кримінального провадження і не пов'язані з ним; умовно-вільними - зразки, які виконані у зв'язку з цим провадженням, але не спеціально відібрані для проведення експертизи; експериментальними - відібрані у відповідності з КПК України для експертних досліджень.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи слідчий повинен пред'явити їх особі, яка ідентифікується, а потім позначити кожний зразок, тобто вказати, що це вільний (умовно-вільний) зразок почерку (підпису) певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові) та посвідчити це своїм підписом.

Вільні зразки, при можливості, повинні відповідати об'єкту, який досліджується за часом виконання (бажано в межах одного року), за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (бланки накладних, відомостей та ін.), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст, що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід, при можливості, надати вільні зразки аналогічного характеру.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому - особа, яка ідентифікується, виконує текст на тему, пов'язану з розслідуванням справи, у звичних умовах (сидячи за столом, звичним приладдям письма, при нормальному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за містом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, взяті з рукопису, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, в яких виконувався рукопис, що досліджується, тобто у тій самій позі (лежачи, стоячи та ін.), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що і документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що особа, яка пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

У випадках, коли тексти, і особливо підписи, виконувалися на бланках (касових ордерах, квитанціях, платіжних відомостях та ін.), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений як бланк.

Якщо є підстави вважати, що виконавець досліджуваного рукопису намагався змінити свій почерк (писав лівою рукою, іншим нахилом тощо), додатково відбираються зразки, виконані таким самим чином, про що посвідчується слідчим про особливості відбирання зразків почерку у протоколі.

Якщо досліджується текст - вільні та експериментальні зразки надаються у вигляді текстів, експериментальні - того ж змісту, що й досліджуваний; при дослідженнях підписів та цифрових записів - як у вигляді текстів, так і відповідно у вигляді підписів та цифрових записів.

Як вільні, так і експериментальні зразки бажано надавати не менше, ніж на 5-10 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст, тим більше необхідно зразків. Якщо необхідно встановити, чи не виконаний підпис від імені певної особи іншою особою, надаються зразки підписів обох осіб. При цьому додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше, ніж на 5 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

Під час вилучення вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються в документах, аналогічних досліджуваному.

При відбиранні експериментальних зразків підпису особи, від імені якої виконано підпис, слід запропонувати їй розписатися всіма застосовуваними нею варіантами підписів.

УВАГА! У процесі виконання експериментальних зразків почерку чи підпису особі, що їх виконує, ні в якому разі не слід показувати документ, що досліджується, та давати його переписувати, тому що ця особа не будучи реальним виконавцем, може виконати рукопис (текст чи підпис) з наслідуванням досліджуваного чи навпаки, будучи виконавцем, може змінити свій почерк або підпис.

Також слід пам'ятати, що в експериментальних зразках можуть бути перекручення ознак почерку, які навмисно вносяться особами, що їх виконують, з метою приховування ознак свого почерку.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються зразків, не було можливості, про це слід вказати в постанові про призначення експертизи.

Якщо необхідно дослідити велику кількість підписів, їх доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу.

Документи кожної групи можна пронумерувати (у вільних від тексту місцях) і, вказавши один раз у постанові про призначення експертизи як назву документа, так і його порядковий номер, у подальшому посилатися тільки на порядковий номер.

При виникненні труднощів, пов'язаних з призначенням багатооб'єктних експертиз підписів, доцільно проконсультуватися з експертом (спеціалістом).

У постанові про призначення експертизи слід вказати на встановлені слідчим особливі обставини виконання рукопису, які могли викликати змінювання ознак почерку (незвична поза або незвичайний стан виконавця, виконання рукопису в умовах низької температури тощо). Якщо є дані, що виконавцем є людина, в якій порушена координація рухів, про це також слід повідомити експерта. У випадках виконання рукопису особою похилого або старечого віку потрібно надати відомості про рік їх народження і стан здоров'я на момент можливого виконання рукопису в об'єкті, що досліджується.

УВАГА! Дослідження об'єктів почерку проводиться за оригіналами документів!

Технічна експертиза документів

Технічна експертиза документів поділяється на:

- дослідження реквізитів документів,
- дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Яким способом виготовлений (надрукований) наданий документ?
2. На одному чи на різних друкуючих пристроях надруковані окремі фрагменти тексту документа (декілька документів)?
3. Чи з одного набору (одного стереотипу, одним кліше) надруковані дані документи?
4. Чи відповідає бланк наданого документа бланкам відповідних документів, що знаходяться в офіційному обігу?
5. Чи відповідає надана купюра купюрам відповідного зразка та номіналу, що знаходяться в офіційному обігу?
6. Яким способом і з використанням яких технічних засобів виготовлена дана грошова купюра (марка акцизного податку, бланк наданого документа, тощо)?
7. Чи вносилися зміни в первинний зміст наданого документа? Якщо вносилися, то яким способом (підчистка, дописка, травлення, змивання, переклеювання фотокартки, тощо)? Якщо внесено зміни до тексту документа, то який його первинний зміст документа?
8. Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?
9. Який зміст залитого барвником (забрудненого, вицвілого тощо) тексту (відбитку, печатки чи штампу, тощо)?
10. Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст і якщо є, то який саме?
11. Який зміст тексту, що відобразився в слідах тиску в наданому документі?
12. Яким способом нанесено відбиток печатки (штампу) в наданому документі?
13. Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі даною печаткою (штампом)?
14. Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі даною печаткою (штампом) зразки якої надані?
15. Однією, чи різними печатками (штампами) нанесено відбитки на наданих документах?
16. У якій послідовності виконувались фрагменти даного документа (підпис, печатка тощо)?
17. Що було виконано раніше: підпис, чи текст, відтиск печатки чи текст?
18. Чи складали раніше єдине ціле надані фрагменти документа (документів)?
19. Чи виготовлений наданий документ шляхом монтажу?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

Призначаючи експертизу з метою ідентифікації друкарських засобів, до експертної установи слід надіслати порівняльні матеріали: вільні, а також експериментальні зразки - відбитки, виготовлені за допомогою цих засобів.

Вільні зразки надаються при можливості, такі, які за часом виконання були б якомога більше наближені до досліджуваного відбитка, експериментальні - в обов'язковому порядку.

Кожний вид зразків потрібно надавати не менше як у трьох примірниках.

УВАГА! Якщо для ідентифікації друкарських машин неможливо вишукати вільні зразки, які б збігалися за часом виконання з текстом, що досліджується, слід з'ясувати, чи не підлягала ремонту машина в період між виконанням досліджуваного тексту та виконанням вільних зразків, що саме ремонтувалося, зокрема, чи не замінювався шрифт (цілком, частина, яка саме)?

Експериментальні зразки друкарських машин повинні мати всі знаки у порядку їх розміщення на клавіатурі машини, показувати максимальну довжину рядків та всіх інтервалів між ними.

Якщо текст, що досліджується, надрукований через копіювальний папір, слід додатково надати зразки, виконані через копіювальний папір.

Для ідентифікації печаток та штампів експертів надаються експериментальні зразки у вигляді 10-15 максимально чітких відбитків на 1 аркуші папері, нанесених з різним натиском та з різною кількістю мастики, та не менше 3 аркушів, або самі печатки та штампи.

Якщо відбиток, що досліджується, нанесено більше року до призначення експертизи, то потрібне також надання вільних зразків, оскільки в процесі експлуатації печатка (штамп) могла зазнати змін.

Для ідентифікації касових апаратів експериментальні зразки повинні мати всі знаки чека, що досліджується. В якості вільних зразків направляються чеки, які вибиті на даному апараті і мають якомога більше знаків досліджуваного чека. Важливо, щоб зразки і досліджуваний чек мали якомога менший розрив у часі їх виготовлення.

Для ідентифікації засобів розмножувальної техніки (матриць, стереотипів та ін.) повинні надаватися друкарські форми або виготовлені за їх допомогою експериментальні відбитки не менше, ніж у п'яти примірниках.

Для ідентифікації особи за ознаками навичок роботи на друкарській машині (розміщенням заголовка, виставленням ширини полів, виділенням абзаців, розміщенням виносок та ін.) надаються:

а) вільні зразки на кількох аркушах у вигляді текстів, однотипних з досліджуваним (службові листи, статті та ін.), надруковані даною особою приблизно в той самий час, що й досліджуваний текст;

б) експериментальні зразки тексту обсягом у два-три аркуші, однотипного з тим, що досліджується, надруковані під диктовку особою, що ідентифікується.

Експериментальні зразки відбираються не менше, ніж у три прийоми з невеликим розривом у часі. Це підвищує можливості виявлення відносно стійких ознак навичок виконавця.

Портретна експертиза (ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями)

Предметом портретної експертизи є фактичні обставини, що мають значення у кримінальних і цивільних провадженнях, пов'язаних з ідентифікацією особи за ознаками обличчя, що зафіксовані у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях.

Завданням портретної експертизи є встановлення тотожності або відмінності осіб, зображених на фотокартках або інших об'єктивних зображеннях зовнішнього вигляду людини та встановлення расово-етнічної, статевої, вікової приналежності людини, зображеної на портреті.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи зображена на даному фотознімку конкретна особа?

2. Чи зображена на пред'явлених фотознімках, виготовлених у різні періоди, одна й та ж особа?
3. Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?
4. Чи є серед осіб на груповому фотознімку особа, зображена на представлених для дослідження порівняльних фотознімках?
5. Чи зображена на фотознімку невпізаного трупа конкретна особа?

Об'єктами експертизи ідентифікації особи за ознаками зовнішності є фотокартки (спеціальні, документальні, художні тощо); типографські та інші репродукції, у тому числі виготовлені за допомогою скануючих пристроїв; - цифрові зображення; кіно- і відеозапис (використовують окремі кадри як статичний матеріал, що несе інформацію про зовнішні ознаки особи)..

З метою проведення експертизи направляють зображення, зафіксовані на різних носіях (фотознімки, фотоплівки, відеокасети, носії комп'ютерної інформації). Використання комп'ютерних засобів дає змогу привести до одного виду різні форми зображень, зафіксованих на різноманітних носіях. За допомогою спеціальних пристроїв зображення переводяться у цифрову форму і записуються в одному графічному форматі. Використання комп'ютерних засобів дає змогу під час дослідження зображень покращити зображення на попередньому етапі дослідження і проводити порівняльне дослідження, використовуючи методи порівняння.

Об'єкти експертизи поділяють на дві групи: досліджувані (об'єкти, що перевіряються) та порівняльні.

До порівняльних об'єктів належать:

- об'єкти, що відображають ознаки, які однотипні з ознаками основного об'єкта;
- зіставні об'єкти (з однаковим вираженням однотипних ознак);
- незіставні (з відсутністю або викривленням однотипних ознак);
- вільні (не пов'язані з розслідуваною подією);
- експериментальні (отримані у безпосередньому зв'язку з розслідуваною подією і вивченням об'єкта при дотриманні певних умов).

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

- Порівнюваність - наявність і однакове відображення однотипних елементів і їх ознак на об'єктах, що порівнюються.

Особа, зображена на фотознімках, що порівнюються, мають бути приблизно одного віку та знаходитися в однаковому положенні щодо фотокамери та освітлення.

Якщо на порівнюваних фотознімках вік осіб суттєво відрізняється (дорослий - дитина), то потрібно зробити запит щодо отримання додаткових фотознімків з метою простежити динаміку змін і виявити незмінні ознаки.

-Доброякісність - знімки чіткі, задовільної контрастності, відображають всі дрібні елементи та особливості обличчя особи.

-Достовірність - фотознімки вилучені й направлені на експертизу з дотриманням усіх процесуальних норм і правил, що виключають їх підміну, підробку, плутанину в назві.

Фотопортрети та кадри відеозапису є об'єктивними носіями інформації про зовнішній вигляд людини, що відображають його відповідно до законів оптики та перспективи, точно передають форму, розміри та інші ознаки елементів зовнішності.

На достовірність відображення зовнішності людини на фотознімках та відеокадрах може впливати цілий комплекс факторів, які необхідно враховувати при аналізі ознак зовнішності, зокрема:

- фактори, що пов'язані безпосередньо з процесом фото- та відео зйомки (умови зйомки, включаючи вид і характер освітлення, положення голови та тіла людини, оптичні та технічні характеристики фото- та відеоапаратури, властивості фото- та відео носіїв, особливості технологічних процесів при виготовленні твердих копій, у тому числі шляхом фотографування з екрана монітора та виготовлення репродукцій фотопортретів);

- фактори, що пов'язані зі станом зовнішності особи (косметичне оформлення зовнішнього вигляду, мімічні зміни, штучні зміни зовнішності без хірургічних втручань, можливість хірургічних втручань);

- фактори, що пов'язані з умовами використання та зберігання носіїв фото- та відеоінформації (тривале зберігання, оригінал чи копія, низька роздільна здатність відеокадру чи цифрового зображення).

Експертиза у сфері інтелектуальної власності

Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності

Окрему групу становлять економічні дослідження об'єктів інтелектуальної власності, зокрема визначення вартості перелічених вище об'єктів інтелектуальної власності та розрахунок збитків, завданих у результаті порушення прав на них.

Орієнтовне питання:

Який розмір матеріальної шкоди завдано автору (правовласнику) об'єкта права інтелектуальної власності унаслідок дій особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

Комп'ютерно-технічна експертиза

Комп'ютерно-технічна експертиза — це вид судової експертизи, метою якої є дослідження інформації, електронних пристроїв та комп'ютерної техніки для встановлення фактів, що мають значення у кримінальному, адміністративному чи цивільному провадженні.

Цей вид експертизи включає аналіз даних, що зберігаються на цифрових носіях, відновлення видаленої інформації, встановлення фактів несанкціонованого доступу, вивчення програмного забезпечення, а також дослідження технічних аспектів функціонування комп'ютерних систем.

Експерти Черкаського НДЕКЦ МВС, за напрямком дослідження комп'ютерної техніки, мають у своєму розпорядженні спектр сучасних ліцензійних програмних засобів, які дозволяють ефективно відновлювати видалену інформацію та проводити аналіз цифрових даних. Одночасне використання декількох різних програмних засобів забезпечує об'єктивність, повноту та всебічність проведених досліджень.

Разом з програмними засобами для проведення комп'ютерно-технічних досліджень в контрольованих умовах використовується спеціалізоване апаратне забезпечення, зокрема пристрої блокування запису для збереження цілісності даних, пристрої дублювання носіїв інформації та середовище блокування радіосигналів. Ці засоби гарантують належний рівень безпеки роботи з цифровими доказами.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є:

- енергонезалежні накопичувачі інформації будь-яких інтерфейсів підключення – карти пам'яті SD/microSD, IDE/SATA/m2 SSD/HDD, USB-накопичувачі, тощо;
- персональні комп'ютери (системні блоки, ноутбуки, моноблоки, тощо);
- мобільні телефони, смартфони;
- вихідні коди програмного забезпечення.

Приклади питань, які вирішуються в рамках судової комп'ютерно технічної експертизи:

- Які технічні характеристики наданого на дослідження об'єкту?
- З яких складових частин складається наданий на дослідження системний блок персонального комп'ютера?
- Яку MAC-адресу має наданий на дослідження об'єкт?
- Чи наявні на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту, файли, що визначаються антивірусним програмним забезпеченням як шкідливі (небезпечні)?

- Чи міститься на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту, в інсталюваних браузерів відомості щодо відвідування Інтернет ресурсів?
- Чи міститься на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту в Інтернет-браузері «Chrome» відомості щодо відвідування Інтернет ресурсу «ndekc.c.k.ua»?
- Який зміст журналу дзвінків, наданого на дослідження мобільного телефону, за період з «01.01.2025» по «01.03.2025» включно?
- Який зміст телефонної книги (списку контактів) наданого на дослідження мобільного телефону?
- Чи наявні на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту, файли з розширеннями «doc», «docx»?
- Чи наявні на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту текстові файли з ключовими словами: «...», «...», «...»?
- Чи наявні на енергонезалежних носіях інформації наданого на дослідження об'єкту, файли з MD5-хеш сумою «*****»?

Зверніть увагу! Наведений перелік питань є орієнтовним та не є вичерпним! Майже кожен випадок є унікальним й потребує узгодження питань з судовими експертами.

Рекомендуємо перед призначенням комп'ютерно-технічної експертизи провести слідчу дію – огляду комп'ютерної техніки – в рамках якої органом досудового розслідування разом з спеціалістом детально вивчається речовий доказ з метою як оперативного отримання відомостей, котрі мають цінність для матеріалів справи, так й подальшого формування чітко визначеного переліку питань для максимально ефективного та швидкого проведення комп'ютерно-технічної експертизи.

Варто зазначити, що огляд інформаційного вмісту енергонезалежних накопичувачів інформації проводиться виключно з використанням пристроїв апаратного блокування запису. В разі нагальної необхідності огляд може бути проведений без використання пристроїв апаратного блокування запису виключно з дозволу та під особисту відповідальність ініціатора огляду.

Фототехнічна експертиза

В провадженнях все частіше виникає необхідність у призначенні судової фототехнічної експертизи. Практична діяльність експертних підрозділів свідчить про необхідність систематизації та узагальнення відомостей щодо призначення та проведення зазначених досліджень. Розвиток систем зйомки фото та відео інформації про навколишнє середовище, досягнення в сфері обробки, фіксації та передачі цієї інформації засобами цифрових технологій обумовило широке їх застосування в різних галузях суспільного життя: системах спостереження та охорони, контролю за технологічними процесами, дорожнім рухом тощо. Досить часто отримана цими засобами відео та фото інформація попадає в сферу адміністративного, цивільного чи кримінального судочинства. Для встановлення доказової інформації призначається експертиза фото чи відео зображень. В той же час проведення дослідження цифрових зображень та засобів їх виготовлення має цілий ряд особливостей, які пов'язані з технологією процесів цифрової фіксації зображень.

Так, при вилученні об'єктів експертизи наприклад: (цифрових фотознімків, відеозаписів) вони повинні бути відповідним чином записані на певний носій, та упаковані і опечатані, щоб виключити можливість їх пошкодження і стороннього доступу. Використання рулонної «стретч-плівки» та липкої стрічки типу «скотч», скріплення металевими скобами при пакуванні і закріпленні паперових бирок з пояснювальними написами та передача документів про призначення і матеріалів засобами електронного зв'язку **не допускається**.

Метою призначення судової фототехнічної експертизи є:

- встановлення державного реєстраційного номерного знаку (Далі –д.р.н.з) транспортного засобу, що зафіксований у фотознімках (цифрових та аналогових) та відеозаписах (кадрах відеозаписів);
- встановлення марки, моделі транспортного засобу, що зафіксований у фотознімках (цифрових та аналогових) та відеозаписах (кадрах відеозаписів);
- встановлення пристрою на який було створено цифровий фотознімок;
- порівняння між собою зображених об'єктів (будь-яких об'єктів);
- визначення зросту зафіксованих осіб на цифрових та аналогових фотознімках також на відеозаписах;
- визначення розмірів зафіксованих об'єктів;
- встановлення ознак монтажу в цифрових та аналогових фотознімках;
- покращення якості зображення в цілому та конкретно зафіксованих об'єктівна фотознімках (цифрових) та відеозаписах (кадрах відеозаписів);

Більш детальна інформація щодо можливості дослідження визначається згідно наданих об'єктів.

Судова-фототехнічна експертиза вирішує наступні задачі:

Ідентифікаційні – встановлення факту індивідуально-конкретної тотожності. Дані задачі найбільш типові для криміналістичної експертизи. Ідентифікаційні задачі формулюються у питаннях про конкретний об'єкт. Це ототожнення технічних засобів, які використовувались для виготовлення фотознімків, окремих предметів (одягу, виробів, приміщень, окремих ділянок місцевості, пошкоджень та ін.) – за зображеннями їх на фотознімку.

Класифікаційні – встановлення характеристик (властивостей) невідомого чи відомого об'єкта для віднесення його до загальноприйнятого класу. Найчастіше такі задачі виникають на початкових стадіях розслідування злочину і носять пошуковий характер – встановлення природи об'єкта, його призначення, області застосування тощо. Це задачі встановлення класу фотоапаратури, за допомогою якої міг бути виконаний фотознімок, типу чи моделі автомобіля за його зображеннями.

Діагностичні –встановлення стану об'єктів та події, що спричинюють його зміни. Найбільш типовими прикладами задач цього підкласу є: встановлення обставин виготовлення фотознімків (ретуш зображення, монтаж, визначення точки зйомки, встановлення державних реєстраційних номерних знаків транспортних засобів, визначення часу за який певний об'єкт подолав відстань тощо), визначення натуральних розмірів предметів, зафіксованих на фотознімках.

Предметом судової фототехнічної експертизи є фактичні дані, що стосуються справи і пов'язані з зафіксованою в відео та фотознімках інформацією, технікою та технологією їх виготовлення.

Об'єктами судової фототехнічної експертизи є фотознімки (як цифрові так і аналогові) та кадри відеозображення, технічні засоби, які застосовувались для їх виготовлення.

Об'єктами експертизи є:

- фотокартки (спеціальні, документальні, художні тощо);
- типографські та інші репродукції, у тому числі виготовлені за допомогою скануючих пристроїв;
- цифрові зображення (оригінали та копії);
- відеозаписи (використовують окремі кадри як статичний матеріал оригінали та копії).

Вимоги до об'єктів експертизи:

- **доброякісність**-фотознімки чи кадри відеозображення чіткі, задовільної контрастності, відображають всі дрібні елементи та особливості зафіксованих об'єктів (достатню деталізацію).
- **достовірність** - фотознімки вилучені й направлені на експертизу з дотриманням усіх процесуальних норм і правил, що виключають їх підміну, підробку, плутанину в назві.

Перед призначенням судової фототехнічної експертизи:

- проводити попередній огляд об'єктів із залученням фахівців Експертної служби МВС з метою встановлення наявності даних, що можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, та з метою вирішення питання про доцільність подальшого призначення експертизи;
- **обов'язково** узгоджувати перелік питань за конкретними об'єктами з фахівцями Експертної служби МВС та оптимізувати кількість самих питань. Ставити такі питання, які стосуються безпосередньо об'єктів дослідження у конкретному кримінальному провадженні, виключаючи при цьому питання юридичного характеру та питання, вирішення яких не потребує спеціальних знань та які не відносяться до завдань даного виду досліджень;
- надавати на експертизу виключно об'єкти, які необхідно дослідити, без інших предметів, які не стосуються конкретного дослідження.

Орієнтовний перелік питань які вирішує фототехнічна експертиза:

- “Чи можливо покращити якість зображення особи, яка зафіксована на відеозаписі «назва відеозапису» на проміжку часу з 01:54:13 по 01:54:16?”;
- “Яким є державний реєстраційний номерний знак зображеного на наданому на дослідження відеозаписі «назва відеозапису» на проміжку часу з 01:54:13 по 01:54:16 транспортного засобу?”;
- “Чи є ідентичними між собою графічні зображення (вказати об'єкт, напр. татуювання/взуття/куртка/пакет), що зображені у файлах «назва файлу 1» та «назва файлу 1»?”;
- “Чи можливо покращити якість зображення державного реєстраційного номерного знаку транспортного засобу, який зафіксовано на у файлі: «назва файлу», камерах № 4, № 5, № 7 та № 8 в проміжку часу з 09:43:56 по 09:43:59?”;
- “Чи можливо використовувати надані на дослідження флеш-карти «Canon», «Toshiba», «Kingston» у цифрових фотоапаратах «Canon», які надані на дослідження?”;
- “Чи можливо встановити GPS-координати місця зйомки зображення «назва цифрового фотозображення»?”
- “Чи створені надані на дослідження файли з назвами «__», «__», «__», «__» цифровими фотокамерами, що надані на дослідження? Якщо так, то якою з них і який файл?”;
- «Чи одне і теж зображення місцевості, зафіксоване у файлі «__», та у файлах: «__», «__», які надані на дослідження?”.

Перелік питань є орієнтовним та не повним. З питань стосовно можливості проведення фототехнічних досліджень за певними об'єктами необхідно звертатись до фахівців відділу досліджень в сфері інформаційних технологій Черкаського НДЕКЦ МВС

Комплексне дослідження транспортних засобів (КДТЗ) та документів, що їх супроводжують.

Об'єктами досліджень цього виду можуть бути змінені ідентифікаційні номери агрегатів (номер шасі, номер кузова, номер двигуна) транспортних засобів (далі - ТЗ), а також документи, що їх супроводжують. Експертизою встановлюється чи має місце факт зміни ідентифікаційних номерів ТЗ, та підробки супровідних документів, за допомогою якого способу, відповідність нанесення номерів вимогам заводу виробника та способів друку документів наявним зразкам, встановленим вимогам тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи піддавався зміні ідентифікаційний номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на даному ТЗ?
2. Якщо піддавався, то яким способом був знищений або змінений номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на даному ТЗ?
3. Яким був первинний ідентифікаційний номер кузова (шасі, рами, двигуна тощо) на об'єкті дослідження?
4. Чи виконаний номер об'єкта дослідження (кузова, шасі, рами, двигуна тощо) із застосуванням конкретних засобів?

У тих випадках, коли є дані про можливість зміни номера кузова (шасі, рами, двигуна тощо) ТЗ в умовах спеціально уповноваженого ремонтного підприємства, вирішуються питання:

1. Яким способом нанесений номер?
2. Чи характерний даний спосіб для нанесення номера при виконанні ремонтних робіт на спеціально уповноважених ремонтних підприємствах?

Питання стосовно документів, що супроводжують транспортні засоби, вирішуються в розрізі технічної експертизи документів.

Експертиза обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод (ДТП) **Комплексна експертиза обставин і механізму ДТП та фототехнічна**

Головними завданнями даних видів експертиз є:

- встановлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху ТЗ (при наявності слідів гальмування, за пошкодженнями або за відеозаписом) та пішохода (за відеозаписом), гальмового та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ або пішоходом за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди;
- встановлення відповідності дій водія ТЗ у даній дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та фактом ДТП.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Якою була швидкість ТЗ у різні моменти розвитку ДТП (якщо сліди різної довжини або перериваються, на це слід указати)?
2. Яка була швидкість ТЗ з урахуванням пошкоджень, які він отримав при зіткненні?
3. Яка максимально допустима швидкість ТЗ за умови даної видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги)?
4. Яка максимально допустима швидкість ТЗ на закругленні дороги даного радіуса?
5. Яка найменша безпечна дистанція між ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?
6. Яка відстань необхідна для безпечного обгону попутного ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?
7. Який гальмовий та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах даної дорожньої обстановки?
8. Як повинен був діяти водій у даній дорожній обстановці, згідно з технічними вимогами Правил дорожнього руху?
9. Чи мав водій технічну можливість уникнути наїзду (зіткнення) з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху?
10. Чи відповідали дії водія технічним вимогам Правил дорожнього руху?
11. Чи були з технічної точки зору дії водія ТЗ у причинному зв'язку з виникненням ДТП?
12. З якою швидкістю рухався ТЗ? Якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала допустиму?
13. Чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ з моменту виникнення небезпеки для руху (указується момент виникнення небезпеки), не

доїжджаючи до перешкоди (пішохода)?

14. На якій відстані відносно меж проїзної частини рухався транспортний засіб?
15. Де знаходиться місце наїзду (зіткнення) відносно меж проїзної частини?
16. Яка швидкість (темп) руху пішохода?
17. На якій відстані відносно меж проїзної частини рухався пішохід?
18. Яке взаємне розташування транспортних засобів в момент їх зіткнення?
19. Яке взаємне розташування транспортного засобу та пішохода в момент наїзду?
20. На який сигнал світлофора рухався транспортний засіб (пішохід)?
21. Який час знаходження в нерухомому стані транспортного засобу (пішохода)?
22. Яким було розташування відносно меж проїзної частини транспортного засобу (пішохода)?

Вимоги до матеріалів, які необхідно представити експертові для проведення дослідження.

У постанові (ухвалі) про призначення автотехнічної експертизи повинні бути зазначені дані про параметри і стан дорожньої обстановки, дорожнього покриття та обставини щодо дій учасників події, з яких має виходити експерт при проведенні досліджень (вихідні дані).

При призначенні експертизи обставин ДТП необхідно, зокрема, вказувати:

- тип покриття дороги (асфальт, ґрунтова тощо), його стан (сухе, мокре, ожеледиця та ін.), ширину проїзної частини, наявність і величину ухилів, наявність дорожніх знаків і розміток у районі ДТП;

- технічний стан ТЗ та його завантаженість;

- видимість, оглядовість дороги з місця водія, а в умовах обмеженої видимості - ще й видимість перешкоди;

- розташування ТЗ по ширині дороги, швидкість його руху;

- момент виникнення небезпеки для руху;

- відстань, яку подолав пішохід з моменту виникнення небезпеки для руху до моменту наїзду, швидкість руху пішохода або час його руху з моменту виникнення небезпеки до моменту наїзду;

- чи застосовував водій екстрене гальмування і якщо застосовував, то яка довжина сліду гальмування до задніх коліс автомобіля (якщо сліди розташовані на ділянках дороги з різним покриттям, наприклад на проїзній частині й узбіччі, потрібно зазначити довжину сліду окремо на кожній з ділянок);

- місце наїзду відносно слідів гальмування (яку відстань пройшов ТЗ у стані гальмування до наїзду чи після наїзду на пішохода; якою частиною ТЗ контактував з пішоходом або якими частинами зіткнулися транспортні засоби; якщо ТЗ після залишення сліду гальмування до його остаточної зупинки рухався накатом, то яку відстань він пройшов у цьому стані).

Якщо ДТП скоїв водій мотоцикла, крім того, зазначається: ручним та ножним гальмом чи одним з них (яким саме) гальмував водій; якщо на мотоциклі з коляскою був один пасажир, то де він перебував (у колясці чи на задньому сидінні); якщо мотоцикл без коляски рухався в перекинутому стані, залишаючи сліди на дорозі, - то відстань, на яку він перемістився в такому стані.

Якщо до моменту призначення експертизи слідчому (суду) не вдалося усунути протиріччя у вихідних даних, що були в справі, він має право зазначити в постанові (ухвалі) варіанти їх значень і отримати висновки щодо кожного з них.

Слідчий не має права вимагати від експерта, щоб той самостійно вибирав із матеріалів справи вихідні дані для проведення експертизи. Разом з тим слідчий може поставити перед експертом питання про технічну спроможність (неспроможність) тих чи інших даних, які є в справі, з обов'язковим посиланням на конкретний документ.

Коли експерт вважає, що небезпека для руху виникла не в той момент, який зазначено в постанові (ухвалі) про призначення експертизи, він має вказати мотиви незгоди з позицією

слідчого (суду) та надати відповідні варіанти розв'язання поставленого питання.

Разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експертові за потребою надаються всі матеріали кримінальної, цивільної, господарчої, адміністративної справи.

Якщо слідчий (суд) не може направити експертові всі матеріали справи, він повинен надати: протокол ОМП разом зі схемою та іншими додатками; протокол огляду ТЗ; протокол слідчого експерименту.

Транспортно-трасологічна експертиза

Головними завданнями транспортно-трасологічної експертизи є:

- визначення взаємного розташування ТЗ у момент їх контактування;
- визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (пішохода), установа механізму утворення слідів;
- розташування ТЗ відносно проїзної частини на момент контактування.

Вирішення цих завдань здійснюється шляхом дослідження слідів, виявлених на місці ДТП, пошкоджень транспортних засобів. Тому призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертові об'єкти, які перебували в контакті, або матеріали справи, у яких зафіксовано сліди.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи залишені певні сліди (вказуються, які саме і на чому) ходовими частинами (колесами, шинами, гусеницями тощо) даного ТЗ?
2. Який механізм контактування ТЗ?
3. Чи залишені сліди певними частинами даного ТЗ, що виступають?
4. Яким було взаємне розташування ТЗ і перешкоди (пішохода) під час наїзду на останню (останнього)? Який механізм контактування пішохода та ТЗ? Хто з осіб, які перебували в ТЗ під час ДТП (вказуються прізвища, ім'я та по батькові осіб), перебував за кермом? (Для вирішення питань про взаємне розташування ТЗ і потерпілого та про особу, яка керувала ТЗ, призначається комплексна судово-медична і транспортно-трасологічна експертиза).
5. Який з транспортних засобів під час їх зіткнення стояв, а який рухався?
6. На якому місці дороги сталося зіткнення транспортних засобів (наїзд на пішохода)?
7. Який механізм утворення слідів (удар, ковзання тощо)?
8. У якому напрямку відносно слідосприймаючої поверхні рухався ТЗ?

Вимоги до матеріалів: для вирішення зазначених питань експертові надаються самі об'єкти, які залишили сліди (шини, деталі, що виступають, тощо) або експериментальні зліпки цих об'єктів (експериментальні відбитки шин на папері); предмети, на яких залишилися сліди зазначених об'єктів, або зліпки (масштабні фотознімки) цих слідів, а також протоколи ОМП з усіма додатками до них.

Якщо необхідно провести експертизу (дослідження) на МП або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган або особа, яка призначила експертизу (замовила дослідження), повинна забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови його роботи, а в разі потреби - викликати учасників процесу або інших осіб.

Якщо досліджуються сліди ТЗ на одязі (взутті) потерпілого, надається також акт судово-медичного дослідження пошкоджень на його тілі.

Експертиза технічного стану транспортних засобів

Головними завданнями експертизи є встановлення несправностей ТЗ, які загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення (до ДТП - чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправності зазвичай застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Які несправності, виходячи з вимог Правил дорожнього руху до технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) даного ТЗ?

2. Чи є в досліджуваному ТЗ несправності, які могли бути технічною причиною виникнення ДТП?
3. Коли, відносно моменту ДТП, її настання чи в процесі її розвитку, виникли дані несправності?
4. Яка причина відмови даного механізму, системи (рульового управління, гальмової системи та ін.) ТЗ?
5. Чи мав водій можливість виявити несправність до моменту ДТП?
6. Чи мав водій технічну можливість запобігти пригоді при наявності даної несправності?

Вимоги до матеріалів: у постанові (ухвалі) достатньо викласти фабулу справи й обставини, які стосуються особливостей об'єкта дослідження, знання яких може мати значення для експерта, наприклад, чи експлуатувався ТЗ після події; у якому стані перебували деталі (вузли), сполучені з деталями (вузлами), що досліджуються тощо.

Якщо необхідно провести експертизу (дослідження) на МП або огляд об'єкта за його місцезнаходженням, орган або особа, яка призначила експертизу (замовила дослідження), повинна забезпечити прибуття експерта, безперешкодний доступ до об'єкта, а також належні умови його роботи, а в разі потреби - викликати учасників процесу або інших осіб.

Експертиза деталей транспортних засобів

Головними завданнями експертизи деталей транспортних засобів є:

- встановлення несправностей транспортного засобу, які загрожували безпеці дорожнього руху, причин їх утворення та часу виникнення, а саме: до ДТП, унаслідок неї або після неї;
- визначення та розрізнення пошкоджень об'єктів, отриманих у процесі ДТП, від тих, які були утворенні задовго або безпосередньо перед ДТП;
- визначення, з якого матеріалу виготовлена деталь, причину утворення пошкоджень (заводський брак, механічні пошкодження, ремонтні роботи, втомленість металу, корозійні процеси та ін.);
- кінематичну схему з'єднання деталі чи вузла з іншими конструктивними елементами транспортного засобу та їх функціональне призначення;
- як виявлене пошкодження могло вплинути на розвиток аварійної ситуації.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Внаслідок чого сталося руйнування деталі чи вузла транспортного засобу (унаслідок удару, зношеності, втомленості чи старіння металу)?
2. Коли відносно моменту ДТП сталося руйнування досліджуваної деталі чи вузла ТЗ, а саме: до ДТП, під час ДТП або після?
3. Якщо пошкодження деталі мають місце, то чи мають вони прихований характер?
4. Чи мав водій або відповідальна за ТЗ особа змогу виявити пошкодження деталі чи вузла ТЗ?
5. Чи перебувала під напругою (випромінювала світло) електрична лампа ТЗ у момент ударного навантаження?
6. Яка причина і механізм руйнування колісного диска автомобіля?
7. Внаслідок чого сталася розгерметизація шини колеса ТЗ?
8. Коли відносно моменту ДТП виникли пошкодження шини колеса?
9. Внаслідок чого сталися пошкодження та розгерметизація гальмового шлангу ТЗ?

До основних об'єктів дослідження відносяться пошкоджені деталі та вузли ходової частини транспортного засобу, гальмової системи, системи рульового керування, а також світлові прилади транспортних засобів на предмет їх роботи в момент ДТП:

- ходова частина: всі види важелів, стійки амортизаторів, маточини коліс та їх підшипники, стабілізатори та стійки стабілізаторів, сайлентблоки, кріплення деталей ходової частини, колеса в зборі з диском та шиною, та ін.
- гальмова система: гальмові диски, колодки, супорти, гальмові шланги, гальмові циліндри та ін.;

- система рульового керування: рульова колонка, рульовий механізм, рульова тяга, рульові наконечники в зборі з шаровими пальцями, система гідропідсилювача та ін.

Експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів

Завдання та можливості експертизи:

- встановлення факту належності речовини до наркотичних засобів психотропних речовин, прекурсорів);
- виявлення на предметі-носії слідів наркотичних засобів (психотропних речовини, прекурсорів);
- встановлення можливості застосування наданих на дослідження речовин для виготовлення наркотичних засобів (психотропних речовин);
- встановлення спільного джерела походження наданих на дослідження наркотичних засобів (психотропних речовин, прекурсорів);
- встановлення можливого виготовлення (здійснення синтезу) наркотичних засобів або психотропних речовин згідно опису або виявлених рецептур.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань.

За вилученими речовинами:

1. Чи являється надана на дослідження речовина (рідина) наркотичним засобом (психотропною речовиною, прекурсором)?
2. Якщо так, то яким (якою) саме?
3. Чи є на предметі-носії наркотичний засіб (психотропна речовина)?
4. Яка маса наркотичного засобу (психотропної речовини, прекурсору)?

ВАЖЛИВО!!! При дослідженні визначається маса наркотичного засобу, яка виражається в грамах. Вага наркотичного засобу визначається в ньютонах Поняття маса і вага абсолютно різні.

ВАЖЛИВО!!! Якщо вилучаються рослини маку чи коноплі за фактом незаконного посіву, то питання формуються наступним чином:

1. Чи являються надані на дослідження зразки рослин, рослинами снотворного маку (або рослинами роду коноплі)?

При направленні на експертизу речового доказу необхідно провести його пакування – речовий доказ повинен бути упакований та опечатаний печаткою органу, який призначив експертизу, незалежно від його маси чи лінійних розмірів.

Зразки проб для дослідження відбираються з різних упаковок, які відрізняються будь-чим одна від одної (колір, подрібненість, вологість, запах тощо). У випадках, якщо зразки мають однорідний стан, вилучення проводять таким чином: при кількості упаковок менше 10 на аналіз беруться всі зразки; від 10 до 100 – відбираються 10; при 100 і більше – відбирається кількість, яка дорівнює кореню квадратному із загальної кількості.

Вилучення проб сипучих чи в'язких матеріалів проводять методом конверта з верхнього, середнього та нижнього шарів. При вилученні проб рідин їх спочатку перемішують, потім відбирають в пляшки чи флакони. На дослідження відбирають здебільшого 10-20 грам речовини. При направленні об'єктів дослідження на експертизу, їх необхідно правильно упаковувати, оскільки дуже часто від цього залежить результат дослідження. Рідини, що направляють на аналіз, необхідно герметично закупорювати.

ВАЖЛИВО!!! Не висушені частини рослин та рослини, які вилучаються, повинні бути упаковані в паперові конверти (ні в якому разі не використовувати при упаковці свіжих рослинних об'єктів поліетиленову або пластикову упаковку: речовини в такій упаковці можуть прогнати!!!). Тверду речовину вміщують в склянки та пластикові ємкості чи акуратно загортають в папір, таким чином, щоб речовина не просипалася. **Рослини, які вилучаються з посівів відбираються по 2 рослини зі східної, західної, південної та північної сторони посіву та 2 рослини з центру. Всі упаковки повинні мати пояснювальні написи та печатку. При направленні на дослідження будь-яких наркотичних засобів,**

психотропних речовин та прекурсорів необхідно враховувати їх специфічні особливості, в тому числі можливості зміни складу при зберіганні.

ВАЖЛИВО!!! Не упаковані, упаковані неналежним чином речові докази на експертизу не приймаються, в т.ч і рослини за фактом незаконного посіву.

Якщо за характером дослідження зберегти об'єкт неможливо, на його пошкодження або знищення повинна бути отримана письмова згода органу чи особи, які призначили експертизу, окрім випадків, коли таке знищення або пошкодження передбачене загальноприйнятими методиками досліджень (відстріл та знешкодження боєприпасів та вибухових пристроїв, розрізання plomb та замків, вилучення проб фарб, паливо-мастильних матеріалів та спиртовмісних речовин тощо). Якщо має місце пошкодження або знищення об'єкта в процесі дослідження, до висновку експерта вноситься відповідний запис.

В поняття «пошкодження» входить будь яке використання речового доказу або видозміна речового доказу чи об'єкта дослідження. Таким чином при виконанні досліджень, в ході яких витрачається частина речового доказу або є факт його видозміни повинен бути дозвіл на часткове пошкодження речового доказу. Це насамперед стосується досліджень та експертиз по злочинам, відносно незаконного обігу наркотичних засобів. Враховуючи викладене, у постанові про призначення експертизи чи у відношенні на проведення дослідження **ОБОВ'ЯЗКОВО** слід зазначати: **«ПРОТИ ЧАСТКОВОГО АБО ПОВНОГО ЗНИЩЕННЯ, ОБ'ЄДНАННЯ ЧИ ВИДОЗМІНИ ОБ'ЄКТА(ІВ) ДОСЛІДЖЕННЯ ЗГІДНО МЕТОДИКИ, ЯКОЮ ПЕРЕДБАЧЕНЕ ТАКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ, НЕ ЗАПЕРЕЧУЮ».**

УВАГА!!! Якщо особа, яка призначає експертизу, відчуває труднощі у визначенні даних, про які треба повідомити експерта, або у формулюванні питань, їй слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом). При призначенні «нестандартних» експертиз (по обладнанню, хіміко-технологічні, тощо) обов'язково слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом) про матеріали, які необхідно надати на експертизу та перелік питань, які може вирішити експертиза.

Експертиза вибухових речовин (ВР), продуктів вибуху та пострілу

Завдання та можливості експертизи:

- віднесення речовини, що досліджується, до групи ВР;
- визначення елементного складу, характерного для індивідуальних і сумішевих ВР та піротехнічних складів;
- визначення типу (виду) ВР;
- визначення спільної родової (групової) належності досліджуваних ВР.

Криміналістичному дослідженню підлягає дуже широке коло об'єктів, вилучених з МП, а саме:

- речовини, що підозрюються на належність до ВР;
- предмети, що можуть бути віднесені до залишків вибухового пристрою (уламки, залишки годинникового механізму та джерел живлення, уривки дроту, частини пакувального матеріалу тощо);
- ґрунт, інші речовини та матеріали з поверхонь навколо вирви, що утворилася внаслідок вибуху;
- предмети-носії, що містять нашарування можливих продуктів вибухового перетворення ВР (частинки і мікрочастинки речовин, кіптява);
- одяг потерпілих, трупа або його залишки.

У випадках, коли предмети, на поверхні яких залишилися сліди контакту з продуктами вибуху, мають великі габарити, об'єкти для дослідження вилучаються таким чином: відповідні місця обробляють марлевими тампонами, обробка повинна проводитися паралельно двічі – марлевим **(НЕ ВАТНИМ!)** тампоном, змоченим ацетоном та іншим тампоном, змоченим дистильованою водою. Отримані таким чином змиви (тампони) пакують окремо і направляють на дослідження. Обов'язково на експертизу надається контрольний марлевий тампон (тампон, який завідомо не містить ВР).

У відповідності до Наказу МВС від 19.08.2019 № 691, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 04.10.2019 за № 1081/34052 у разі виявлення вибухової речовини на дослідження направляється лише проба речовини масою до 5 грам, або залишки вибухової речовини після її знищення.

Якщо серед залишків наявні вибухові матеріали, категорія вибухонебезпечності яких дозволяє їх подальше перевезення, зберігання та дослідження, на такі вибухові матеріали (у тому числі проби вибухових речовин) складається довідка про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів (далі - Довідка про категорію вибухонебезпечності). Довідка про категорію вибухонебезпечності складається на кожне впакування і зберігається разом із цим упакуванням.

Не потребується оформлення Довідки про категорію вибухонебезпечності, зазначення в протоколі огляду відомостей щодо безпечності об'єктів, наявності написів на впакуваннях про їх безпечний вміст (напис «Безпечно» та підпис, прізвище, ініціали, номер спеціального жетона спеціаліста-вибухотехніка НПУ) для об'єктів, пов'язаних із оглядом місця вибуху, вилученням або знешкодженням (знищенням) вибухових матеріалів, а саме:

- проб ґрунту (у тому числі контрольних проб ґрунту);
- змивів, вилучених із метою виявлення слідів вибухової речовини (у тому числі контрольних зразків);
- змивів, вилучених із метою виявлення слідів біологічного походження;
- слідів рук, вилучених на дактилоскопічну плівку;
- частин одягу та взуття постраждалих від вибуху (або трупів), якщо їх було вилучено не на місці вибуху, а в закладі охорони здоров'я, де постраждалим надавалася медична допомога (або установі Міністерства охорони здоров'я України, де проводилася судово-медична експертиза трупа), а також осколки з тіла постраждалого або трупа.

Відомості щодо безпечності вилучених із місця події інших об'єктів відображаються в протоколі огляду місця події з обов'язковим зазначенням номера спеціального жетона спеціаліста-вибухотехніка НПУ та засвідчуються його підписом. У тексті протоколу огляду обов'язково зазначається: «Усі об'єкти, вилучені під час огляду, є вибухобезпечними і заходів безпеки при поводженні з ними не потребують» або «Усі об'єкти, вилучені під час огляду, є вибухобезпечними і заходів безпеки при поводженні з ними не потребують, крім об'єктів, упакованих у спеціальні пакети №№ _____, до яких додаються довідки про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів».

Якщо безпечні об'єкти впаковуються без оформлення Довідки про категорію вибухонебезпечності та без зазначення в протоколі огляду стану їх небезпечності, на пакетах на видному місці обов'язково зазначаються такі реквізити:

- напис «Безпечно»;
- підпис, прізвище та ініціали спеціаліста-вибухотехніка НПУ;
- номер спеціального жетона спеціаліста-вибухотехніка НПУ.

Вилучені з місця події вибухові матеріали в розрядженому стані та інші криміналістичні сліди впаковуються слідчим за участю спеціаліста-вибухотехніка НПУ та криміналіста (за потреби) відповідно до частини п'ятої статті 237 Кримінального процесуального кодексу України та передаються до підрозділів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України з метою подальшого зберігання, перевезення, про що робиться відповідний запис у протоколі, який засвідчується підписами учасників слідчої дії. До кожного впакування з вибуховим матеріалом спеціалісти-вибухотехніки НПУ складають Довідку про категорію вибухонебезпечності.

У разі виявлення вибухових речовин спеціалісти-вибухотехніки НПУ відбирають проби вибухових речовин та складають Довідку про категорію вибухонебезпечності. У разі неможливості відбору проби вибухової речовини здійснюється її змив.

Під час надання матеріалів для проведення експертизи обов'язковим є надання з

кожним упакуванням **оригіналу** Довідки про категорію вибухонебезпечності для таких об'єктів дослідження:

вибухових матеріалів;

проб вибухових речовин у кількості, достатній для безпечного проведення дослідження (масою до 5 г).

Не потребується надання Довідки про категорію вибухонебезпечності, зазначення в протоколі огляду відомостей щодо безпечності об'єктів, наявності написів на упакуваннях про їх безпечний вміст (напис «Безпечно» та підпис, прізвище, ініціали, номер спеціального жетона спеціаліста-вибухотехніка НПУ) для об'єктів, пов'язаних із оглядом місця вибуху, вилученням або знешкодженням (знищенням) вибухових матеріалів, а саме:

проб ґрунту (у тому числі контрольних проб ґрунту);

змивів, вилучених із метою виявлення слідів вибухової речовини (у тому числі контрольних зразків);

змивів, вилучених із метою виявлення слідів біологічного походження;

слідів рук, вилучених на дактилоскопічну плівку;

частин одягу та взуття постраждалих від вибуху (або трупів), якщо їх було вилучено не на місці вибуху, а в закладі охорони здоров'я, де постраждалим надавалася медична допомога (або установі Міністерства охорони здоров'я України, де проводилася судово-медична експертиза трупа), а також осколки з тіла постраждалого або трупа.

Якщо всі об'єкти, які приймаються для проведення експертизи, є безпечними, дозволяється надання їх без Довідок про категорію вибухонебезпечності, а лише з протоколом огляду, у якому обов'язково зазначається: «Усі об'єкти, вилучені під час огляду, є безпечними і заходів безпеки при поводженні з ними не потребують». Цей запис засвідчується підписом спеціаліста-вибухотехніка НПУ, а також зазначається номер його спеціального жетона.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- чи є речовина, проби якої надано на експертизу, вибуховою, якщо так, то до якого виду (типу) ВР відноситься надана речовина?
- чи є на предметах, вилучених з МП, сліди ВР та продуктів вибуху?
- чи можуть зразки ВР мати спільну родову (групову) належність?

При розслідуванні злочинів, що пов'язані з використанням вогнепальної зброї, виникає необхідність проведення криміналістичного дослідження продуктів пострілу, яке проводиться з метою:

- встановлення факту пострілу зі зброї;
- встановлення виду порохового заряду;
- виявлення продуктів пострілу на снаряді, гільзі, пижі;
- виявлення продуктів пострілу на руках та одязі особи, що стріляла;
- виявлення продуктів пострілу на інших предметах носіях (наприклад, перешкодах).

Під слідами пострілу розуміють різні зміни зброї, боєприпасів, ураженого об'єкту та інших предметів навколишнього оточення, що сталися в результаті пострілу.

До них відносяться:

- сліди механічного впливу (деформації, пошкодження у вигляді пробоїн, тріщин, розривів);
- сліди термічного впливу (зміни кольору та стану матеріалу об'єкта, що уражений пострілом).

Продукти пострілу - відкладення (нашарування) речовин різної природи, що утворюються від згоряння порохового заряду, вибуху ВР капсуля, тертя снаряда під час проходження в каналі ствола зброї та через перепону.

Продукти пострілу можуть відкладатися в каналі ствола зброї, на набоях, уражених об'єктах та інших предметах оточуючого середовища.

Таким чином, у справах, що пов'язані із застосуванням вогнепальної зброї (у випадках

вбивства, самогубства, тілесних ушкоджень тощо), предметом експертних досліджень можуть виступати:

- порох;
- вогнепальна зброя;
- набої, дріб, картеч, пижі тощо;
- різноманітні предмети носії.

Всі об'єкти повинні вилучатися окремо, пакування повинно забезпечувати збереження слідів. Усі надані об'єкти повинні мати на упаковці або на прикріплених до них бирках індивідуалізовані позначки (найменування, кількість, місця виявлення, наприклад: «шрот, що вилучений з трупа А., 4 шротини»). На предметах з пошкодженнями мають бути орієнтувальні позначки (зовнішній, внутрішній бік; верх, низ тощо).

Зброю, яка направляється на експертизу, необхідно розрядити. Якщо прийомами, які звичайно застосовуються, розрядити її неможливо, то частини ударно-спускового механізму приводяться в положення, яке унеможливує випадковий постріл. На упаковці мають бути зроблені попереджувальні надписи. Речові докази упаковуються окремо. При цьому повинен бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкоджень та взаємного контакту у процесі транспортування.

Дульний зріз зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується.

УВАГА!!! Якщо особа, яка призначає експертизу, відчуває труднощі у визначенні даних, про які треба повідомити експерта, або у формулюванні питань, їй слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є в каналі ствола наданої на дослідження зброї сліди продуктів пострілу?
2. Чи мається на тампоні, яким проводили протирку каналу ствола зброї, речовини, які характерні для продуктів пострілу?
3. Чи є на предметах, які надані на дослідження, (перешкоди, уражені об'єкти тощо) речовини, які характерні для продуктів пострілу?
4. Яким видом порохового заряду були споряджені набої, за допомогою яких здійснювалися постріли?

УВАГА!!! Відносно вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень людині: дана експертиза **належить до компетенції відділень медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи.** В окремих випадках (коли визначається дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною судово-медичною та судово-балістичною експертизою. Провідною установою слід призначити бюро судово-медичної експертизи.

Експертиза сильнодіючих і отруйних речовин

Завдання та можливості експертизи:

- встановлення факту належності вилучених об'єктів до отруйних та сильнодіючих речовин;
- визначення кількості отруйних та сильнодіючих лікарських засобів;

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи являється надана на дослідження речовина (рідина) сильнодіючою (отруйною) речовиною, якщо так, то яким (якою) саме?
2. Яка маса сильнодіючої (отруйної) речовини?

ВАЖЛИВО!!! При дослідженні визначається **маса отруйної чи сильнодіючої речовини,** яка виражається в грамах. **Вага наркотичного засобу визначається в ньютонах.** Поняття **маса** і **вага абсолютно різні.**

Вимоги до матеріалів: об'єкти дослідження слід упаковувати кожен окремо в полімерні або паперові пакети.

Експертиза спеціальних хімічних речовин

Криміналістичному дослідженню підлягає широке коло об'єктів, вилучених з місць подій:

- об'єкти - носії слідів нашарувань (змиви з рук, тіла);
- одяг, взуття, грошові купюри тощо.

В ході криміналістичного дослідження СХР експертами НДЕКЦ вирішуються ряд типових завдань:

1. Виявлення спеціальної хімічної речовини на об'єкті-носії (змиви з рук, одяжі, грошових купюрах тощо);
2. Визначення локалізації СХР на одяжі підозрюваного;
3. Визначення загальної родової (групової) належності СХР зі зразком, який надається на дослідження.

До типових питань, які пропонуються для вирішення експерту в ході виконання експертизи спеціальних хімічних речовин, відносяться:

1. Чи є на предметах одяжі, взутті (перераховуються предмети), які вилучені у гр. **** нашарування спеціальної хімічної речовини?
2. Чи мають на тампонах, якими робили змиви з рук гр. **** нашарування спеціальної хімічної речовини?
3. Якщо мають сліди СХР, то чи має вона спільну родову (групову) належність зі зразком СХР, який надано на експертизу?
4. Яка локалізація СХР на вилученій одяжі гр. **** ?

При направленні на дослідження ні в якому разі не можна вказувати вид спеціальної хімічної речовини, яка використовувалася, ставити питання про вид, хімічний склад та властивості СХР, так як дана інформація є таємною!!!

ВАЖЛИВО!!! Для вирішення даних питань необхідно правильно вилучити речові докази та направити їх на дослідження.

Вилучення СХР з рук та тіла підозрюваного: ділянку рук чи тіла, яка має сліди СХР (мається люмінесценція, забарвлення), протирають **виключно!!!** сухим марлевым тампоном. Тампон пакують в паперовий конверт чи пакет.

Вилучення СХР на одяжі підозрюваного: кожний предмет одягу та взуття вилучається окремо один від одного, упаковується і направляється на експертизу. Бажано сліди нашарувань СХР (місця, де мається люмінесценція, забарвлення) обшити відрізом білої тканини для збереження СХР при транспортуванні.

Зразок СХР надається на папері, який упаковується в окремий конверт чи пакет. При наданні зразка СХР, **не можна** застосовувати білий папір, який має люмінесценцію блакитного кольору. Зразок СХР наноситься на папір, який не має люмінесценції (наприклад газетний папір, марлевий тампон тощо).

ВАЖЛИВО!!! На експертизу направляється за **ОДНІЄЮ ПОСТАНОВОЮ (ВІДНОШЕННЯМ):**

- зразок СХР;
- змиви з рук;
- змиви з одяжі (при наявності);
- одягу (при наявності);
- грошові купюри (при наявності);
- контрольний тампон (**надається обов'язково!!!!**)

УВАГА!!! Якщо особа, яка призначає експертизу чи дослідження, відчуває труднощі у визначенні даних, про які треба повідомити експерта, або у формулюванні питань, їй слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом). При призначенні «нестандартних» експертиз (наприклад «подвійний збут» наркотичних засобів, використання нестандартних спеціальних хімічних речовин для фіксації злочинної діяльності особи тощо) **обов'язково** слід проконсультуватися з експертом (спеціалістом) про матеріали, які необхідно надати на експертизу та перелік питань, які може вирішити експертиза.

Експертиза спиртовмісних сумішей

Об'єктами дослідження є алкогольні напої (вина, спирт, горілка, лікєро-горілчані вироби, коньяки та ін.) – спиртовмісні рідини, виготовлені в заводських умовах і з дотриманням технологічних процесів та згідно рецептури (для кожного виду алкогольного напою), слабоалкогольні напої (пиво, спиртовані соки тощо) та спиртовмісні рідини кустарного (домашнього) виготовлення (брага, самогон, спиртовмісні рідини, виготовлені на основі етилового спирту заводського виготовлення).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи відноситься надана рідина до спиртовмісних?
2. Якщо представлена рідина містить етиловий спирт, то яка її міцність?
3. Чи відповідає представлений алкогольний напій (вино, горілка, коньяк та ін.) вимогам діючого міждержавного (державного) стандарту?
4. Чи відповідає представлений алкогольний напій (вино, горілка, коньяк та ін.) найменуванню, етикетці, сертифікату?
5. Чи являється вилучена рідина спиртним напоєм домашнього виготовлення (самогоном, брагою)?

Правила відбору зразків регламентовані наступними стандартами: ДСТУ 6040:2008 «Продукція виноробна. Правила приймання та методи відбирання проб»; ДСТУ 4165-2003 «Горілки і горілки особливі. Правила приймання і методи випробування»; ДСТУ 4164-2003 «Напої лікєро-горілчані. Правила приймання і методи випробування»; ДСТУ 4181:2003 «Спирт етиловий ректифікований і спирт етиловий – сирець».

Дані правила обов'язкові для встановлення якості певної партії алкогольних напоїв та етилового спирту. На експертизу надають необхідну кількість продуктів, вказану у зазначених міждержавних стандартах.

Об'єкти дослідження (спирт, розливні алкогольні напої) упаковують так, щоб не допустити зміни їх фізико-хімічних властивостей.

Партією вважають кількість виробу, виготовлену одним підприємством, одного найменування, одного купажу, одної дати розливу (виготовлення), оформлену одним документом про якість.

Документ стосовно якості спирту повинен містити:

- найменування підприємства-виробника та місце його знаходження;
- найменування спирту та склад вихідної сировини;
- дату видачі документа про якість;
- результати аналізу (дослідження);
- позначення нормативного документа на спирт (ТУ, міждержавний (державний) стандарт).

Для визначення фізико-хімічних властивостей і органолептичних показників алкогольних напоїв (горілок, лікєро-горілчаних виробів) від партії методом випадкового відбору відбирають зразки в кількості чотирьох пляшок (однієї дати розливу, одного найменування напою, одного заводу-виробника).

На підприємствах громадського харчування та торгівлі зразки розливних напоїв беруть з відкритих і опломбованих бочок, фляг і банок. У випадку продажі напоїв з пляшок, вилучають відкриті пляшки, а також одну, відповідної партії, в якості зразка порівняння.

При підозрі на розведення алкогольних напоїв сторонніми рідинами (соками,

газованою водою, вином) дані рідини також доставляють в лабораторію.

Зразки розливного вина з бочок, фляг доставляють на дослідження із сертифікатом.

Проби імпоротної продукції необхідно надавати разом із зразками в оригінальній заводській упаковці.

Зразки розливного вина, що знаходиться в бочках, флягах, надають на дослідження з сертифікатами.

Для перевірки якості продукції (спиртовмісні рідини кустарного виготовлення) відбирають середню пробу, яку готують з середнього зразка згідно правил, вказаних у перерахованих стандартах на спирт. Проби алкогольних напоїв та спирту, які мають сумнівні органолептичні (колір, запах, муть, осад) показники, відбирають окремо, не змішуючи з середньою пробую. Відбір проб проводиться з кожної ємності окремо. Якщо спиртовмісні рідини розлиті в пляшки, то на дослідження направляють всі вилучені пляшки з рідинами.

Спиртні напої домашнього виготовлення (вино, самогон, брага) відбирають у кількості 1,0 дм³; на пляшку (банку) наклеюють бирку, в якій вказують: де, коли, у кого, та в присутності кого вилучався зразок, опечатають або здійснюють пломбування будь-яким доступним способом, який забезпечує збереження зразка.

На дослідження надають не менше 1,0 дм³ напоїв (спиртовмісних рідин домашнього та кустарного виготовлення). В окремих випадках об'єкти можуть бути доставлені в кількості менше 0,5 дм³, але з обмеженням питань, що вирішуються.

Проби відібраних напоїв наливають у чисті сухі пляшки (можливе використання чистих (бажано сухих) пластикових пляшок з-під мінеральної води або добре вимитих (і висушених) з-під газованих напоїв), горловини яких закупорюють пробками, обгортають шматком тканини або паперу й обв'язують шпагатом, кінці якого опечатають чи опломбовують на картонній чи дерев'яній бирці з прошнурованою етикеткою.

На етикетці вказують: назву виробу, підприємство-виробника, дату відбору проб, номер і розмір партії, посади та прізвища осіб, які відбирали пробу, номер ГОСТ чи ТУ на виріб.

При транспортуванні спирту в цистернах кожну цистерну приймають за партію.

Для перевірки якості спирту відбирають від партії 10% бутлів, бочок і бідонів (але не менше трьох).

Об'єм об'єднаних проб спирту (з кожної ємності) повинен бути не менше 1,5 дм³.

У разі відсутності відповідної документації на спирт (спиртовмісну рідину) відбір проб проводять зі всіх ємностей (бочок, бідонів, бутлів тощо).

Зразки спирту відбирають тільки в чисту суху тару. Найкраще використовувати пластикові пляшки, які ще не були у використанні (дані пляшки можна придбати на підприємстві з розливу газованих напоїв).

При необхідності в порівнянні вилучених об'єктів з продуктами певного виду, сорту надають зразки для порівняльного дослідження: алкогольні напої в звичайній упаковці та з інших нерозпечатаних банок, фляг, бочок тощо, звертаючи увагу на партію, дату виготовлення, розливу.

Вилучення проб алкогольних напоїв оформлюється постановою про вилучення зразків для дослідження та. протоколом про їх одержання.

У постанові про призначення експертизи повинні бути чітко сформульовані питання, що виносяться на вирішення експертизи.

В усіх випадках (якщо це можливо) необхідно надати документ (або виписку з нього), що характеризує якість продукту (сертифікат, технічні вимоги, міждержавний (державний) стандарт). Особливо це стосується тих випадків, коли вилучаються алкогольні напої іноземного виробництва (віскі, джин, бренді та ін.).

УВАГА!!! Якщо особа, яка призначає експертизу, відчуває труднощі у визначенні даних, про які треба повідомити експерта, або у формулюванні питань, або при відборі зразків для проведення експертного дослідження, їй слід проконсультуватись з експертом (спеціалістом).

Експертиза нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів

Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів може призначатись у зв'язку з необхідністю встановлення фактичних даних та обставин при розслідуванні злочинів, які пов'язані з підпалами, спалюванням трупів з метою укриття злочинів, вбивствами з використанням холодної та вогнепальної зброї, дорожньо-транспортними пригодами, розкраданнями майна.

Об'єктами експертизи НП та ПММ можуть бути вироби нафтопереробної та нафтохімічної промисловості, основу яких складають речовини нафтового походження. Також до цього класу відносять вироби певного цільового призначення – мастильні матеріали, які синтезуються хімічною промисловістю. Товарний асортимент НП та ПММ дуже великий, налічує декілька тисяч найменувань. Їх можна поділити на три класи:

- світлі НП – об'єкти, що досліджуються по справам, які пов'язані з підпалами, спалюванням трупів, вибухами тощо, тобто в пригодах, в яких використовуються властивості речовин легко займатись та сприяти спалахуванню або підтримувати горіння; до цього класу НП відносяться бензини, гаси, дизельні палива, бензини-розчинники (побутові розчинники);

- мастильні матеріали – найчастіше досліджуються в справах про дорожньо-транспортні пригоди, злочини з використанням холодної чи вогнепальної зброї, крадіжки матеріалів та виробів, які мають мастильне покриття; до цього класу відносяться оливи (моторні, трансмісійні, індустріальні тощо) і мастила (СОЛІДОЛ, ЦІАТИМ, ЛІТОЛ тощо);

- тверді НП можуть досліджуватись в різноманітних кримінальних справах; до цього класу відносяться тверді вуглеводні (парафін, церезин), тверді залишкові нафтопродукти (гудрони, бітуми).

Об'єкти нафтового походження різноманітні за фізичними властивостями; серед них є речовини в газоподібному, рідкому та твердому станах. Серед них переважають рідини з різною в'язкістю та ступенем рухливості. В залежності від агрегатного стану, кількості речовини, яка виявляється на місці пригоди, обставин взаємодії з речовинами іншої природи, НП та ПММ в якості речових доказів можуть бути у вигляді:

- індивідуально визначених об'ємів (мас) в конкретних ємкостях (каністрах, пляшках тощо);

- поверхневих нашарувань на різних предметах-носіях, у тому числі мікрослідів;

- слідів речовини, що розподілена в масі різноманітних предметів-носіїв, у тому числі мікрослідів.

До специфічних особливостей НП та ПММ слід віднести їх низьку стабільність. Від моменту їх виробництва на заводі до надходження на експертне дослідження на них впливає ряд факторів, які в результаті протікання фізичних та хімічних процесів призводять до їх зміни. Найбільших змін зазнають НП та ПММ, що знаходяться в негерметичних ємкостях, на поверхні або в масі різних предметів.

УВАГА! З приводу можливостей експертиз, що стосуються НП і ПММ і підготовки матеріалів для їх проведення слід ОБОВ'ЯЗКОВО консультуватись з експертом (спеціалістом)!!!

На сьогодні, завдяки розробленим методикам дослідження НП і ПММ, вирішуються такі задачі:

- виявлення слідів НП та ПММ, які не сприймаються органолептичним способом;

- встановлення природи речовини невідомого походження з метою віднесення її до продуктів переробки нафти та нафтохімічного синтезу або до мастильних матеріалів іншого походження;

- визначення виду наданого на дослідження НП та ПММ;

- визначення належності об'єктів, що порівнюються, до одного виду НП та ПММ;

- ототожнення мас, розділених на частини.

Задача виявлення НП та ПММ ставиться перед експертом в тих випадках, коли

відсутні їх органолептичні ознаки, а обставини справи, що розслідується, не виключають можливості наявності цих слідів на різних предметах. В такому випадку на вирішення експертизи ставиться питання:

«Чи є на ... (вказуються предмети-носії, які надаються) сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів?»;

«Чи є ... (вказуються речовини, надані на дослідження) нафтопродуктом чи пально-мастильним матеріалом?».

При постановці ідентифікаційних задач перед експертним дослідженням формулюється питання:

«Чи мають ... (вказуються речовини, які порівнюються) спільну родову (групову) належність?».

В тих випадках, коли ставиться задача індивідуальної totoжності, питання слід формулювати так:

«Чи є ... (вказуються конкретні маси чи сліди нафтопродуктів чи пально-мастильних матеріалів) частиною конкретної маси нафтопродуктів чи пально-мастильних матеріалів?».

Фіксація та упаковка речових доказів

Ефективність експертного дослідження НП та ПММ значною мірою залежить від якості роботи слідчого по підготовці матеріалів для його проведення. Особливу увагу слід звернути на фіксацію та упаковку речових доказів. Властивості НП та ПММ передбачають спеціальні вимоги до матеріалу, який використовується для упаковки. Такі НП, як бензин, гас, дизельне паливо, розчинники, до складу яких входять легколеткі компоненти, в результаті випаровування можуть змінювати свій склад. При цьому деякі з них зближуються за складом та практично не розрізняються. Забезпечення збереження складу об'єктів експертного дослідження сприяє їх вірному та повному дослідженню. **Перша необхідна умова – герметичність ємкості, в якій доставляють об'єкти.** Рідкі та в'язкі НП здатні проходити і розподілятися в масі матеріалу предмета-носія. Подальше їх добування з пористих матеріалів часто призводить до спотворення їх початкового якісного та кількісного складу.

З урахуванням специфічних особливостей НП та ПММ при підготовці їх для експертного дослідження потрібно дотримуватись ряду вимог:

- відбір зразків рідких НП з крупногабаритних ємкостей необхідно проводити швидко в **суху скляну герметичну ємність**; зберігати такі зразки слід в прохолодному темному місці. У випадку виявлення невеликої за розмірами ємності, яка може бути направлена на експертизу цілком, слід перевірити та забезпечити її герметичність. Якщо забезпечити герметичність не вдається, необхідно злити рідину в герметичну ємність, порожню упакувати в поліетиленовий пакет та все разом направити на експертизу;

- зразки в'язких НП та ПММ потрібно поміщати в скляну тару. **Неможна використовувати упаковочний матеріал з паперу, картону та деревини!!!**

- для дослідження НП та ПММ, які знаходяться на предметах-носіях, потрібно, якщо це можливо, направляти на експертизу предмети разом з НП та ПММ (одяг, зброю, окремі деталі транспортних засобів), забезпечуючи збереження та локалізацію нашарувань на них, а також герметичність упаковки цих предметів;

- при необхідності зняття нашарувань НП та ПММ з предметів-носіїв потрібно використовувати для них скляну тару, в крайньому випадку поліетиленові пакети. Якщо для зняття зразків НП та ПММ з поверхонь використовуються ватні або марлеві тампони, їх слід упакувати як предмети-носії, а також обов'язково надавати на експертне дослідження чисті (контрольні) зразки цих матеріалів;

- зразки твердих НП та ПММ слід поміщати в поліетиленові пакети;

Більшість НП володіють здібності швидко змінювати властивості. До таких НП в першу чергу відносяться палива та розчинники. В процесі зберігання в природних умовах, особливо у відкритому стані, вони втрачають свої легколеткі компоненти. Такі об'єкти

володіють малим ідентифікаційним періодом та можуть стати непридатними для вирішення експертних задач. **Том, чим швидше будуть вилучені, герметично упаковані та надані на дослідження речові докази, тим ефективніше буде їх експертне дослідження.**

УВАГА!!!

Відповідь на питання щодо відповідності діючій в Україні нормативній документації (ДСТУ, ГОСТ, ТУ, сертифікатам Євро (3,4,5 тощо)) **виходить за межі спеціальних знань експерта** з правом проведення криміналістичних експертиз за експертною спеціальністю 8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів».

Експертиза металів та сплавів

Завдання та можливості експертизи:

- встановлення елементного складу металів, сплавів та виробів з них.
- виявлення слідів сторонньої металізації на предметах-носіях.
- встановлення факту підробки виробів з дорогоцінних металів та сплавів.
- визначення кількісного вмісту золота в сплавах системи мідь-золото (ювелірні вироби, зубні протези тощо).
- встановлення спільної родової (групової) належності металів, сплавів та виробів з них.

Типові питання, що виносяться на експертизу:

- Чи присутні на предметах-носіях сліди конкретних металів?
- Чи присутні сліди металізації конкретним металом в області пошкоджень на даних предметах?
- Чи є на даному предметі ошурки заліза (іншого металу)?
- З якого металу (сплаву) виготовлені дані предмети (зубні протези, обручка, браслет тощо)?
- Чи не мають надані на дослідження металеві об'єкти спільної родової (групової) належності?

ВАЖЛИВО!!! Для вирішення даних питань необхідно дати дозвіл на пошкодження чи руйнування об'єктів дослідження.

Об'єктами експертизи є:

- вироби та сплави з чорних та кольорових металів (зброя, деталі машин та механізмів, підроблені монети тощо);
- вироби та покриття з благородних металів (золота та срібла тощо);
- кулі, шріт;
- об'єкти зі слідами металізації.

ВАЖЛИВО!!! Перед призначення експертизи БАЖАНО проконсультуватися з експертом (спеціалістом) за для уникнення питань, які виходять за межі компетентності та послідовності проведення комплексної експертизи.

Судова інженерно-екологічна експертиза

Сутність судової інженерно-екологічної експертизи полягає в тому, щоб на основі спеціальних знань у галузі екології дослідити основні обставини, технічні й організаційні причини виникнення і наслідки негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Предмет судової інженерно-екологічної експертизи - фактичні обставини, які встановлюються на основі спеціальних природничо-наукових знань, а також досліджень матеріалів проваджень за фактами негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.

Об'єктами інженерно-екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини забруднення довкілля та/або надзвичайної екологічної ситуації, а саме: дозвільні документи на спеціальне використання природних ресурсів; первинні документи, що відображають якісні та кількісні

характеристики компонентів довкілля; результати інструментальних вимірювань і лабораторних досліджень; матеріали інвентаризації викидів забруднювальних речовин зі стаціонарних джерел; проектна та дозвільна документація; матеріали перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства; протоколи огляду місця події та інші джерела інформації.

Основними завданнями судової інженерно-екологічної експертизи є:

- визначення обставин, що пов'язані із забрудненням довкілля та/або настанням надзвичайної екологічної ситуації;
- з'ясування технічних та організаційних причин порушень технологічного процесу виробництва, якщо це сприяло виділенню забруднюючих речовин, енергії та викидам інших шкідливих речовин і накопиченню промислових відходів;
- визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому
- природному середовищу;
- визначення розміру екологічних збитків (шкоди, завданої довкіллю) від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або
- знищення об'єктів тваринного та рослинного світу;
- установлення дій (бездіяльність) осіб, що призвели до настання досліджуваної події, пов'язаної з негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Інженерно-екологічною експертизою (із залученням спеціалістів вузького профілю, спеціалізації) можуть також досліджуватися об'єкти, визначені Законом України «Про екологічну експертизу» (у разі дослідження обставин у період дії зазначеного Закону) та Законом України «Про оцінку впливу на довкілля», а саме:

- екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплексна що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища;

- документацію з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища;

- документацію з упровадження нової техніки, технологій, матеріалів і речовин (у тому числі тих, що закупаються за кордоном), які можуть створити потенційну загрозу навколишньому природному середовищу.

Питання, які вирішуються під час судової інженерно-екологічної експертизи

Під час судової інженерно-екологічної експертизи відповідають на такі запитання (орієнтовний перелік):

1. Чи підтверджується документально розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок?

2. Чи підтверджується документально розмір шкоди, заподіяної внаслідок використання земельних ділянок не за цільовим призначенням?

3. Чи підтверджується документально розмір шкоди, заподіяної внаслідок засмічення земельних ресурсів?

4. Чи підтверджується документально розмір шкоди, заподіяної внаслідок забруднення земельних ресурсів?

5. Чи підтверджується документально розмір збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами?

6. Чи підтверджується документально розмір збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного використання водних ресурсів без дозволу на спеціальне водокористування?

7. Чи підтверджується документально розмір шкоди, заподіяної внаслідок викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря без спеціального дозволу?

8. Який розмір шкоди станом на ... рік заподіяно лісовому масиву у зв'язку з незаконною вирубкою дерев у кварталі, виділі на території... району ... області (у кількості... штук,... порід,... діаметрів)?

9. Який розмір екологічного збитку (шкоди, завданої довкіллю), заподіяного внаслідок пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу (вилову водних

біоресурсів, знищення чи добування видів, занесених до Червоної книги України, тощо)?

10. Недотримання вимог яких нормативно-правових актів у галузі охорони навколишнього природного середовища допущені в досліджуваному випадку?

11. Чи підтверджується документально перевищення вмісту забруднюючих речовин у повітрі (водних об'єктах, земельних ресурсів) порівняно з гранично допустимими концентраціями (ГДК) (орієнтовно безпечними рівнями (ОБР), гранично допустимими скидами, викидами (ГДС, ГДВ)?

12. Чи наявні ознаки істотної шкоди внаслідок вилову водних біоресурсів?

13. Чи наявні ознаки істотної шкоди внаслідок вирубування дерев?

Наведений перелік не є вичерпним. На вирішення інженерно-екологічної експертизи можуть бути поставлені й інші питання в межах предмета дослідження.

У разі потреби питання з інженерно-екологічної експертизи вирішуються проведенням комплексної експертизи із залученням фахівців, які мають відповідні спеціальні знання.

Питання щодо визначення істотності шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, дії (бездіяльності) посадових осіб, настання надзвичайної екологічної ситуації внаслідок порушення нормативних актів у галузі навколишнього природного середовища, що може створити небезпеку для життя та/або здоров'я людей, а також зміни в навколишньому природному середовищі, які виникли або можуть виникнути, а саме: деградація земель, погіршення породного складу лісу, зміни ландшафту місцевості, труднощі у відтворенні біоценозу, **не вирішуються під час судової інженерно-екологічної експертизи, оскільки виходять за межі спеціальних знань судового експерта.**

Експертиза волокнистих матеріалів

Завдання та можливості експертизи:

- виявлення сторонніх волокон нашарувань на предметах-носіях;
- встановлення природи волокон, класу волокноутворюючого полімеру для хімічних волокон;
- встановлення класу барвника згідно з хімічною та технологічною класифікаціями;
- встановлення спільної родової (групової) належності волокон у ході порівняльного дослідження;
- дослідження об'єктів волокнистої природи (тканина, трикотаж, нитки, мотузки, штучне хутро тощо);
- виявлення в спалених залишках об'єктів волокнистої природи.

Орієнтовний перелік питань, які вирішуються експертизою:

1. Чи є на предметі-носії (чи в масі речовини) сторонні волокна-накладення?
2. Яка природа та колір виявлених волокон-накладень?
3. Чи придатні волокна для порівняльного дослідження?
4. Чи мають об'єкти, що порівнюються, спільну родову (групову) належність?
5. Якщо так, то чи не являються конкретні об'єкти частинами конкретного предмета?

Чи не походять конкретні об'єкти з певного (або того ж самого) джерела походження (ідентифікація джерела походження)?

6. Чи знаходилися конкретні об'єкти - елементи речової обстановки - в контактній взаємодії?

7. У залежності від конкретної справи можуть бути також поставлені питання, що пов'язані із встановленням окремих обставин виникнення, експлуатації та руйнування відповідних об'єктів:

8. Яким способом (кустарним чи промисловим) виготовлено виріб або проведено його обробку (фарбування і т.п.)?

9. Чи є залишки волокнистих матеріалів та виробів із них у складі продуктів згорання (золи)?

Вимоги: Оптимальним способом є направлення мікрОВОЛОКОН разом з об'єктом-

носієм, на яких вони знаходяться. Вилучений одяг, вологий або зволожений, попередньо просушують при кімнатній температурі. Одяг не можна струшувати, без потреби вивертати або складати. Кожен предмет одягу пакується окремо в чисті аркуші паперу.

Для збереження мікрооб'єктів на всіх стадіях розслідування злочину необхідно:

- виключити стикання предметів-носіїв один з одним під час зберігання та роботи з ними;
- не торкатися до предмета-носія своїм одягом, щоб не занести на нього сторонні мікрооб'єкти;
- запобігати стиканню різних частин предметів одягу, його зовнішньої та внутрішньої поверхні, щоб не змінити локалізацію нашарувань.

У разі неможливості вилучення предмета-носія фіксація мікрОВОЛОКОН здійснюється за допомогою світлої дактилоскопічної плівки із слабкими адгезивними властивостями або плівки типу "ліпофоль".

Категорично заборонено для фіксації мікрооб'єктів використовувати липку плівку типу "скотч" та темну дактилоскопічну плівку.

Не рекомендується упаковувати предмети одягу, а також предмети-носії з мікрОВОЛОКОНАМИ в пакети з полімерного матеріалу, для запобігання впливу електростатичного заряду (можливо, налипання мікрОВОЛОКОН на внутрішні сторони пакета).

Вилучення біологічних слідів під час огляду місць безвісно зниклих громадян

З метою недопущення прорахунків стосовно вилучення біологічних зразків за повідомленнями про безвісне зникнення громадян слідчим (чи особам, які виконують обов'язки слідчого) пропонується:

1. Для проведення огляду місць останнього проживання, перебування або роботи безвісти зниклих осіб залучати працівників, які мають відповідну підготовку з питань, тактики проведення огляду місць подій та вилучення слідів різноманітного походження відповідно до вимог нормативно-методичних документів.

2. Під час огляду звертати увагу спеціаліста-криміналіста на першочергове виявлення слідів, які могли бути залишені безвісно зниклою особою, а саме сліди рук, сліди біологічного походження.

3. По прибуттю на місце огляду акцентувати увагу членів СОГ, перш за все, на вивченні обстановки. При цьому звертати увагу на предмети, речі, меблі, посуд, якими користувалися лише безвісно зниклі особи.

4. З метою подальшого встановлення ДНК-профілю безвісти зниклої особи необхідно вилучати об'єкти, з яких можна виокремити ДНК, а саме: кров, виділення (сперма, слина, піхвові виділення тощо), волосся, лупа, епітеліальні клітини, а також частини органів та тканин організму особи, яка вважається безвісти зниклою.

При встановленні ДНК-профілю особи аналізу піддаються локуси /ділянки/ ДНК, які є основою хромосоми; оскільки хромосоми – це ядерна субстанція, то дослідженню може підлягати будь-який біологічний матеріал, в якому присутні ядерні клітини: кров /ядерні клітини – лейкоцити/; сперма /ядерні клітини – сперматозоїди/; вагінальні виділення /ядерні клітини - епітелій статевих органів/; слина /ядерні клітини - лейкоцити та букальний, інакше - защічний епітелій/; тканини /м'язова, кісткова та інші/ і органи. Слід зазначити, сеча та піт непридатні для дослідження даними методами тому, що не містять клітин з ядерною ДНК).

5. Вилучені об'єкти із біологічними зразками безвісти зниклої особи зберігати при матеріалах справи з метою подальшого направлення до відповідних установ для встановлення ДНК-профілю особи.

До об'єктів біологічного походження, які вилучаються як речові докази з місця події, відносяться: **кров, сперма, слина, піт, волосся, піхвові виділення, сеча, органи та тканини людського організму, кістки та їх фрагменти.** Дані біологічні об'єкти в конкретних умовах відображають інформацію про механізм та обставини скоєння злочину.

При огляді місця події пошук слідів біологічного походження, наприклад слідів

схожих на кров, повинен мати цілеспрямований характер, залежний від типу злочину.

Після виявлення і фотофіксації слідів, їх детального опису в протоколі огляду, об'єкти біологічного походження вилучають із дотриманням наступних правил:

- всі операції проводять тільки в гумових рукавичках та медичних масках;
- використовують інструмент для мікрооб'єктів (пінцет, скальпель, нижниці тощо);
- після закінчення роботи з кожним об'єктом інструмент протирають ватним тампоном з 70% спиртом, робочі поверхні прожарюють над полум'ям, а потім протирають сухим тампоном для запобігання переносу мікрочасточок з одного об'єкта на інший (контамінації);

- всі вилучені об'єкти до упакування висушують при кімнатній температурі без використання нагрівальних приладів та без попадання прямих сонячних променів, потім упаковують в паперові пакети.

Одяг, інші предмети зі слідами, які схожі на кров, сперму, слину, сечу, піт вилучають цілком. З предметів-носіїв, які неможливо вилучити цілком (двері, рами та ін.) речовину біологічного походження вирізають з частиною предмета-носія або зішкребують. Як виняток - роблять змив. З поверхні ґрунту шар зі слідами знімають лопаткою на всю глибину просочення. Зі снігу (криги, води) сліди крові з частиною снігу вилучають на марлю та висушують. У разі проведення зішкребу обов'язковим є проведення контрольного зішкребу з предмета-носія в безпосередній близькості до сліду, що вилучався.

Змив дистильованою водою слідів крові на марлю допускається як виняток, коли неможливо застосувати вищезазначені способи вилучення, тому що змиви призводять до втрати частини матеріалу. Обов'язково потрібно робити контрольний змив з предмета-носія (змиви перед упакуванням висушують при кімнатній температурі).

Вилучені предмети, а також зішкреби та марлю зі змивами після просушування кладуть окремо в паперові пакети, коробки та ін. Одяг (окремо підозрюваної і потерпілої осіб) скручують слідами в середину і перекладають листами чистого білого паперу, щоб уникнути доторкання слідів різного походження.

Волосся людини і тварини, а також мікрооб'єкти, що зовні нагадують волосся вилучаються тільки в паперовий пакет або на спеціальну криміналістичну плівку для фіксації мікрооб'єктів (*світла дактилоскопічна плівка із слабкими адгезивними властивостями*).

Неприпустима фіксація мікрооб'єктів, що зовні нагадують волосся, на ізоляційну стрічку та стрічку типу "скотч"!

При огляді місця події в разі застосування вибухових пристроїв, якщо є потерпілий або залишки ушкоджених тіл, частини трупного матеріалу (м'язи, шматочки шкіри, кістки, частини внутрішніх органів тощо) вилучаються в контейнери (скляні або пластикові банки чи пробірки), відповідним чином опечатуються і описуються. Якомога скоріше доставляються до лабораторії та зберігаються у морозильній камері при температурі не вище -20°C.

Всі речові докази повинні бути упаковані окремо у паперові пакети (у випадках вилучення трупної тканини - у герметично закриту посудину), які опечатуються та підписуються відповідними пояснюючими надписами.

Упаковка об'єктів зі слідами біологічного походження в поліетиленові пакети та в коробки чи конверти, що були у вжитку неприпустима!

Відбір зразків для порівняльного дослідження

Для проведення судово-біологічних: імунологічних, цитологічних, молекулярно-генетичних експертиз в якості зразків для порівняння, у відповідності до досліджуваного матеріалу, надається кров або букальний епітелій осіб, які проходять по справі. При проведенні цитологічних експертиз на предмет наявності піхвового епітелію крім зразків крові надаються тампон з вмістом піхви потерпілої (відібраний в день скоєння злочину на статевому ґрунті) та мазок-відбиток вмісту уретри підозрюваного.

Зразок крові відбирається у потерпілого (підозрюваного) медичним працівником з

пальця або ліктьової вени в кількості 3-5 мл (з трупу в морзі при розтині), виливають у флакон, щільно закупорюють пробкою і опечатують.

Для запобігання гниття рідка кров зберігається при температурі побутового холодильника (- 4°C) і в найкоротші строки доставляється в лабораторію. У разі неможливості доставити кров в лабораторію (не пізніше 2-3 діб), рідкий зразок необхідно вилити на стерильну марлю та висушити. Не допускається у відібраний експериментальний зразок крові додавання антикоагулянтів. Крім самого зразку в окремому опечатаному пакеті направляється контрольна ділянка марлевої серветки, на якій висушували зразки.

Зразок слини відбирається у потерпілого (підозрюваного) після промивання рота водою. Для цього пінцетом або в гумовій рукавичці під язик кладуть чисту марлеву серветку, через 2-3 хв. її виймають, висушують і окремо від контрольної (чистої) серветки упаковують в паперовий пакет.

Зразки волосся відбирають у потерпілого (підозрюваного) з 5-ти областей голови: лобної, тім'яної, потиличної, правої і лівої скроневих. Волосся зрізують ближче до шкіри (по 15-25 шт. з кожної ділянки). Відібране волосся поміщають в окремі паперові чи поліетиленові пакети.

Відібрання зразків букального епітелію проводиться шляхом поміщення засобу для відбору зразків (відповідно національному стандарту ДСТУ ISO 18385:2019) в ротову порожнину і проведення ним щонайменше 10 разів по внутрішніх поверхнях правої та лівої щік (злегка натискаючи та повертаючи щіточку чи ватну паличку). Для кожної особи процес відібрання зразків повторюють двічі (з використанням ще одного засобу).

Упаковка відібраних зразків букального епітелію в полімерні тубуси, пакети тощо заборонена!

Питання, що вирішуються судово-біологічною експертизою

Судово-імунологічна експертиза

Основними завданнями цього виду експертизи є:

1) Встановлення наявності, видової і групової належності крові (її зразків та в слідах):

1. До якої групи відноситься кров потерпілої (підозрюваної) особи?
2. Чи мається на представлених об'єктах кров?
3. Кому належить кров: людині чи тварині? Якщо тварині, то якій?
4. Якщо кров належить людині, то яка її групова приналежність?
5. Кому з осіб, які проходять по справі, вона може належати?

2) Встановлення наявності і групової належності виділень;

Сперма

1. До якої групи відноситься кров потерпілої (підозрюваної) особи?
2. Чи є на представлених об'єктах сперма?
3. Яка групова належність сперми?
4. Чи можуть сліди сперми належати підозрюваній особі?

Слина (піт)

1. До якої групи відноситься кров потерпілої (підозрюваної) особи?
2. Чи мається на представлених об'єктах слина (піт)?
3. Яка групова належність слини (поту)?
4. Чи співпадає групова належність слини (поту), на знайдених та вилучених з місця події предметах, з групою крові підозрюваного або інших осіб?

3) Встановлення видової і групової належності тканин і органів.

1. Яка група крові потерпілої особи?
2. Чи являється фрагмент тканиною (органом) людини ?
3. Яка групова належність тканини (органу)?

4. Чи може походити фрагмент тканини (органу) від потерпілої особи?

Судова експертиза волосся

Основними завданнями цього виду експертизи є:

Встановлення природи об'єктів, що подані на експертизу речових доказів як волосся, їх видової, групової приналежності, а також регіональне походження, характер відокремлення, існуючі пошкодження та зміни від дії високої температури, механічних, хімічних факторів, косметичних засобів тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є надані на дослідження мікрооб'єкти волоссям?
2. Кому належить надане на дослідження волосся, людині чи тварині?
3. Якщо волосся належить людині, то яке його регіональне походження?
4. Якщо волосся належить тварині, то якій?
5. Чи може надане волосся походити від потерпілого, підозрюваного?
6. Який спосіб відділення волосся?
7. Чи піддавалося волосся висвітленню, фарбуванню?
8. Чи можливе проведення подальшого молекулярно-генетичного дослідження ядерної ДНК?

Судова експертиза об'єктів рослинного походження

Об'єктами даної судової експертизи виступають частки деревних, чагарникових і трав'янистих рослин (корені, кореневища, листя, стебла, квітки, насіння, плоди, кора, деревина, волокна), водорості, тирса, стружка, частки дерев'яних предметів, сіно, солома, мох, тютюн і тютюнові вироби та інші об'єкти рослинного походження.

Нині в експертній практиці розв'язуються завдання зі встановлення належності рослини конкретному роду, виду.

Для біологічної експертизи вирішення класифікаційних завдань зводиться до встановлення природи об'єкта й таксона, при котрих, як правило, виявляються властивості біологічних об'єктів, що виражаються в зовнішньо-морфологічних, анатомічних (гістологічних і цитологічних) ознаках.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Яка природа даного об'єкта? Якщо він біологічного походження, то яка його таксономічна належність?
2. Чи є на предметі-носії (зазначається, якому саме) мікрооб'єкти (частки) біологічного походження? Якщо є, то яка їх таксономічна належність?
3. Чи мають дана маса (наприклад, зерно в мішку, вилучене в особи) та зразки, вилучені в конкретному місці (наприклад, зразки зерна з певного сховища), спільну родову (групову) належність?
4. Чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що надані на дослідження, вимогам ДСТУ за показниками: масова частка сирової клейковини; якість клейковини; вологість; смітцева та зернова домішки; сажкове зерно; маса 1000 насінин (зерен) (натура)?
5. Чи відповідають зразки зернових (зернобобових) культур, що надані на дослідження, за їх характеристиками умовам контракту на поставку?

Судова молекулярно-генетична експертиза

В рамках даної експертизи в Черкаському НДЕКЦ МВС проводиться дослідження зразків букального епітелію, що відібрані у живих осіб, та вирішуються наступні завдання:

- встановлення генетичних ознак (ДНК-профілів) зразків букального епітелію осіб, формування реєстраційних карток (згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 978) та направлення їх до Адміністратора Електронного реєстру для державної реєстрації геномної інформації людини;

- ідентифікація осіб за слідами біологічного походження, вилученими під час огляду місця події (за наявності висновків молекулярно-генетичної експертизи щодо встановлення генетичних ознак вилучених слідів);
- встановлення біологічної спорідненості, що дає можливість ідентифікувати невпізнаний труп (за наявності висновків молекулярно-генетичної експертизи щодо встановлення генетичних ознак невпізнаного трупа);
- встановлення батьківства та материнства, що має значення у цивільних справах, а також у випадках викрадення та підміни дітей, дітовбивства, зґвалтування з наслідком вагітності;
- проведення порівняльного дослідження об'єктів молекулярно-генетичних експертиз інших установ (за наявності копій відповідних висновків експертів).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Встановити генетичні ознаки зразка букального епітелію (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*).
2. Чи збігаються генетичні ознаки зразка букального епітелію (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*) з генетичними ознаками клітин (слідів крові людини, сперми тощо), виявлених на (*назва речового доказу*) (об'єкт № (*номер об'єкта*)) у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*)?
3. Чи збігаються домінуючі генетичні ознаки клітин, виявлених на (*назва речового доказу*) (об'єкт № (*номер об'єкта*)) у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*) з генетичними ознаками зразка букального епітелію громадянина (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*)?
4. Чи містяться генетичні ознаки зразка букального епітелію (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*), серед змішаних генетичних ознак клітин (або слідів крові людини, сперми тощо), виявлених на (*назва речового доказу*) (об'єкт № (*номер об'єкта*)) у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*)?
5. Чи може бути (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*), біологічним батьком (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*), біологічною матір'ю якого є (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*)?
6. Чи можуть бути (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*) та (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*) біологічними батьками невстановленої особи, генетичні ознаки фрагмента кістки (або зразка крові тощо) якої встановлено у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*)?
7. Чи може бути невстановлена особа, генетичні ознаки фрагмента кістки (або зразка крові тощо) якої встановлено у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*)) біологічним батьком (або матір'ю, або дитиною) (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*)?
8. Чи можуть бути невстановлена особа, генетичні ознаки фрагмента кістки (або зразка крові тощо) якої встановлено у висновку експерта (*установа Експертної служби МВС*) від (*дата висновку експерта*) № (*номер висновку експерта*)) та (*прізвище, ім'я, по батькові, дата народження*) родичами по чоловічій лінії?

Мистецтвознавча експертиза

До числа об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні

інструменти, нотна література; друкowana продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія.

Мистецтвознавча експертиза відповість на питання: чи має досліджуваний предмет культурну, історичну, наукову, художню, археологічну, або іншу цінність, а також встановить орієнтовну вартість.

Основними завданнями мистецтвознавчої експертизи є:

- проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежності до певної школи тощо);
- визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору;
- визначення оціночної або страхової вартості твору;
- визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи є наданий на дослідження предмет оригіналом (авторською роботою), копією, виконаною від імені іншого автора, або копією, виконаною від імені автора?
2. Хто є автором наданого на дослідження твору мистецтва?
3. Чи підлягав даний твір мистецтва реставрації (який фрагмент тощо)?
4. Яку вартість має твір мистецтва, що досліджується?
5. Чи є наданий на дослідження твір автентичним?
6. Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове або інше значення?
7. Чи має інформація, що міститься на наданих на дослідження носіях інформації, порнографічний характер?
8. Чи належать надані на дослідження предмети до продукції порнографічного характеру?
9. Чи мають місце в наданому на дослідження творі (літературному, кінематографічному, театральному, видовищному) сцени порнографічного характеру?

Якщо перед експертом ставиться питання про вартість твору, у документі про призначення експертизи (залучення експерта) обов'язково зазначається період (час), станом на який необхідно вирішити поставлене питання.

Вимоги: разом з постановою (ухвалою) про призначення експертизи експертові слід надати предмети дослідження: оригінали художніх творів живопису, іконопису, графіки, скульптури, малої пластики, ювелірні вироби, предмети боністики, нумізматики, фалеристики, літератури та ін. Для встановлення ознак продукції порнографічного характеру - інформацію записану на цифрові носії (компакт-диски, флеш-карти та інш.).

Психологічна експертиза

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні; неповнолітні; дорослого та похилого віку).

Основними завданнями психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовітвірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх

авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Які індивідуально-психологічні особливості має підекспертна особа?
2. Чи має підекспертна особа індивідуально-психологічні особливості, що суттєво вплинули на характер її свідчень у справі?
3. Чи є ситуація, що досліджується у справі, психотравмувальною для особи (прізвище, ім'я та по батькові)? Якщо ситуація є психотравмувальною, то чи завдано особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждань (моральної шкоди)?
4. Чи завдано особі (прізвище, ім'я та по батькові) страждань (моральної шкоди) умовами ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджується у справі? Якщо особі (прізвище, ім'я та по батькові) завдано страждань (моральної шкоди), який може бути встановлено розмір грошової компенсації за завдані страждання (моральну шкоду)?
5. Чи є у відеозаписі відтворення обстановки та обставин подій (дата проведення) за участю особи (прізвище, ім'я та по батькові) ознаки здійснення на неї психологічного впливу з боку осіб, які брали участь у проведенні цієї слідчої дії?
6. Чи відноситься інформація, що міститься на оптичному диску (назва диску, написи на диску) до творів, що пропагують культ насильства та жорстокості?

Особливості призначення судової психологічної експертизи

Відповідно до особливостей конкретних обставин справи, вирішуваних психологічною експертизою питання, у разі потреби, узгоджуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), при консультуванні з експертом.

Для проведення дослідження орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), надає експерту можливість психологічного обстеження підекспертної особи та матеріали кримінального провадження.

Для проведення психологічної експертизи (з огляду на вік підекспертної особи та виходячи з питань, поставлених перед експертом) експерту необхідно надати: медичну документацію, особову справу, шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи.

Органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), особливу увагу слід приділити свідченням або відомостям про особливості поведінки підекспертної особи у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати тощо) та свідченням про особливості її емоційного стану в певних обставинах (безпосередньо у момент подій, у час, що передував подіям, а також після їх завершення).

Транспортно-товарознавча експертиза

До числа основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи належать визначення ринкової вартості дорожніх транспортних засобів (далі - ДТЗ), їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику ДТЗ унаслідок пошкодження останнього. Перед транспортно-товарознавчою експертизою можуть ставитися також питання про складові основного завдання або споріднені з ним, якщо такі питання мають значення для цивільно-правових і адміністративно-правових відносин, пов'язаних з придбанням і експлуатацією дорожньо-транспортних засобів.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань (невичерпний):

1. Яка ринкова вартість КТЗ (зазначається його марка, модель і державний реєстраційний номер) на дату оцінки (вказується дата, на яку визначається його вартість)?

2. Яка вартість КТЗ (зазначаються марка, модель ДТЗ і ідентифікаційний номер), його складових, що ввозяться на митну територію України, на дату оцінки (вказується дата, на яку визначається його вартість)?

3. Яке значення складає величина втрати товарної вартості КТЗ на дату оцінки (вказується дата, на яку визначається його вартість)?

4. Яка ліквідаційна вартість КТЗ (зазначаються його марка, модель і державний або ідентифікаційний номер) на дату оцінки (вказується дата, на яку визначається його вартість)?

5. Чи укомплектовано КТЗ відповідно до нормативно-технічної документації підприємства-виробника? Якщо ні, то в чому саме полягає неуккомплектованість?

6. Яка дата виготовлення даного КТЗ?

7. Якому коду товарів відповідає КТЗ згідно з Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності?

Вимоги до матеріалів: на дослідження експертові надаються ТЗ та документація, що стосується його реєстрації, матеріали щодо розслідування події, що призвела до матеріальної шкоди, а також документи, в яких зафіксовані інші вихідні дані, необхідні для вирішення поставленого питання.

Перед призначенням експертизи необхідно провести попередню консультацію з експертом.

Товарознавча експертиза

(визначення вартості машин, обладнання, сировини, споживчих товарів)

До числа об'єктів дослідження товарознавчої експертизи відносяться різні вироби, зокрема: побутова техніка, будівельні матеріали, меблеві товари, одяг, ювелірні вироби, косметичні вироби, канцелярські товари, матеріали, продовольчі товари, прилади, станки, обладнання, деревина та інше.

Орієнтовний перелік питань (невичерпний):

1. Чи має даний виріб дефекти? Якщо так, то які саме?

2. Які кількісні дані товару та його комплексність?

3. Чи відповідає даний виріб вимогам ДСТУ?

4. Яка вартість даного виробу станом на (вказати дату)?

5. Чи забезпечували тара та прийоми упакування товарної продукції її зберігання?

Вимоги до матеріалів.

У постанові про призначення експертизи слід зазначити суть позовних вимог або обставини кримінального провадження. Разом з постановою про призначення експертизи експертові надається об'єкт дослідження. Крім самих виробів, їх маркувальних позначень, зразків, у необхідних експертові випадках, експертові повинні передаватися документи про стан товару, різні процеси, що відбувалися з ним, здійснення товарних операцій (приймання, розбракування, реалізація), що дозволяє отримати додаткову інформацію про товар. Громіздкі предмети досліджуються за місцезнаходженням. Якщо ці об'єкти знаходяться за місцем проживання громадян, то особа або орган, які призначили експертизу, зобов'язані забезпечити експертові можливість їх огляду. У цивільних справах експертний огляд об'єктів дослідження має проводитися в присутності зацікавлених осіб.

Якщо перед експертом поставлені питання про вартість майна, особа або орган, які призначили експертизу, мають зазначити - за станом на який час належить вирішувати поставлене питання та за якими (роздрібними чи оптовими) цінами, що діяли на споживчому ринку України на аналогічні вироби, а на складно-технічні товари - документ, що підтверджує технічний стан виробу.

На експертизу може бути поставлене питання про вартість відсутнього майна. В цих випадках особа або орган, які призначили експертизу, повинні зазначити, на підставі яких матеріалів справи, що містять відомості про відсутні об'єкти, повинна проводитись

експертиза (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих, фотознімки з зображенням об'єкта дослідження, експлуатаційні документи), і надати експертові ці матеріали (їхні копії) або привести ці відомості в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Об'єкти дослідження повинні направлятися експертові в упакованому та опечатаному вигляді.

Разом з постановою про призначення експертизи на дослідження експертові за можливості потрібно надавати товаросупровідні документи на об'єкт дослідження, а в разі їх відсутності матеріали, в яких буде конкретно зазначена більш детальна інформація про об'єкт дослідження.

Перед призначенням експертизи необхідно провести попередню консультацію з експертом.

Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності

Експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності досліджує закономірності утворення та відображення інформації у бухгалтерському та податковому обліку за господарськими операціями.

Об'єктом експертизи є документи, бухгалтерські реєстри та бухгалтерська звітність, в яких відображена господарська діяльність підприємств, у тому числі й протиправна.

Основними завданнями експертизи є встановлення:

- визначення документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, періоду і місця їх утворення;
- визначення документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, у тому числі грошових, основних засобів, надання послуг;
- визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку грошових коштів, цінних паперів;
- визначення документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат;
- встановлення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку доходів та витрат за фінансово-господарськими операціями, що підлягають оподаткуванню податком на прибуток;
- визначення відповідності чинному законодавству відображення в податковому обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість.

Проведення ревізійних дій (визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю) не належить до завдань економічної експертизи.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи підтверджується документально встановлена за актом інвентаризації від (зазначаються реквізити акта) нестача (надлишки) грошових коштів у касі на суму (зазначається сума) на підприємстві (указується назва установи, організації) за період (зазначити)?

2. Чи підтверджується документально нестача товарно-матеріальних цінностей (чи основних засобів), встановлена за актом інвентаризації на підприємстві (зазначається назва організації), за період роботи (вказується період) матеріально відповідальної особи (зазначаються прізвище, ім'я, по батькові) у розмірі (указуються кількісні та вартісні показники)?

3. Чи підтверджується документально нестача основних засобів (найменування установи, організації, кількісні та вартісні показники)?

4. Чи підтверджується розмір безпідставно виплаченої та списаної по касі (зазначається назва підприємства) заробітної плати з урахуванням даних, наданих органом

(особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), та висновків почеркознавчої експертизи про те, що підписи в платіжних документах про одержання заробітної плати (номер відомості, період) учинені не особами, які в них зазначені?

5. Чи обґрунтовано відшкодовано (зазначається кому і за який період) витрати на відрядження (в якій сумі)?

6. Чи підтверджуються документально висновки перевірки (зазначаються реквізити акта перевірки) у частині, що стосується завищення обсягу і вартості виконаних робіт з урахуванням висновків інших видів експертиз?

7. Чи підтверджується документально заявлений у позовних вимогах позивача (найменування підприємства) розмір заборгованості за поставлені підприємству (найменування підприємства) товарно-матеріальні цінності, виконані роботи (надані послуги) за договором (номер та дата договору) за період (зазначається період), у тому числі з урахуванням висновків інших видів експертиз?

8. Чи підтверджується документально зазначене в акті податкової інспекції (вказуються реквізити акта) заниження об'єкта оподаткування (вказується організація) за період (зазначається який) і донарахування до сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету (вказується яких)?

9. Чи відповідають визначені та задекларовані підприємством (найменування підприємства) доходи за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

10. Чи відповідають визначені та задекларовані витрати підприємством (найменування підприємства) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України?

11. Чи підтверджуються документально висновки акта державної податкової інспекції (номер, дата) про завищення підприємством (назва) заявленої суми бюджетного відшкодування з податку на додану вартість за період (вказується період)?

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій досліджує закономірності утворення та відображення інформації щодо фінансово-економічних показників діяльності підприємств, формування їх статутних фондів, акціонування, паювання, банкрутства та ліквідації підприємств, орендних відносин, цільового використання бюджетних та інших коштів підприємств за господарськими операціями.

Об'єктами дослідження про економічну діяльність підприємств і організацій є матеріальні носії інформації економічного характеру (бухгалтерські дані та звіти, плани та аналітичні документи), в яких відображаються як позитивні, так і негативні зміни економіки, бухгалтерського обліку та контролю, аналізу господарської діяльності. Об'єкти економічної експертизи конкретизують її предмет і визначають параметри досліджень відповідно до завдань, поставлених на її вирішення.

Основними завданнями дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій є встановлення:

- визначення документальної обґрунтованості аналізу і структури майна та джерел його придбання;
- визначення документальної обґрунтованості стану та інтенсивності використання оборотних активів та джерел їх формування;
- визначення документальної обґрунтованості та аналізу джерел власних коштів та результатів фінансово-господарської діяльності;
- установлення документальної обґрунтованості та аналізу загальногосподарських і спеціальних фондів;
- визначення документальної обґрунтованості та аналізу реальності розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна при виході

учасника зі складу засновників;

- визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів;

- визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди.

Вирішення питань щодо дотримання комітетами з конкурсних торгів вимог законодавства, що регламентує проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти, не належить до завдань економічної експертизи.

Вирішення питань щодо документальної обґрунтованості збитків показниками фінансової звітності підприємства/організації за певний період (визнання поточної дебіторської заборгованості безнадійною) не належить до завдань економічної експертизи.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи підтверджується документально сума внеску до статутного фонду (зазначається організація або учасник) та розрахунок розміру частини майна, що підлягає поверненню учаснику, який вибув зі складу засновників (зазначається дата виходу)?

2. Чи підтверджується документально розмір збитку від необґрунтованого заниження (несплати) орендної плати (зазначається організація) за період (зазначається який) і в якій сумі?

3. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо нецільового використання бюджетних коштів, отриманих підприємством (назва) за бюджетною програмою (назва програми)?

4. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки стосовно наявності у підприємства (організації) (назва) заборгованості з виплати заробітної плати станом на (зазначити дату)?

5. Чи підтверджуються документально висновки, зазначені в акті перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо завищення обсягів державної закупівлі (назва товарів, робіт, послуг) на суму (зазначається сума) порівняно з умовами договору (номер, дата), укладеного за результатами конкурсних торгів?

6. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки контролюючого органу (номер, дата) щодо необґрунтованого перерахування бюджетних коштів на суму (зазначається сума) з урахуванням висновків інших видів експертиз?

7. Чи підтверджується документально необґрунтоване списання будівельних матеріалів, нарахування та виплата заробітної плати на завищений обсяг і вартість виконаних робіт (з урахуванням висновків інших видів експертиз)?

8. Яка сума індексації заробітної плати (грошового забезпечення) належить до нарахування (П.І.Б.) установою (організацією) за період (зазначається який)?

9. Яка сума заборгованості щодо нарахування та виплати аліментів (П.І.Б.) утворилася перед (П.І.Б.) на утримання дитини (дітей) за період (зазначається який)?

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій

Експертиза документів фінансово-кредитних операцій досліджує закономірності утворення та відображення інформації у банківському обліку і звітності за господарськими операціями.

Об'єктом дослідження є документи фінансово-кредитних операцій.

Основними завданнями дослідження документів фінансово-кредитних операцій є встановлення :

- визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках;

- визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів;

- визначення відповідності чинному законодавству відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності;

- визначення документально обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідність даним обліку та звітності, чинному законодавству.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи підтверджуються документально висновки акта перевірки щодо відповідності вимогам чинного законодавства документального оформлення операцій (назва банку) з надання кредитів, з повноти та нарахування і сплати відсотків за користування кредитами позичальником (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за кредитною угодою (номер, дата)?

2. Чи відповідає перелік документів, наданих банку підприємством (назва) для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?

3. Чи підтверджується документально вартість активів (майна) у підприємства (позичальника), наданого в заставу за кредитною угодою?

4. Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в акті перевірки (вказується суб'єкт контролю), в результаті необґрунтованої видачі, неповернення кредиту за угодою (номер, дата)?

5. Чи підтверджується бухгалтерськими та первинними документами нецільове використання кредитних коштів за угодою (номер, дата)?

6. Чи відповідає наявний у матеріалах справи розрахунок заборгованості позичальника (по сплаті процентів за кредит та погашення основної суми боргу) перед банком умовам укладеного між вказаними сторонами кредитного договору та розрахунковим документам щодо видачі та погашення кредиту за цим кредитним договором?

7. Чи відповідає метод нарахування банком процентів за кредитним договором (реквізити договору) вимогам Положення про кредитування банку (найменування установи)?

8. Чи підтверджується первинними документами та даними бухгалтерського обліку банку внесення вкладником (П.І.Б.) грошових коштів у сумі (ззначається сума) за депозитним договором (номер, дата)?

ВАЖЛИВО !!!

Слідчим необхідно враховувати те, що для призначення економічних експертиз з вирішенням питань стосовно встановлення тих чи інших економічних показників чи порушень законодавства у бухгалтерському обліку підприємств, необхідною умовою є обов'язкове проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств суб'єктами контролю (проведення ревізій).

Також не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Необхідно звернути увагу слідчих на те, що експерти-економісти не в праві давати оцінку тим чи іншим діям осіб, а саме відповідати на питання наступного змісту: чи призвели дії тієї чи іншої особи до нанесення збитків підприємству (чи державному бюджету); чи були нанесені матеріальні збитки підприємству (чи державі) в результаті дій тієї чи іншої особи; які збитки були нанесені підприємству (чи державі) в результаті дій тієї чи іншої особи; хто був матеріально-відповідальною особою на підприємстві у той чи інший період; чи відповідали дії тієї чи іншої особи обов'язкам викладеним у посадовій інструкції і таке інше.

Окрім вище викладеного, до завдань економічної експертизи не належить вирішення питань стосовно дотримання комітетами з конкурсних торгів вимог законодавства, що регламентує проведення закупівлі товарів (робіт та послуг) за бюджетні кошти (проведення тендерів на закупівлю товарів, робіт, послуг).

Необхідно враховувати також наступне. Перед призначенням економічних експертиз, які стосуються завищення обсягів будівельних робіт – в обов'язковому порядку необхідно проводити будівельно-технічну експертизу. Перед призначенням експертиз, які стосуються виплат коштів тим чи іншим особам готівкою, необхідно проводити почеркознавчу експертизу для встановлення, чи тією особою, що вказана у документі про виплату

виконаний підпис про отримання коштів.

Вимоги: Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) експерту слід надати документи бухгалтерського та податкового обліку, які містять відомості, - вихідні дані для вирішення поставлених питань. Такими документами можуть бути: прибуткові та видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, картки складського обліку, касові книжки, матеріали інвентаризації, акти ревізій, таблиці, наряди, акти приймання виконаних робіт, трудові договори, розрахункові платіжні відомості, виписки банку, платіжні доручення і вимоги, договори про матеріальну відповідальність, накопичувальні (оборотні) відомості, журнали-ордери, меморіальні ордери за балансовими рахунками, головні книги, баланси та інші первинні та зведені документи бухгалтерського та податкового обліку і звітності і таке інше.

На експертизу повинні надаватись оригінали документів. У разі неможливості надати оригінали – надаються якісні копії (які дають можливість з впевненістю прочитати дати, цифри та інші написи) або якщо ведення бухгалтерського обліку здійснювалось в електронно-обчислювальному вигляді, експерту надаються реєстри бухгалтерського обліку у роздрукованому вигляді, обов'язково завірені в установленому порядку (завірені підписами відповідальних осіб та печатками організації, що їх надала).

Якщо експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії у постанові (ухвалі) про призначення експертизи слід зазначити, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим зібраним у справі доказам, оспорується зацікавленими особами, непереконливо обґрунтовані ревізорами та ін.)

Якщо слідчий зазнає труднощів у визначенні документів, які необхідні для надання експертного висновку, їм слід звернутися за консультацією до експерта.

Документи мають бути систематизованими в хронологічному порядку (за відповідними періодами), підшитими, прошнурованими та пронумерованими.

Будівельно-технічна експертиза

Основними завданнями будівельно-технічної експертизи є:

- визначення відповідності розробленої проектної та кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення відповідності виконаних будівельних робіт та побудованих об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд тощо) проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення відповідності виконаних будівельних робіт, окремих елементів об'єктів нерухомого майна, конструкцій, виробів та матеріалів проектній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення, перевірка обсягів і вартості виконаних будівельних робіт та складеної первинної звітної документації з будівництва та їх відповідність проектно-кошторисній документації, вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва;
- визначення класу наслідків (відповідальності), ступеня вогнестійкості будівель і споруд та ступеня будівельної готовності незавершених будівництвом об'єктів;
- визначення технічного стану будівель та споруд, причин пошкоджень та руйнувань об'єктів та їх елементів;
- визначення вартості будівельних робіт, пов'язаних з переобладнанням, усуненням наслідків залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо;
- визначення можливості та розробка варіантів поділу (виділу частки; порядку користування) об'єктів нерухомого майна.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи відповідає розроблена проектно-кошторисна документація вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, ДСТУ тощо)? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?
2. Чи відповідають виконані будівельні роботи проектній документації та вимогам

нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

3. Чи відповідають об'єкти (будівлі, споруди тощо) проектно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

4. Чи відповідають виконані будівельні роботи (або окремі елементи об'єктів нерухомого майна, конструкції, вироби, матеріали тощо) проектно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, стандартам, технічним умовам тощо)? Якщо не відповідають, то в чому полягають невідповідності?

5. Який перелік та об'єми фактично виконаних будівельних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції)?

6. Яка вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів?

7. Чи відповідають обсяги фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам, визначеним проектно-кошторисною документацією?

8. Чи відповідають обсяги та вартість фактично виконаних робіт з будівництва (ремонту, реконструкції) об'єктів обсягам та вартості, зазначеним у первинній обліковій документації на об'єкт будівництва?

9. Чи відповідає первинна облікова документація (примірна форма КБ-2в, КБ-3 тощо) з будівництва (ремонту, реконструкції) за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва? Якщо не відповідає, то в чому полягають невідповідності?

10. До якого виду робіт (нове будівництво, реконструкція, капітальний ремонт тощо) належать фактично виконані будівельні роботи на об'єкті?

11. Чи є об'єкт (результат виконання робіт) нерухомим майном?

12. Який ступінь будівельної готовності незавершеного будівництвом об'єкта?

13. Який клас наслідків (відповідальності), ступінь вогнестійкості) об'єкта?

14. Який ступінь вогнестійкості) об'єкта?

15. Який технічний стан (ступінь фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна (будівлі, споруди тощо)?

16. Чи є об'єкт нерухомого майна (будівля, споруда) аварійним?

17. Які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли внаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо?

18. Яка вартість ремонтно-будівельних робіт (розмір завданої матеріальної шкоди), проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок залиття, пожежі, стихійного лиха, механічного впливу тощо?

19. Яке функціональне призначення приміщень? Чи належать приміщення будинку до нежитлових (допоміжних)?

20. Чи є технічна можливість відповідно до вимог нормативно-правових актів у галузі будівництва поділити (виділити частку) об'єкт нерухомого майна відповідно до часток співвласників (вказати частки)?

21. Які варіанти поділу (виділу частки) об'єкта нерухомого майна можливо визначити відповідно до часток співвласників (вказати частки) та вимог нормативно-правових актів?

22. Чи належить будівля за архітектурним вирішенням (стилем) до категорії культових споруд: храмів, церковних споруд (зазначене питання може вирішуватись шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців)?

Разом з документом про призначення експертизи (залучення експерта) на дослідження необхідно надати документацію, з якої експерт мав би змогу отримати вихідні дані для вирішення поставлених питань.

Для вирішення питань: про відповідність розробленої проектно-кошторисної документації вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, ДСТУ тощо); відповідність фактично виконаних будівельних робіт проектній документації та вимогам

нормативно-правових актів у галузі будівництва; визначення переліку та об'ємів фактично виконаних робіт з будівництва (ремонт, реконструкції) об'єктів; визначення вартості фактично виконаних робіт з будівництва об'єктів; визначення відповідності обсягів та вартості фактично виконаних будівельних робіт обсягам та вартості, визначеним проєктно-кошторисною або первинною обліковою документацією; відповідності первинної облікової документації з будівництва за порядком складання і наведеними розрахунками вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва - експерту необхідно надати договірну документацію (договори підряду та додатки до них, додаткові угоди тощо), а також проєктно-кошторисну та первинну облікову документацію (форми КБ-2в, КБ-3, відомості ресурсів, журнал виконання робіт, акти огляду прихованих робіт, акти випробувань тощо) на виконання будівельних робіт.

Для вирішення питань: про відповідність об'єктів нерухомого майна проєктно-технічній документації на їх будівництво (ремонт, реконструкцію) та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (містобудівним, протипожежним, санітарно-гігієнічним тощо); відповідність виконаних будівельних робіт (окремих елементів об'єктів, конструкцій, виробів, матеріалів) проєктно-технічній документації та вимогам нормативно-правових актів у галузі будівництва (ДБН, стандартам, технічним умовам тощо) - експерту необхідно надати проєктну та первинну облікову документацію на будівництво об'єкта, акт приймання в експлуатацію об'єкта будівництва, матеріали технічної інвентаризації на об'єкт, стандарти та технічні умови на виготовлення конструкцій, виробів та матеріалів тощо.

Для вирішення питань щодо визначення технічного стану (ступеня фізичного зношення) об'єкта нерухомого майна, а також визначення пошкоджень та руйнувань об'єкта і його конструктивних елементів експерту необхідно надати проєктну документацію на будівництво об'єкта, акт приймання його в експлуатацію, матеріали технічної інвентаризації, акти і звіти попередніх обстежень та досліджень тощо.

Для вирішення питань щодо визначення технічної можливості поділу об'єктів нерухомого майна (житлових будинків, квартир, об'єктів комерційного та виробничого призначення) та надання варіантів такого поділу експерту необхідно надати правовстановлюючі документи на об'єкт нерухомості, дані щодо часток співвласників, акт приймання в експлуатацію об'єкта, матеріали технічної інвентаризації, дані щодо фактичного використання нерухомого майна та про можливість здійснювати подальшу господарську діяльність та належну експлуатацію в разі поділу (виділу частки) нерухомого майна.

У разі якщо орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), вважає за необхідне врахувати при підготовці варіантів поділу пропозиції учасників судового процесу, то такі пропозиції повинні бути викладені в документі про призначення експертизи (залучення експерта).

Оціночно-будівельна експертиза

Основними завданнями оціночно-будівельної експертизи є:

- визначення різних видів вартості поліпшень земельних ділянок (будівель та їх частин, споруд, передавальних пристроїв тощо);
- визначення відповідності виконаної оцінки нерухомого майна (поліпшень земельної ділянки) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?
2. Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, залишкова, ліквідаційна, вартість ліквідації, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: 1/2, 1/4 тощо) об'єкта нерухомого майна (зазначити об'єкт: будівля, приміщення, квартира, споруда тощо)?
3. Чи відповідає виконана оцінка нерухомого майна (зазначити об'єкт) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

Для вирішення питання з визначення вартості поліпшень земельної ділянки експерту

необхідно надати правовстановлюючу документацію та матеріали технічної інвентаризації на ці об'єкти, а також правовстановлюючу та технічну документацію на земельну ділянку, на якій розміщений об'єкт оцінки, станом на дату визначення вартості. У разі виконання оцінки на минулий період на дослідження необхідно надати матеріали з вихідними даними щодо показників (функціонального використання, об'ємно-планувального рішення, технічного стану тощо) об'єкта на дату визначення вартості.

Оціночно-земельна експертиза

Основними завданнями оціночно-земельної експертизи є:

- експертна грошова оцінка земельних ділянок;
- експертна грошова оцінка прав на земельні ділянки;
- визначення відповідності виконаної оцінки земельної ділянки або прав на неї вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) земельної ділянки?
2. Яка вартість (зазначити вид вартості: ринкова, ліквідаційна, спеціальна, інвестиційна тощо) частки (зазначити частку: -1/2, -1/4 тощо) земельної ділянки?
3. Яка вартість права користування (зазначити право: постійного користування, оренди тощо) земельною ділянкою?
4. Чи відповідає виконана оцінка земельної ділянки (або права користування земельною ділянкою) вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам?

Для вирішення питання з визначення вартості земельної ділянки або прав на неї експерту необхідно надати правовстановлюючу та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату визначення вартості.

У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлюючу документацію на такі об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки.

Дорожньо-технічна експертиза

Основними завданнями дорожньо-технічної експертизи є:

- визначення відповідності техніко-експлуатаційних, геометричних та технічних показників автомобільних доріг нормативно-технічним вимогам;
- визначення відповідності робіт з організації дорожнього руху вимогам безпеки руху.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Чи відповідали фактичні техніко-експлуатаційні показники (рівність, коефіцієнти зчеплення та шорсткості тощо) автомобільної дороги вимогам безпеки дорожнього руху?
2. Чи відповідали роботи з проведення ремонту, експлуатації та утримання доріг вимогам безпеки дорожнього руху?
3. Чи були невідповідності дорожніх умов вимогам нормативних документів у причинному зв'язку з подією ДТП?
4. Чи забезпечує організація дорожнього руху на дослідній ділянці дороги безпеку дорожнього руху?
5. Чи відповідали геометричні параметри автомобільної дороги вимогам нормативної документації?

Для проведення дорожньо-технічної експертизи при встановленні будь-яких відхилень в експлуатаційному стані автомобільної дороги необхідно надати експерту наступні вихідні

дані: паспорт автомобільної дороги; схему організації дорожнього руху, яка затверджена у встановленому порядку; акт обстеження ділянки дороги, де сталася ДТП, який повинен бути складений дорожньою організацією після ДТП згідно з порядком обліку та обстеження ділянки ДТП.

У разі проведення на момент ДТП на ділянці дороги будь-яких дорожніх робіт також і схему організації дорожнього руху на час проведення ремонтних або інших робіт, яка затверджена у встановленому порядку; відомості (графік, журнал) про проведення щодакного огляду ділянок автомобільних доріг; відомості про приписи ДАТ по ділянці дороги, де сталася ДТП за поточний рік; відомості про інші ДТП, що сталися на даній ділянці дороги за поточний рік; пояснення (протоколи допитів) відповідальних працівників, виконавців робіт, що обслуговують ділянку дороги, де сталася ДТП.

У разі проведення дорожньою організацією відомчого розслідування по факту ДТП відомості про результати даного розслідування. Дані відомості знаходяться в дорожній організації, що обслуговує ділянку дороги, де сталася ДТП.

При призначенні того чи іншого виду експертиз, слідчим доцільно було б провести консультації з експертами того чи іншого напрямку дослідження для того, щоб уникнути формулювання некоректних питань, та питань, відповідь на які не входить в компетенцію експерта.

Вибухово-технічна експертиза

Головними завданнями експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху є визначення:

- факту вибуху вибухового пристрою на місці події;
- виду вибуху;
- належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;
- потужності вибуху вибухового пристрою;
- конструкції пристрою та способу його виготовлення і принцип дії;
- наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Об'єктами вибухово-технічної експертизи є:

- заряди вибухових речовин (тротиллові шашки, заряди амонітів, заряди високобризантних ВР, кумулятивні заряди, корпуси ручних гранат тощо);
- засоби підризу (запали, капсулі-детонатори, електродетонатори, вогнепровідні шнури, детонуючі шнури тощо);
- вибухові пристрої промислового виготовлення (гранати, міни, гранатомети, бомби, снаряди тощо);
- компоненти вибухових пристроїв (корпуси, механізми приведення в дію вибухових пристроїв, джерела живлення тощо);
- вибухові пристрої саморобного виготовлення (радіокеровані, міни-пастки, типу "ручні гранати" тощо);
- залишки від вибуху промислових і саморобних пристроїв;
- піротехнічні вироби та їх залишки (імітаційні засоби, вибух-пакети, електровибухопакети, імітаційні патрони, петарди тощо);
- наслідки від вибуху (зруйновані конструкції будівель тощо).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань.

Класифікаційні дослідження:

1. Чи відноситься наданий об'єкт (конструктивне поєднання об'єктів різного роду) до боєприпасу або вибухового пристрою?
2. Чи є наданий об'єкт засобом для підризу?
3. Чи є надані на дослідження об'єкти складовими компонентами вибухового пристрою?

4. Чи є надані на дослідження об'єкти залишками (деталлями або вузлами) ВП? Якщо так, то якого?
5. Які з виявлених на МП об'єктів могли відноситися до ВП (боєприпасам) або входити до його конструкції в якості основних, додаткових чи допоміжних елементів?
6. Чи відносяться надані креслення, ескізи, схеми та інші записи до описання конструкції та технології виготовлення ВП, ВР, засобу збудження вибуху тощо?
7. Яка маса підірваного заряду ВР? Чи можливо визначити розміри підірваного заряду?
8. Чи є надані шматки паперу залишками упакування промислової ВР (боєприпасів)? Якщо так, то якої саме? Що означають збережені маркувальні позначення на упакуванні?
9. Яка конструкція та принцип дії ВП, за допомогою якого вчинений вибух?
10. Чи маються серед наданих об'єктів залишки засобу підриву? Якщо так, то якого саме?
11. Чи використовувалися в конструкції ВП вражаючі елементи (цвяхи, болти, гайки тощо)?

Діагностичні дослідження:

1. Що позначають наявні на вибуховому пристрої (боєприпасі) маркувальні позначення? Де він застосовується?
2. Яким способом виготовлений даний ВП?
3. Яка конструкція та принцип дії наданого ВП (боєприпасу)?
4. За яких умов наданий на дослідження ВП здатний до вибуху?
5. Які найменування, призначення та області застосування наданих боєприпасів?
6. Чи є в конструкції наданих промислових боєприпасів, піротехнічного виробу, сигнального, освітлювального, учбово-імітаційного засобу які-небудь перероблення? Якщо так, то які саме і яке їхнє призначення?
7. Які засоби ініціювання збудження вибуху (запалення) застосовуються в даному ВП (боєприпасах, піротехнічному виробі, учбово-імітаційному засобі та ін.)? Яке їхнє найменування, інші характеристики?
8. Який спосіб виготовлення даного засобу ініціювання вибуху (запалення)?
9. Яке призначення та області застосування даного засобу ініціювання вибуху (запалення)?
10. Якщо даний об'єкт є саморобним ВП, то яка його конструкція, принцип дії?
11. Чи володіла особа, що виготовила ВП (ВР), спеціальними пізнаннями та навичками у відповідних галузях науки і виробництва? Якщо так, то якими саме та у якому обсязі?
12. Яку функцію виконував годинниковий механізм у конструкції ВП?
13. Якщо годинниковий механізм виконував у ВП функцію сповільнювача, то який час уповільнення міг бути встановлений?

Ідентифікаційні дослідження і встановлення загальної групової приналежності:

1. Чи мають надані зразки ВП, засобів збудження вибуху, інших вибухотехнічних виробів загальну родову (групову) приналежність з вибуховим пристроєм, засобом збудження вибуху, іншими вибухотехнічними виробами, які виявлені на МП (під час обшуку)?
2. Чи не складала раніше єдине ціле представлені на дослідження металеві осколки? Якщо так, то яким саме був даний предмет?
3. Чи не складала раніше (до знешкодження) надані матеріали та деформовані деталі єдине ціле, а саме один ВП?
4. Що використано у якості упакування (засобу доставки, камуфляжу) ВП?
5. Чи відповідає конструкція підірваного (виявленого на МП, вилученого при обшуку) пристрою наданим кресленням, ескізам, малюнкам, схемам?

6. Чи відповідає малюнок, зображений на даному листі паперу, вилученому під час обшуку, електричній схемі ВП, підірваного (виявленого) на МП?

Ситуаційні дослідження:

1. Чи є зафіксовані на МП руйнування й ушкодження результатом дії вибуху ВП встановленої конструкції?

2. Які розміри зони ураження даного ВП? На якій відстані від нього була реальна небезпека для життя і здоров'я людей?

3. Які розміри небезпечної зони розльоту фрагментів ВП у даній обстановці на МП?

4. Де знаходився та як був розташований ВП у момент вибуху?

5. Чи був ВП підготовлений до вибуху, чи знаходився він в бойовому положенні або відбулося випадкове спрацьовування пристрою від необережного поводження з ним потерпілих?

6. Чи міг відбутися самовільний вибух (спрацьовування) даного ВП і які дії й умови для цього необхідні?

7. Які дії необхідно виконати для підготовки даної конструкції вибухового пристрою до вибуху?

8. Які дії потерпілого призвели (могли привести) до вибуху ВП?

9. Чи можна з використанням наданих виробів, матеріалів, інструментів, устаткування, пристосувань виготовити ВП (його окремі деталі і вузли), подібний виявленому на МП чи наданому на дослідження?

10. Які матеріали та інструменти потрібні для виготовлення даного ВП у домашніх умовах?

11. На якій відстані та в якому місці міг знаходитися злочинець, який здійснював керування вибухом з використанням радіолінії?

12. Чи володіла, особа, що встановила ВП, спеціальними знаннями та навичками у вибуховій (підривній) справі? Якщо так, то якими саме та у якому обсязі?

13. Чи скоєно в даному випадку вибух ВП?

14. Чи є предмети, знайдені на МП (в тілі потерпілого), частинами ВП? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

15. Яким способом, саморобним чи промисловим, виготовлено ВП?

16. Який спосіб підриву був застосований у даному випадку?

17. Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)?

18. Чи здатний даний пристрій викликати вибух? Якщо не здатний, то з яких причин?

19. Чи містять надані експертів матеріали дані, що вказують на характерні риси особи, яка виготовила ВП (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання ВП тощо)?

20. Чи однакова конструкція саморобного ВП, частини якого знайдені на МП, та макета, виготовленого гр. Н.?

21. Які з наданих на дослідження предметів можуть відноситися до ВП?

22. Яка конструкція ВП?

23. Чи містив заряд ВР корпус (оболонку)? Якщо так, то з якого матеріалу він виготовлений?

24. Який зовнішній вигляд (форма, розміри) ВП?

Огляд та вилучення залишків вибухонебезпечних об'єктів.

Залишки ВП дозволяють визначити їх приналежність до промислових боєприпасів або саморобних ВП.

Саморобні ВП за принципом дії та конструкцією можуть бути типу "ручна граната", типу "міна", типу "міна пастка" тощо, тому під час ОМП необхідно звертати увагу на:

- фрагменти засобу підриву. При вогневому, електричному, механічному, хімічному способах підриву на місці вибуху залишаються фрагменти приводів, металеві частини

підривачів;

- фрагменти механізмів, пристосувань і пристроїв, які використовувалися для подання початкового імпульсу. На МП залишаються обривки проводів, пружини, трубки, голки, гайки, пластини, капсули, болти, стрижні, циліндри, шестерні тощо;

- фрагменти елементів живлення;

- фрагменти металевих корпусу або оболонки;

- підготовлені уражуючі елементи - цвяхи, болти, гайки, рублена арматура, металеві кульки тощо;

- залишки засобу фіксування ВП на об'єкті - фрагменти проволони, магнітів, скотча тощо;

- залишки камуфляжу - фрагменти коробки, валізи, пакету, поштового ящика, конверта тощо.

Для проведення попереднього аналізу порошкоподібних, гранульованих речовин відбір їх проб повинен здійснюватися аркушем паперу, складеним у вигляді совка. Твердомонолітну речовину забороняється відколювати (подрібнювати), свердлими, скоблити. В такому вигляді відбір зразка для попереднього дослідження хімічними методами проводиться за допомогою ватних тампонів, змочених ацетоном і дистильованою водою.

Усі дії (операції) з боєприпасами, ВП, ВР проводяться за участю спеціалістів-вибухотехніків ГУНП. Процес огляду та вилучення повинні бути процесуально оформлені.

Упакування вилучених вибухонебезпечних об'єктів.

Спеціалістом-вибухотехніком ГУНП перед упакуванням вибухонебезпечних об'єктів відповідно до вимог наказу МВС України від 19.08.2019 № 691 складається довідка про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів і надаються рекомендації слідчому щодо поводження з ними та їх транспортування.

У подальшому ця довідка залучається до постанови про проведення вибухово-технічної експертизи і надається разом з вибухонебезпечними об'єктами.

Упаковка має бути зручною для перенесення, міцною та герметичною, що виключає випадання (висипання) вибухонебезпечного об'єкта у процесі транспортування.

Упакування повинно виключати можливість переміщення всередині вибухонебезпечного об'єкта під час струшування, а також переміщення його елементів.

Вибухонебезпечний об'єкт, що упакується, ззовні має бути обкладений м'яким матеріалом (поролоном, папером, пенопластом тощо), для виключення силового впливу на об'єкт під час його падіння.

Засоби підриву, заряди ВР, а також засоби ініціювання та джерела електроживлення розмішувати в одній упаковці забороняється. При цьому оголені кінці дротів електродетонатора повинні бути з'єднані (закорочені) скруткою.

Для пакування ВР може використовуватися чиста скляна, паперова та картонна тара.

Застосування металевих та поліетиленових ємностей, які безпосередньо контактують з вибуховою речовиною, категорично забороняється.

Слід пам'ятати, що обов'язковим є надання вибухонебезпечних об'єктів спеціалістам-вибухотехнікам для транспортування. За таких умов спеціалісти-вибухотехніки ГУНП забезпечують безпечне транспортування вибухонебезпечних об'єктів до вибухотехнічного лабораторного комплексу у вибухозахисних приладах або на спеціальних автомобілях, відповідно до вимог наказу МВС України від 19.08.2019 № 691 та ДНАОП 0.00-1.19-97. Правила безпеки при перевезенні вибухових матеріалів автомобільним транспортом.

Об'єкти з МП, на яких є свіжа кров, не можна упакувати в герметичну тару, так як продукти її гниття можуть перешкодити дослідженню слідів ВР.

Разом з об'єктами, зібраними на МП, включаючи об'єкти, вилучені з трупа потерпілого, експертів обов'язково направляються протоколи ОМП, огляду трупів, окремих речових доказів з усіма додатками до цих протоколів (планами, схемами, фотознімками та ін.), а також протоколи допиту свідків.

Експертиза обставин виникнення пожеж і дотримання вимог пожежної безпеки

Предметом експертизи обставин виникнення та розвитку пожеж і дотримання вимог пожежної безпеки (далі - пожежно-технічна) є фактичні дані щодо явищ, умов, обставин, причинно-наслідкових зв'язків, які обумовили виникнення пожеж, особливостей їх розвитку та гасіння, а також наслідків; дані щодо невідповідності об'єктів вимогам стандартів, норм і правил пожежної безпеки та їх причинний зв'язок з наслідками пожеж.

Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є встановлення осередку пожежі, джерела запалювання та причини виникнення пожежі.

Перед цією експертизою можуть ставитися й інші завдання, пов'язані з розслідуванням (судовим розглядом) справ про пожежі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи.

УВАГА! У складних випадках, особливо пов'язаних із випадками підпалів, коли необхідно відновлювати суттєві обставини та факти, висновки пожежно-технічної експертизи ґрунтуються також на результатах інших видів експертиз: судово-медичної експертизи; матеріалів, речовин і виробів (8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів»); металів і сплавів (8.16 «Дослідження провідників із ознаками короткого замикання»); бухгалтерської, товарознавчої тощо. Досить широко практикується проведення комплексних експертиз.

Встановлення наявності слідів нафтопродуктів необхідно здійснювати в обов'язковому порядку за наявності ознак підпалу.

У зв'язку з поширеністю випадків, коли виникнення пожеж може пов'язуватися з аварійними режимами в електромережах та електроустановках, виникає потреба в проведенні металографічних досліджень або ж рентгеноструктурному аналізі структури електричних провідників. За їх результатами можливо визначити первинність або вторинність короткого замикання електропроводки тобто, до виникнення пожежі призвело замикання чи воно сталося внаслідок пожежі.

У будь-якому разі для проведення пожежотехнічної експертизи вимагається надання матеріалів кримінальної справи (протоколу ОМП з усіма додатками, протоколів відтворення обстановки й обставин події, акту про пожежу, технічного висновку про причину виникнення пожежі та інші документи), відео- та фотозйомки, речових доказів. Протокол ОМП, пов'язаної із пожежею повинен бути складений та містити інформацію у відповідності до додатків № 1 та № 2 наказу МВС України від 24.07.2017 року № 621, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 14.08.2017 року № 998/30866.

У пожежотехнічній експертизі існують два блоки питань, які вирішуються в ході отримання відповідей на відповідні групи запитань.

Питання першого блоку спрямовані на встановлення чи визначення особливостей виникнення, розвитку й гасіння пожеж. Найбільш характерними групами питань для всіх пожеж є такі, що дають можливість отримати відповідь стосовно:

- місць найбільшого теплового впливу в зоні горіння;
- місця (осередку) та часу виникнення пожежі;
- джерел запалювання та їх характеристик;
- пожежно-небезпечних властивостей речовин і матеріалів;
- можливості виникнення горіння наявних в осередку пожежі речовин та матеріалів з огляду на потужність можливих джерел запалювання;
- шляхів розповсюдження горіння;
- умов та особливостей, які сприяли чи перешкождали виникненню й розвитку пожежі;
- умов та обставин загибелі людей і тварин;
- особливостей гасіння пожежі;
- механізму виникнення горіння;
- технічної чи іншої причини виникнення пожежі.

До другого блоку відносять питання, які вирішуються на підставі результатів (висновків), отриманих у ході вирішення завдань першого блоку, і дають можливість надати

відповіді щодо:

- наявності фактів порушення правил пожежної безпеки;
- невідповідності протипожежного стану об'єкта чи діяльності юридичних або фізичних осіб вимогам стандартів, норм і правил пожежної безпеки;
- наявності чи відсутності причинного зв'язку між фактами порушень вимог пожежної безпеки, з одного боку, та виникненням і розповсюдженням пожежі й наслідками від неї, з іншого боку;
- відповідальності посадових осіб за порушення конкретних вимог пожежної безпеки, які призвели до виникнення та розвитку пожежі (сприяли розвитку, перешкождали гасінню).

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

1. Де знаходився осередок пожежі?
2. Чим пояснюється найбільше вигорання горючих матеріалів і пошкодження конструктивних елементів будівлі (споруди) в даному місці?
3. Горіння яких речовин могло спричинити наявні пошкодження (руйнування)?
4. В якому місці приміщення було найбільш інтенсивне горіння?
5. Чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?
6. Якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі?
7. Який час тривала пожежа до її виявлення?
8. Який приблизно час міг пройти з моменту загорання (тління, прихованого горіння) до появи відкритого вогню?
9. Скільки осередків пожежі існувало в даному випадку. Якщо декілька, то чи немає між ними зв'язку?
10. Чи можливе запалювання даної речовини (матеріалу) від даного джерела запалювання?
11. Чи могла виникнути пожежа внаслідок несправності електропроводки?
12. Чи може полум'я сірника спричинити виникнення горіння оббивки дивана?
13. Чи здатні до самозаймання ... речовини (матеріали) або об'єкти за певних умов конкретного випадку?
14. Які саме матеріали горіли, якщо полум'я (дим) було характерного ... кольору?
15. Яке джерело запалювання в даному випадку?
16. Що сприяло миттєвому поширенню горіння?
17. У якому місці (місцях) виникло горіння і як поширювалось полум'я? Чи були в приміщенні місця більш інтенсивного горіння? Якщо так, то де саме і чим це пояснюється?
18. Чи не міг виникнути осередок горіння в підвальному приміщенні внаслідок пожежі, яка мала місце на ... поверсі?
19. Дії якої температури було піддано тіло загиблого в момент його знаходження під час вибуху та пожежі?
20. Чи міг труп повністю згоріти внаслідок пожежі за певних умов конкретного випадку?
21. Яка причина виникнення пожежі на даному об'єкті?
22. Чи відповідав стан об'єкта вимогам правил пожежної безпеки? Якщо не відповідав, то чи вплинуло недотримання цих правил на виникнення і розвиток пожежі?
23. Чи причетні до виникнення пожежі аварійні режими в електричній мережі (коротке замикання, великі перехідні опори, перевантаження тощо)?
24. Чи міг бути здійснений підпал вищевказаного будинку шляхом підпалювання речей в ... місцях, як це вказано в плані схеми акту про пожежу?
25. Чи були допущені порушення технічних умов під час монтажу електропроводки, освітлювальних і силових мереж, опалювальних приладів, систем

вентиляції? Якщо були, то які? Чи мають виявлені порушення безпосереднє відношення до причини виникнення пожежі та її поширення?

26. Чи всі заходи пожежної безпеки були дотримані під час виконання ... робіт, та якщо ні, то які саме?

27. Які заходи не вжиті посадовою особою для попередження пожежі?

28. Які порушення правил експлуатації електромережі й електроустановок могли бути причиною виникнення пожежі?

29. Які порушення протипожежних вимог державних і відомчих нормативів могли бути причиною виникнення короткого замикання електропроводів?

30. Які порушення вимог нормативних документів призвели до виникнення пожежі (сприяли розвитку, перешкоджали гасінню)?

31. Якщо причиною виникнення пожежі в будинку було проведення зварювальних /вогневих/ робіт в ... приміщенні, то які саме порушення правил протипожежної безпеки були порушені при виконанні вказаних робіт та ким вони допущені?

32. Яким був протипожежний стан об'єкта, чи малися порушення протипожежних вимог, зокрема при влаштуванні засобів пожежогасіння та пожежної сигналізації?

33. Чи відповідає забезпечення приміщення первинними засобами пожежогасіння вимогам протипожежних норм?

34. Чи відповідає улаштування електропроводки протипожежним вимогам?

35. Які заходи протипожежної безпеки не були дотримані під час виконання даної роботи?

36. Що було первинним: пожежа чи вибух?

37. Який приблизно час, виходячи з характеру пожежі, наявності горючих речовин та сил, які брали участь у пожежогасінні, був „необхідний для гасіння пожежі”?

38. З якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?

39. Чи належним чином використовувалася протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?

Перелік запитань може бути значно більшим. Це залежить від особливостей об'єкта та обставин виникнення, розвитку та гасіння пожеж. Відповіді на запитання, поставлені на вирішення пожежно-технічної експертизи, потребують застосування широкого спектру знань, інструментальних фізико-хімічних методів досліджень, оціночних розрахунків.

Як правило, справи про пожежі відносяться до складних і потребують високої кваліфікації фахівців, знання численних законодавчих та нормативно-правових актів з питань забезпечення пожежної безпеки в державі й різноманітних галузях виробництва.

Вимоги: За результатами детального огляду можна визначити, які речовини, матеріали, сліди та предмети становлять інтерес для виявлення осередку пожежі, джерела запалювання та причини її виникнення. Всі вони набувають значення речових доказів за умов виявлення та вилучення з дотриманням відповідних вимог. Речові докази необхідно фотографувати із прив'язкою до місця виявлення, детально описати за зовнішніми ознаками в протоколах ОМП, які повинні містити відомості у відповідності до додатку № 2 наказу МВС України від 24.07.2017 року № 621 та графічно вказати їх місце вилучення на план-схемах.

Речові докази за особливостями вилучення, упакування і транспортування можна умовно розділити на предмети та сліди.

Предмети необхідно брати до рук обережно, щоб на них не знищити або не пошкодити сліди.

Сліди можуть бути у вигляді відбитків, нашарувань, кіптяви, просочених ділянок матеріалів, залишків рідин, оплавлень струмопровідних жил, обвуглень чи характерних пошкоджень матеріалів, шару окалини металу, залишків покриттів, запахів тощо.

Дослідження речових доказів у більшості випадків проводиться в лабораторних

умовах у порядку розгляду певних версій щодо місця та причини виникнення горіння.

Для збереження речових доказів необхідно дотримуватися наступних правил їх вилучення, зокрема:

- елементів електромереж та електроустановок:

- зафіксувати місце їх виявлення на схемі, а також за допомогою зйомки;
- комутаційні апарати (рубильники, пускачі, штепсельні роз'єкти), апарати захисту електромережі, якщо на них є сліди нагрівання, руйнування, оплавлення та спрацювання, демонтуються та вилучаються у виявленому стані разом з приєднаними проводами;

- якщо за результатами огляду місця пожежі й аналізу всіх обставин встановлено зв'язок між аварійним режимом і виникненням пожежі, необхідно обов'язково уточнити марку, номінальні паспортні дані та функціональне призначення вищезазначених апаратів і приладів, відстань від них до найближчих горючих матеріалів і предметів, чи були вони підключені до електромережі;

- для провідників слід визначити та зафіксувати їх матеріал, марку, переріз та довжину, кількість жил і дротин у жилі, стан ізоляції, наявність оплавлень і змін перерізу провідників по довжині;

- всі ділянки електропроводки, що знаходилися в зоні пожежі та мають сліди оплавлення, нагрівання, зруйнування ізоляції, вилучаються обережно, щоб на відрізу довжиною 500 мм від місця оплавлення обов'язково була непошкоджена ізоляція; якщо проводка прокладена в трубах, то разом з пошкодженою трубою; кожний провідник супроводжується пояснювальним ярликом з указанням місця вилучення, належності до ділянки електромережі;

- непошкоджені ділянки електромережі позначаються на схемі місця пожежі;

- у разі виявлення великої кількості провідників з оплавленням, на дослідження надсилаються найбільш віддалені від джерела напруги фрагменти, при цьому сліди не повинні торкатися до тари;

- залишків світлих нафтопродуктів (легкозаймистих та горючих рідин (ЛЗР, ГР):

- залишки ЛЗР і ГР можуть бути виявлені органолептичним способом або за допомогою газоаналізаторів у прихованих місцях, які піддавалися мінімальному тепловому впливу, таких як щілини між дошками підлоги, що з'єднуються у "шпунт", під плінтусами, у ґрунтовій засипці підпілля і ґрунті біля зовнішніх стін, під меблями й обладнанням, у тканинах одягу, оббивки меблів;

- у холодний період року для визначення наявності ЛЗР і ГР необхідно заносити предмети, на яких вони можуть бути, до теплих приміщень;

- характерними ознаками вигорання ЛЗР і ГР є утворення на поверхнях конструкцій і предметів плям, ділянок обгорання з різко окресленою конфігурацією та глибиною ураження матеріалів під час їх горіння в щілинах і заглибленнях;

- залишки ЛЗР і ГР, виявлені в скляній тарі (пляшках, банках), герметизують, з великої тари їх переливають до чистої тари меншої місткості і теж герметизують;

- з громіздких предметів і конструкцій слід випилювати чи вибивати лише частини з виявленими плямами рідин, залишаючи навколо них чисті поля завширшки не менше 5 см; якщо неможливо вилучити таку частину матеріалу, то його сколюють, зчищають ножом на аркуш чистого паперу, після чого пересипають у герметичну тару;

- якщо є вцілілі краплі чи локальні пролиття ЛЗР і ГР, що не встигли випаруватися або просочитися до структури матеріалу горизонтальних поверхонь, то їх збирають за допомогою чистої вати або фільтрувального паперу, які герметизують у чистому посуді;

- просочені рідинами ґрунт, сміття збирають у посуд за допомогою металевих лопат, совків, шпатель з глибини 2~3 см нижче прожареного шару;

- тканини, що мають досліджуватися, складаються ділянками зі слідами ЛЗР і ГР усередину та запаковуються;

- рідини просочують деревину поперек волокон на глибину 0,2-0,4 мм, вздовж волокон (з торця дошки) - на 80-90 мм; їх потрібно відбирати скоблінням, вирізанням або

висвердлюванням у місці знаходження тріщин та сучків для отримання просочених рідинами стружки або трісок з необвуглених поверхонь;

- у заглибленнях та пазах залишки ЛЗР та ГР з деревини слід вилучати змиванням їх ватним тампоном з використанням розчинників та подальшим протиранням сухим тампоном;

- у всіх випадках для порівняння необхідно брати проби зазначених матеріалів, вільних від залишків ЛЗР і ГР;

- тара для зберігання речових доказів з ЛЗР і ГР має бути чистою, хімічно інертною та герметичною, її закупорюють гвинтовими кришками або притертими пробками; поліетиленові пакети використовуються тільки в разі відсутності скляного посуду, при цьому їх необхідно ретельно зав'язувати, а у разі можливості - заварювати;

- пляшки, банки, пробірки з рідинами необхідно опечатувати таким чином: горловину закупореної пляшки (разом з пробкою) обгортають папером, поліетиленом або тканиною та обв'язують шнурком, кінці якого закріплюють шматком картону, після чого наносять печатку, відповідні пояснювальні написи (дані про місце та дату вилучення) та власний підпис;

- під час збирання рідин слід вжити заходів, які виключають контакт зі шкірою рук (одягти гумові рукавички, брати тампони пінцетом);

- проби кіптяви - їх зіскоблюють у 5-6 точках шпателем або ножем і упаковують в пробірки з притертими корками у кількості 0,2-0,5 г;

- пробу металевої окалини слід відбирати, насамперед, у місці розташування передбачуваного осередку пожежі, а якщо встановити його неможливо, то в різних місцях зони горіння, де металеві конструкції мають деформації внаслідок впливу високих температур:

- відбір окалини потребує попереднього очищення поверхні металевої конструкції чи елемента від залишків фарби, іржі та інших залишків, які зчищаються та відбиваються легкими ударами молотка;

- щільний шар окалини збивається сильними ударами молотка по зубилу, встановленому під кутом близько 45° до поверхні, та збирається за допомогою кільцевого магніту;

- в окремих випадках окалина легко знімається під час деформування металевих елементів;

- слід відбирати шматочки окалини щільної структури, щоб їх можна було виміряти мікрометром;

- для однієї проби слід відбирати не менше 0,5 г окалини;

- проб силікатних матеріалів - їх відбирають на глибині не більше 5~6 мм, попередньо очистивши від кіптяви та сторонніх частинок;

- проб залишків лакофарбових покриттів - їх слід відбирати не менше, ніж у 10-15 точках з поверхонь конструкцій, пофарбованих однією фарбою, бажано на одній висоті від підлоги або ж враховувати висоту відбору під час аналізу результатів досліджень, попередньо слід видалити кіптяву з предметів і конструкцій;

- для аналізу залишків лакофарбових покриттів необхідно відбирати не менше 0,2 г;

- проби вугілля, окалини, силікатних матеріалів, залишків лакофарбових покриттів зручно збирати в пронумеровані коробочки та пляшечки, які можна щільно закривати.

Перераховані вище експертизи проводяться в ДНДЕКЦ МВС та Черкаському НДЕКЦ МВС.

В експертних установах проводяться також комплексні експертизи — як у поєднаннях різних видів експертиз, зазначених у цьому пункті, так і в поєднанні з видами експертиз, які не увійшли до цього переліку. В останньому випадку до проведення експертизи залучаються фахівці інших центральних органів виконавчої влади та державних органів.

При призначенні того чи іншого виду експертиз, слідчим доцільно було б провести консультації з експертами того чи іншого напрямку дослідження для того, щоб уникнути формулювання некоректних питань, та питань.

Телефон канцелярії Черкаського НДЕКЦ МВС (0472) 317 333

Керівництво НДЕКЦ		
1.	Директор НДЕКЦ	Аксьонов Василь Васильович
2.	Заступник директора НДЕКЦ	Бугайчук Олександр Іванович
3.	Заступник директора НДЕКЦ – завідувач відділу забезпечення діяльності центру	Бандура Сергій Іванович
4.	Заступник директора НДЕКЦ – завідувач відділу КДтаДІНТЗ	Халявка Віктор Володимирович
Відділ криміналістичних видів досліджень (КВД)		
5.	Завідувач відділу КВД	Кожевніков Валерій Вікторович
6.	Завідувач сектору досліджень зброї	Кобець Ігор Сергійович
7.	Завідувач сектору балістичного обліку	Заріцький Сергій Петрович ЗСУ Листопад Дмитро Олександрович
8.	Завідувач сектору почеркознавчих досліджень	Мар'ян Микола Миколайович
9.	Завідувач сектору дактилоскопічних досліджень	Подупейко Віта Миколаївна
	Завідувач сектору дактилоскопічного обліку	Семененко Дмитро Володимирович
	Завідувач сектору трасологічних досліджень	Геріщенко Віктор Валентинович
Відділ комп'ютерно-технічних та телекомунаційних досліджень		
10.	Завідувач відділу	Пташкін Роман Леонідович
Відділ досліджень матеріалів, речовин і виробів		
11.	Завідувач відділу	Король Костянтин Петрович
Відділ біологічних досліджень та обліку		
12.	Завідувач відділу	Мосіюк Катерина Василівна
Відділ судової експертизи (м. Черкаси)		
13.	Завідувач відділу	Туренко Віктор Антонович
Відділ вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень		
14.	Завідувач відділу	Юрченко Сергій Петрович
Відділ товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності		
15.	Завідувач відділу	Федьорко Сергій Юрійович
16.	Завідувач сектору товарознавчих та гемологічних досліджень	Шматков Роман Павлович
17.	Завідувач сектору транспортно-товарознавчих досліджень та експертизи військового майна	Науменко Вадим Сергійович
18.	Завідувач сектору економічних досліджень	Дубина Олег Володимирович (ЗСУ) Бойко Світлана Григорівна
19.	Завідувач сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності	Таран Владислав Іванович
Відділ криміналістичного дослідження та дублювання ідентифікаційних номерів транспортних засобів		
	Заступник завідувача відділу	Одінцов Кирило Юрійович
Сектор експертних досліджень та дублювання ідентифікаційних номерів транспортних засобів		
	Завідувач сектору	Наливайко Віталій Анатолійович
Відділ автотехнічних досліджень		
20.	Завідувач відділу	Мельниченко Максим Вікторович
Відділ досліджень у сфері інформаційних технологій		
21.	Завідувач відділу	Солодовніков Ігор Вікторович
22.	Головний судовий експерт	Халявка Юлія Григорівна
Сектор документального забезпечення		
24.	Завідувач сектору документального забезпечення	Обруч Альона Олександрівна

Черкаський НДЕКЦ МВС